

T. C.
Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ELÂZİĞ EFSANELERİ ÜZERİNDE ARAŞTIRMALAR
(Metinler ve İncelemeler)

Yüksek Lisans Tezi

İsmail GÖRKEM

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOĞUMANTASYON MERKEZİ

ELAZIĞ - 1987

İ Ç İ N D E K İ L E R

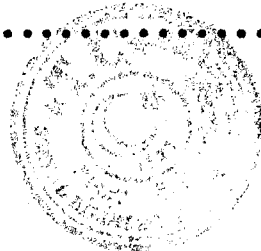
	<u>sayfa</u>
ÖNSÖZ.....	IX-XII
KISATMALAR.....	XIII-XIV
GİRİŞ.....	1-12
I. <u>ELAZIĞ İLINE AİT GENEL BİLGİLER</u>	1
A. COĞRAFI DURUMU.....	1
B. TÜRK TARİHİ ve KÜLTÜR TARİHİ AÇISIN- DAN ÖNEMİ.....	1
a. Türk Tarihi Açısından Önemi.....	1
b. Kültür Tarihi Açısından Önemi....	3
C. FOLKLOR, HALK EDEBİYATI ve ETNOGRAFYA- YA AİT YAYINLAR.....	3
II. <u>ELAZIĞ EFSANELERİNİN DERLENMESİ ve YA- ZIYA GEÇİRİLMESİ</u>	5
A. EFSANE DERLEME ŞEKLİ.....	5
a. Derleme Öncesi Mektupla Müracaat.	6
b. Bizzat Gidilerek Teyple Tespit...	7
1. Gidilen Yerler.....	8
2. Malzeme Veren Kaynak Şahıslar.	8
B. METİNLERİN YAZIYA GEÇİRİLMESİ.....	9
GİRİŞ BÖLÜMÜNÜN NOTLARI.....	11-12

BİRİNCİ BÖLÜM

I. <u>GENEL OLARAK EFSANE</u>	13
A. KAVRAM ÖZELLİKLERİ.....	13

a. Sözlüklerdeki Tarifler.....	14
b. Ansiklopedilerdeki Tarifler.....	14
c. Türk Araştırmacılarının Tarifleri.	15
B. EFSANENİN ANLATMAYA DAYANAN DİĞER TÜRLERLE MÜNASEBETİ.....	18
a. Efsane-Mit Münasebeti.....	18
b. Efsane-Masal Münasebeti.....	18
c. Efsane-Destan Münasebeti.....	19
II. <u>TÜRKİYE'DE EFSANE ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR</u>	20
A. KİTAPLAR.....	20
a. İlmî Çalışmalar.....	20
b. Metin Neşirleri.....	26
1. Belli Bir Bölgeye Yer Veren Çalışmalar.....	26
2. Geniş Bir Coğrafi Sahaya Yer Veren Çalışmalar.....	27
B. MAKALELER.....	29
a. İlmî Makaleler.....	30
b. Metin Yayınlayan Araştırmacılar..	38
c. Efsane Metnine Yer Veren Dergiler	38
III. <u>ELAZIĞ EFSANELERİ ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR</u>	39
A. KİTAPLAR.....	39
B. MEZUNİYET TEZLERİ.....	40
C. MAKALELER.....	43
BİRİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI.....	46-54

İKİNCİ BÖLÜM

I. <u>EFSANE TASNİFLERİ ve İNCELEMEDE TAKİP EDİLEN YOL.</u>	55
A. EFSANE TASNİFLERİ.....	55
B. İNCELEMEDE TAKİP EDİLEN YOL.....	58
II. <u>METİNLERİN İNCELENMESİ</u>	59
I. DİNİ EFSANELER.....	59
A. Evliya Menkabeleri.....	59
B. Kutsal Kabirlerle İlgili Efsaneler...	85
C. Mecnûnlarla İlgili Efsaneler.....	90
D. Hızır-İlyas vd. İle İlgili Efsaneler.	94
II. AL KARISI,KAPOS(Kepoz) ve CİNLERLE İLGİLİ EFSANELER.....	99
III. TAŞ KESİLME EFSANELERİ.....	102
IV. HAYVAN EFSANELERİ.....	107
A. Şekil Değişikliği İle İlgili Efsaneler	107
B. Açıklayıcı Efsaneler.....	113
V. YER ADLARI İLE İLGİLİ EFSANELER.....	117
A. Meskûn Bölgelerle İlgili Efsaneler...	118
B. Yeryüzü Şekilleri İle İlgili Efsaneler	121
C. Diğerleri.....	130
İKİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI.....	132-144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ELAZIĞ EFSANELERİNİN MOTİF YAPISI.....	145-154
ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN NOTLARI.....	155
NETİCE.....	156- 161

	<u>sayfa</u>
<u>ELAZIĞ EFSANELERİ(METİNLER)</u>	163- 258
<u>I. DİNİ EFSANELER</u>	163- 219
A. Evliya Menkabeleri.....	163-194
1. Abdülvahab Gazi.....	163
2. Cemâl Abdal.....	164
3. Evliya Baba(I).....	167
4. Hasan Baba.....	168
5. Şeyh Ahmed Pekevi.....	170
6. Şarık-Şivan.....	173
7. Septi Hz.(I).....	174
8. Septi Hz. (II).....	176
9. Molla Kasım(I).....	177
10. Molla Kasım(II).....	178
11. Miyadınlı Mehmed Baba.....	179
12. Şeyh Hasan Efendi.....	180
13. Şeyh Ali Efendi(I).....	183
14. Şeyh Ali Efendi(II).....	185
15. Şeyh Ali Efendi(III).....	186
16. İmam Efendi.....	187
17. Asker Ahmed Baba.....	188
18. Beyzâde Hoca.....	190
19. Hamza Baba(I).....	191
20. Hamza Baba(II).....	192
21. Mehmed Baba.....	193
22. Hacı Abdullah Efendi.....	194
B. Kutsal Kabirlerle İlgili Efsaneler.....	195-202
23. Sefkâr Baba.....	195
24. Topçu Baba.....	196
25. Evliya Baba(II).....	197
26. Şeyh Alâeddin Efendi(I).....	199
27. Şeyh Alâeddin Efendi(II).....	200
28. Şeyh Ali Efendi(IV).....	201
C. Mecnûnlar İle İlgili Efsaneler.....	203- 214
29. Deli Mehmet.....	203

	<u>sayfa</u>
30. Deli Mustafa(I).....	204
31. Deli Mustafa(II).....	205
32. Deli Mustafa(III).....	206
33. Deli Mustafa(IV).....	207
34. Deli Hakkı(I).....	208
35. Deli Hakkı(II).....	209
36. Deli Cevdet(I).....	210
37. Deli Cevdet(II).....	211
38. Deli Cevdet(III).....	212
39. Deli Mehmet(I).....	213
40. Deli Mehmet(II).....	214
D. Hızır-İlyas vd. İle İlgili Efsaneler.....	215-220
41. Hızır-İlyas ve İskender.....	215
42. Hızır(A.S.)-(I).....	218
43. Hızır(A.S.)-(II).....	219
II. AL KARISI, KAPOS(Kepoz) ve CİNLERLE İLGİLİ EF- SANELER.....	221-225
44. Al Karısı(I).....	221
45. Al Karısı(II).....	222
46. Kapos(I).....	223
47. Kepoz(II).....	224
48. Cinler.....	225
III. TAŞ KESİLME EFSANELERİ.....	226-230
49. Ejderha Taşı(I).....	226
50. Ejderha Taşı(II).....	227
51. Kırmızı Gelin Dağı.....	228
52. Karamağara Köprüsü.....	229
53. Hazine.....	230
IV. HAYVAN EFSANELERİ.....	231- 239
A. Şekil Değişikliği İle İlgili Efsaneler.....	231- 235
54. Pepuk Kuşu.....	231
55. Keko Kuşu.....	232

56. Ayı.....	233
57. Köstebek.....	234
58. Dağ Keçisi ve Avcı.....	235
B. Açıklayıcı Efsaneler.....	237-239
59. Baykuş, Karga ve Serçe.....	237
60. Keklik.....	238
61. Moz.....	239
V. YER ADLARI İLE İLGİLİ EFSANELER.....	240-258
A. Meskûn Bölgelerle İlgili Efsaneler.....	240-247
62. Taşca Yokuşu.....	240
63. Şefkat.....	241
64. Kurtdere.....	242
65. Obuz.....	243
66. Arındık.....	244
67. Baskil.....	245
68. Ağın.....	246
69. Süt Kalesi.....	247
B. Yeryüzü Şekilleri İle İlgili Efsaneler.....	248-257
70. Dua Dağı.....	248
71. Hazar Dağı.....	249
72. Çile Dağı.....	250
73. Karagöbek Dağı.....	251
74. Karınca Kayası.....	252
75. Buzluk(I).....	253
76. Buzluk(II).....	254
77. Deve Gölü.....	255
78. Gölcük(I).....	256
79. Gölcük(II).....	257
C. Diğerleri.....	258
80. Lânet Taşı.....	258

KAYNAK ŞAHISLAR.....	259-268
SÖZLÜK.....	269-271
BİBLİYOGRAFYA.....	272-281
EKLER.....	282-284
EK/A- Efsane Derleme Fişi.....	282
EK/B- Elâzığ İl Haritası.....	284

Ö N S Ö Z

Anonim Halk Edebiyatı'nın bir nev'i olarak kabul edilen efsaneler, şahıs ,yer ve hâdiselerle ilgili olarak anlatılmakta olup ; esas vasıflarının inandırıcılık olduğu söylenebilir. Efsanelerden bazılarının kaynakları, çok eski devirlere kadar gidebilmektedir. Şahıs ve hadiselerle ilgili olarak anlatılan efsanelerde, olağanüstü vasıfların var olduğu bilinmektedir. Efsaneler, belirli bir üslup ve şekillerinin bulunmayışları sebebiyle, diğer türlerden kolaylıkla ayırdedilebilirler.

Avrupa'da, XIX. y.y.ın başından itibaren, efsane derleme ve inceleme çalışmalarının başladığı bilinmektedir. Türk dünyasında, tasavvuf ve tarikatler çerçevesinde hayâtiyetlerini devam ettiren menkabelerin, sözlü gelenekte uzun süre yaşadıkdan sonra, yazıya geçirilmiş olduğu bilinen bir gerçektir. Memleketimizde, efsane nev'ine ait ilmî çalışmalar, yakın zamanlarda başlamış olup, bu çalışmalarının sayısı da oldukça azdır.

Tezimizde, Elâziğ il sınırları dahilinde halen anlatılmakta olan efsaneleri, derleme metodlarına uygun bir şekilde sözlü kaynaklardan derlemeyi ve derlediğimiz metinler üzerinde de, ilmî bir tarzda araştırmalar yapmayı gaye edindik.

Bu çalışma, "giriş"ın dışında üç bölüm ve "netice" ile metinlerden ibarettir.

"Giriş" kısmında, Elâziğ iline ait genel bilgiler verildikten sonra, efsane metinlerinin derlenmesi ve yazı-

ya geçirilmesi hususlarında açıklamalar yapılmıştır.

"Birinci Bölüm"de, efsane türünün kavram özellikleri ile, anlatmaya dayanan diğer türlerle münasebetleri incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'de neşredilen efsanelere ait yayınlar tanıtılmış; daha sonra ise, Elâzığ efsanelerine ait çalışmalar gözden geçirilmiştir.

"İkinci Bölüm"de ise, dünyada ve Türkiye'de yapılan efsane tasniflerinden bahsedildikten sonra, derlenen metinler, "kutsal", "gerçek" ve "olağanüstü"lükleri bakımından incelenmiş ; metinlerin, Anadolu-Türk efsaneleri ve Türk dünyasında anlatılmakta olan diğer efsanelerle benzerlikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca derlediğimiz metinlerde bulunan motiflerin, Destan Devri Türk Edebiyatı'ndan günümüze kadar, başta efsane nev'i olmak üzere diğer Halk Edebiyatı türlerinde görülebilen benzer motifleri araştırılmıştır. Metinlerin mukayesesine önce, yakın çevreden başlanılmış; daha sonra ise, bulunabilen en uzak çevreye doğru gidilmiştir. Çalışmaya, efsanelerdeki "anonimleşme" hadisesini gösterebilmek amacıyla, bazı mükerrer metinler, özellikle alınmıştır.

"Üçüncü Bölüm"de, S.Thompson'un Motif-index'indeki sıraya bağlı kalınarak, incelenen 80 metinde yer alan motifler tespit edilmiştir.

Çalışmanın "Netice" kısmında ise, efsanelerin incelenmesi ile mukayesesinden elde edilen sonuçlar, anahatlarıyla ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada 80 efsane metni yer almaktadır. Metinlerin sıralanmasında, bu çalışmada tatbik ettiğimiz efsane tas-

nifine bağı kalınmıştır. Aynı tipe ait değişik efsaneler, başlıklarının sonuna konulan Roman rakamları ile belirtilmiştir. Buradaki 9-10, 31-32, 49-50, 54-55 ve 75-76 nolu efsanelerde, birbirlerine oldukça yakın hadiselerden bahsedilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, şahıs/tip'lere bağı olarak anlatılan efsanelerdeki anonimleşme hadisesinin gösterilmesi maksadıyla, çalışmamıza bu metinler dahil edilmiştir. Metinlerdeki ifade birliğini sağlamak gayesiyle, metinlere, metnin asıl yapısını bozmayacak tarzda bazı ufak-tefek müdahalelerde bulunulmuştur. Bu işlemi yaparken, metinlerde geçen mahallî kelime ve deyimlerin muhafaza edilmesine dikkat edilmiştir.

Tezde, efsanelerin derlendiği "Kaynak Şahıslar"a ait bilgiler de yer almaktadır. Efsane metinlerinde geçen, mahallî kelime ve deyimlerin karşılıkları, çalışmanın sonundaki "Sözlük" kısmında açıklanmıştır. Bu çalışmayı hazırlarken müracaat ettiğimiz eserler, "Bibliyografya"da, alfabetik düzene bağı kalınarak verilmiştir. Tezin sonundaki "Ekler" kısmında ise, Efsane Derleme Fişi örneği ile, efsane derlemek maksadıyla gittiğimiz yörelerin ve metinlerde geçen yerlerin gösterildiği, Elâzığ iline ait "harita" bulunmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında, kendilerinden ziyâdesiyle istifa ettiğim Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Sayın Doç.Dr. Saim SAKAOĞLU ile, Sayın Doç.Dr. Bilge SEYİDOĞLU'na, özellikle teşekkürü bir borç bilmekteyim. P.Naili Boratav'a ait, Or-
ens adlı dergide neşredilen Fransızca makaleyi tercüme eden, üniversitemiz okutmanlarından Sayın Bekir ÜSTÜNDAĞ'a

ve haritayı hazırlayan Sayın Yakup COŞKUN'a da, ayrıca, bu yardımları için teşekkür ederim. İsim isim belirtmekte zorluk çektiğim, çalışmamızın sonunda yer alan kaynak şahıslara, özellikle teşekkür etmeyi, zevkli bir vazife saymaktayım.

Tezimi yöneten, çalışmanın gün ışığına çıkması konusundaki yardımlarını unutamayacağım hocam Sayın Yard.Doç.Dr. Ali Berat ALPTEKİN'e teşekkür ederim.

Elâzığ, 24 Haziran 1987

İsmail GÖRKEM

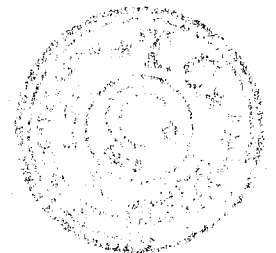

K I S A L T M A L A R

<u>a. g. e.</u>	: Adı geçen eser.
<u>a. g. m.</u>	: Adı geçen makale.
<u>Ank.</u>	: Ankara.
<u>a. y.</u>	: Aynı yazar.
<u>b.</u>	: Baskı.
<u>bkz.</u>	: Bakınız.
<u>c.</u>	: Cilt.
<u>Cev.</u>	: Çeviren.
<u>Derl.</u>	: Derleyen, Derleyenler.
<u>DTCFD</u>	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.
<u>Elz.</u>	: Elâzığ.
<u>Erz.</u>	: Erzurum.
<u>Evliya Menkabeleri</u>	: Türk Halk İnançlarında ve Edebiya- tında Evliya Menkabeleri.
<u>Fırat Havzası</u>	: Fırat Havzası Folklor ve Etnog- rafya Sempozyumu Bildirileri.
<u>Halk Edebiyatı</u>	: 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı.
<u>Haz.</u>	: Hazırlayan, Hazırlayanlar.
<u>İA</u>	: İslâm Ansiklopedisi .
<u>İst.</u>	: İstanbul.
<u>İzm.</u>	: İzmir.
<u>ML</u>	: Meydan Larousse.
<u>ODTÜ</u>	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
<u>s.</u>	: Sayı.
<u>Samanizm</u>	: Tarihte ve Bugün Şamanizm.

- TA : Türk Ansiklopedisi.
- TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.
- TF : Türk Folkloru.
- TFA : Türk Folklor Araştırmaları.
- Taş Kesilme : Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu.
- Vilâyet-Nâme : Vilâyet-Nâme (Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî).
- v. v. . : Yüzyıl.

GİRİŞ

Konusu anahatlarıyla "Elâzığ Efsaneleri" olarak isimlendirilebilecek olan bu çalışmanın ilerki sayfalarında, efsane ile ilgili çeşitli meseleler üzerinde geniş olarak durulacak ve derlenen efsane metinleri incelenerek bunlarda bulunan motifler tespit edilecektir. Ancak meselenin belirli bir zemine oturtulabilmesi için, önce Elâzığ iline ait bazı ön bilgilerin, daha sonra da derleme ile ilgili hususlarda bazı açıklamaların yapılması gerekmektedir.

I. ELÂZİĞ İLINE AİT GENEL BİLGİLER

Çalışmamızda önce, Elâzığ ilinin coğrafi konumu ile tarih ve kültür tarihi açısından önemi üzerinde kısaca durulacak; daha sonra ise Elâzığ'ın folklor, Halk Edebiyatı ve etnografyasına ait yayınlardan bahsedilecektir.

A. COĞRAFİ KONUMU

Elâzığ ili Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır. Kuzeyinde Tunceli, kuzey-doğu ve doğusunda Bingöl, güneyinde Diyarbakır ile güney-batı ve batısında ise Malatya illeri ile komşudur. İlin Ağın, Baskil, Karakoçan, Keban, Maden, Palu ve Sivrice adlı yedi ilçesi vardır. İl merkezi ile ilçelere bağlı 589 bucak ve köyü bulunmaktadır.

B. TÜRK TARİHİ ve KÜLTÜR TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

a. Türk Tarihi Açısından Önemi

Tarihçiler Fırat Havzası'ndaki Türk varlığını X. yy. dan öncelere dayandırmaktadırlar. Hun Türkleri 395 tarihinde, Erzurum'dan Karasu-Fırat vadisi boyunca ilerleyerek, Malatya

üzerinden Urfa ve Antakya'ya kadar ulaşmışlar ve daha sonra da, aynı yolu takip ederek Kafkasya'ya geri dönmüşlerdir. Daha sonraları ise Bizanslılar, Sâsânî ve müslüman Arap saldırılarına karşı koymak üzere bu yöreye Balkanlar'daki Türk kavimlerini yerleştirmişlerdir.

Malazgirt Zaferi öncesindeki yirmi yıllık bir süre içinde, Fırat Havzası'nın yukarı kısımlarının kısmen Türkler'in kontrolüne girdiği bilinmektedir. Fakat Türkler'in bu hâkimiyetleri kalıcı bir özellik arz etmemiştir.

Malazgirt Zaferi'nden sonra, Anadolu'nun batısına doğru hızla yayılmaya başlayan Selçuklu Türkleri'nin Harput ve yöresine hâkim olduklarını görmekteyiz. Yörenin Türkler'in eline geçmesi ve uzun süre Türk hâkimiyetinde kalmasında Saltuklular, Mengücekler, Dilmaçoğulları, Sökmenliler, Çubukoğulları, Artuklular, Dulkadiroğulları, Karakoyunlu ve Akkoyunlular'ın önemli hizmetler ifa ettikleri görülmektedir.

Çubukoğulları(1085-1113), Palu, Çemişgezek ve Arapgir yöresinde beylik kurmuşlardır. Çubukoğulları'ndan sonra ise Artuklular (1101-1408) Elâzığ ve yöresine hâkim olmuşlardır. Yöre daha sonra da, Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına katılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti dağıldıktan sonra yöreye Dulkadiroğulları, daha sonra da Akkoyunlular'ın hâkim oldukları görülmektedir. Yöre bundan sonra, kısa bir müddet için de olsa Safevî Türk Hânedânı'nın hâkimiyetine girer. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı dönüşünde Elâzığ ve yöresini Osmanlı topraklarına katmıştır.

Özetle belirtmek gerekirse, Elâzığ ve yöresinin 1071 Malazgirt Zaferi'nden günümüze kadar, en az 900 yıldır,

Türkler'in hâkimiyetleri altında olduğu bir gerçektir ¹.

b. Kültür Tarihi Açısından Önemi

Elâzığ ilinin de dahil olduğu Fırat Havzası, Türk kültür tarihi açısından büyük bir öneme hâizdir. Fakat ne yazık ki, yörenin folklor, Halk Edebiyatı ve etnografyasına ait maddî ve manevî kültür mahsulleri, sistemli bir şekilde derlenip incelenememiştir.

1968 yılında H. Zübeyr Koşay'ın önderliğinde Keban Baraj Sahası'nda kalan bölgede bu mahsullerin araştırılması gayesiyle bir sosyal bilimler grubunun teşkiline çalışılmış, fakat bu çalışma henüz proje safhasında iken çeşitli sebeplerle gerçekleştirilememiştir ². Şayet bu çalışma başarıyla sonuçlandırılmış olsa idi, yöreye ait pek çok malzeme bugün ilim adamlarının istifadesine sunulmuş olacaktı.

Elâzığ'a komşu olan illerin kültür tarihleriyle ilgili yayınlar, Elâzığ'a nazaran oldukça azdır. Fakat Elâzığ ili, komşu illere göre oldukça şanslı sayılabilir. Çünkü Elâzığ'a ait kültür tarihi açısından önemli sayılabilecek ilmi ve amatör çalışmalar, bir hayli yekûn tutmaktadır.

c. FOLKLOR, HALK EDEBİYATI ve ETNOGRAFYAYA AİT YAYINLAR

Bu bölümde Elâzığ'a ait ilmi ve amatör çalışmalardan kısaca bahsetmek istiyoruz.

Elâzığla ilgili görebildiğimiz ilk eser Arsunar'a aittir ³. Arsunar'ın bu eserinde, Elâzığ'ın Maden ilçesinden derlenen halk türküleri neşredilmiştir.

Sunguroğlu, yayınladığı dört ciltlik eserinde, Harput ve yöresine ait önemli ve orijinal sayılabilecek bilgiler ver-

mektedir ⁴. Eser, yörenin tarih, folklor , Halk Edebiyatı ve etnografyasına ait önemli sayılabilecek bilgileri ihtiva eder mahiyettedir.

Memişoğlu da, gerçekten orijinal özelliklere sahip olan müzik folklorunu incelemiş ve birçok metin neşretmiştir ⁵.

Etnolojik mahiyetteki iki ilmi çalışmada da, Elâzığ'a bağlı Hal ve Sün köylerinin etnolojik tetkikleri yapılmıştır ⁶.

ODTÜ Keban Projesi Yayınları'ndan da konumuz ile ilgili iki eserin yayınlandığı görülmektedir. Eserlerin birincisinde, baraj gölü sahasında kalan yöredeki dokuma sanatları, ikincisinde ise aynı sahaya ait folklorla ait malzemeler yayınlanmıştır ⁷.

Halk Edebiyatı ile ilgili Günay'ın eserinde, Elâzığ il merkezinden derlenen 70 masal Propp metoduna göre incelenmiştir ⁸. Bir başka eserde ise yöreye ait pek çok bilmece metninin neşredildiği görülmektedir ⁹.

Caferoğlu, dil incelemesi niteliğindeki eserinde, Elâzığ'dan derlediği bazı Halk Edebiyatı metinlerini neşretmiştir ¹⁰.

Ayrıca Elâzığ Halkevi'nin yayın organı olan Altan ve Elâzığ'da uzun sayılabilecek bir süre yayınlanan Yeni Fırat dergilerinde de yörenin folklor, Halk Edebiyatı ve etnografyasına ait malzemeler neşredilmiştir. Türkiye'de yayınlanmış ve halen yayınlanmakta olan folklor ve Halk Edebiyatı ağırlıklı dergilerde zaman zaman yöreye ait yazıların yayınlandığı görülmektedir.

Bu bölümde son olarak Türkiye'nin birçok üniversitesinde yaptırılmış olan ağız, folklor, Halk Edebiyatı ve etnog-

rafya ağırlıklı lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerinin varlığından da bahsetmemiz gerekecektir. Bu tezlerden konumuzla ilgili olanları "Elâziğ Efsaneleri Üzerinde Çalışmalar" bahsinde geniş olarak ele alınacağı için, burada teferruata girilmemiştir.

II. ELÂZİĞ EFSANELERİNİN DERLENMESİ ve YAZIYA GEÇİRİLMESİ

Türk Halk Edebiyatı'nın önemli bir türü olarak kabul edilen efsaneler, insanımızın olay, eşya ve insanlar karşısındaki davranışlarını açıklaması bakımından önemli özelliklere sahiptir. Efsanelerde bir inanış ve bir hadise, inandırmak maksadıyla açıklanır. Bazen bu açıklamaların tarihle ilgisinden de söz etmek mümkündür. Efsanelerin diğer türlerden farklı olarak, belirli ve kalıplaşmış ifade tarzlarının olmadığı söylenebilir.

Sözlü mahsullerden olan efsaneler, zamanın acımasızlığı ve insafsızlığı sebebiyle hızla kaybolmaktadır. Artık efsanelerin günümüz insanının ilgi sahasından yavaş yavaş çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumun ortaya çıkmasında, kültür erezyonunun, hızlı sanayileşmenin ve köyden şehre olan göçlerin tesirlerinin olduğu inkâr edilemez bir hakikattir.

Bu çalışmada, Elâziğ il merkezi ile, ilçe, bucak ve köylerinde halen anlatılmakta olan efsanelerin sözlü kaynaklardan derlenmesi ve derlenen bu malzemenin ilmi metodlarla incelenmesine çalışılacaktır.

A. EFANE DERLEME SEKLİ

Metinlerin derlenmesinde şu iki yol, sırasıyla takip

edilmiştir:

a. Derleme Öncesi Mektupla Müracaat

Metinlerin derleme usullerine uygun bir şekilde derlenebilmesi için, kaynak şahıslarla temasa geçmeden önce, nere-lerde ve kimler tarafından efsanelerin anlatılmakta olduğunu tespit etmek için bir "Efsane Derleme Fişi" hazırlanmıştır ¹¹. Fişte efsanenin ne olduğu açıklanarak, efsane çeşitlerine bağ-lı kalınarak fişi dolduracak olan şahsa bazı sorular sorulmuş-tur. Derleme fişini dolduracak şahısların, eğer efsane biliyor-larsa veya yörelerinden metin derlemek isterlerse, derleyecek-leri metinleri yörenin ağız özelliklerini muhafaza ederek bir kâğıda yazabilecekleri de belirtilmiştir. Bu fişler yardımıyla, hem kaynak şahısları tespit edecek hem de fişleri dolduracak şahısların bildikleri veya derlemek isteyecekleri efsane metin-lerini derleme tekniğine uygun olarak yazıya geçirttirmiş olacaktık.

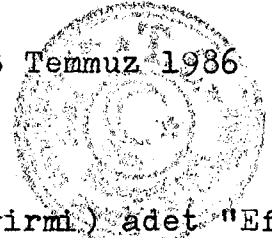
Fişlerden yirmişer tanesi, Elâzığ il merkezi ile, Elâ-zığ'a bağlı ilçelerin Halk Eğitim Müdürlükleri'ne, aşağıda ör-neğini verdiğimiz mektupla birlikte, 18 Temmuz 1986 tarihinde tarafımızdan postalanmıştır. Fişler Halk Eğitim Müdürlükleri'ne, bu birimin halkla daha fazla teşrik-i mesâisi olduğu düşünül-düğü için gönderilmiştir ¹².

Halk Eğitim Müdürlükleri'ne gönderdiğimiz mektubun ör-neği aşağıdadır:

Elâzığ, 18 Temmuz 1986

Değerli Meslekdaşım,

Size bu kısa mektubumla birlikte 20(yirmi) adet "Efsa-

ne Derleme Fişi" takdim ediyorum.

Halk Edebiyatı mahsullerinin kaybolmadan derlenmesi, özellikle yöremiz için büyük bir önem arz etmektedir. Millî birlik ve bütünlüğümüz açısından Halk Edebiyatı mahsulleri, vazgeçilemeyecek derecede önemli kültür hazineleridir.

Bu düşünceden hareketle, Elâzığ iline ait halk tarafından halen anlatılmakta olan efsanelerin derlenmesi düşünülmüştür. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün denetiminde, halk ağzından derleyeceğim bu efsaneler üzerinde yüksek lisans çalışması yapmayı düşünmekteyim. Böylece üniversitemiz, bulunduğu yöreye daha fazla hizmet edebilecektir.

Sizlerin halkla daha fazla temasınızın olması, beni bu hususta sizlerden yardım istemeye sevketmiştir.

Fişleri yörenizde bu işe yatkın olan kişilere doldurtturmanızı isteyeceğim. Yapacak olduğunuz bu yardımlar sayesinde, efsaneleri, fişlerde isimleri yazılı olan kaynak şahıslardan bilâhare derleyeceğim. Bu vesile ile, sizlerle de tanışma mutluluğuna kavuşmuş olacağım.

Derleme fişlerini en geç 30 Eylül 1986 tarihine kadar doldurtturarak aşağıdaki adresime posta ile gönderirseniz, Türk kültürüne bir katkıda bulunmuş olacağınızı da, özellikle belirtmek istiyorum.

Yardımlarınız ve alâkanız için şimdiden teşekkür eder, saygılar sunarım.

ADRES:

Fırat Üniversitesi
Türkçe Bölümü Okutmanı

ELAZIĞ

İsmail GÖRKEM

b. Bizzat Gidilerek Teyple Tespit

1 Ekim 1986 tarihinden itibaren, tanıdığımız kişilerden aldığımız adresler yardımıyla, şahsî imkânlarımız nisbetinde, ses kayıt aracı vasıtasıyla derleme çalışmalarına başladık.

Aldığımız adreslerdeki şahısların pek çoğu derleme çalışmalarımızla ilgilendiler ve ellerinden gelen her türlü yardımı yaptılar ¹³. Bazıları da mesele ile hiç ilgilenmediler.

1. Gidilen Yerler

Metin derlemeleri kahveler, cami avluları ve okullarla, evlerde yapılmıştır. Vatandaşlara meseleyi izah ettiğimizde, resmî görevlilerden daha çok bizimle ve mesele ile ilgilendiler; ellerinden gelen yardımı esirgemediler. Metinlerin derlenmesi sırasında bir takım zorluklarla karşılaşmamızda, Elâzığlı olmayışımız ve yöreyi tanımayışımızın da etkilerinin olduğu, inkâr edilemez bir hakikattir.

Metin derlemek gayesiyle gidilen yerleşim merkezleri, çalışmanın sonunda yer alan haritada gösterilmiştir (bkz. EK B).

2. Malzeme Veren Kaynak Şahıslar

1 Ekim -28 Şubat 1986 tarihleri arasındaki beş aylık süre içinde toplam olarak **181** metin derlenmiştir. Bu metinlerin içinde 1 adet "kıssadan hisse" temalı fıkra ve 20 kadar da efsanevî nitelikleri olan pınarlar ve hastalıklarla ilgili inanış bulunmaktadır. Bu malzemelerle ilgili 10 adet 60'lık ses bandı özel arşivimizdedir.

Derlediğimiz 160 efsane metnini bize 43 kaynak şahıs vermiş olup, 35'inin verdiği toplam 80 efsane metni bu çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilmeyen metinlerin bir kısmı eksik anlatmalar, bir kısmı da mükerrer olarak anlatılan efsanelerdir. Bunların sayısı 30 kadardır.

Derleme çalışmaları esnasında, ses kayıt aracı ile derlediğimiz fakat bu çalışmaya dahil etmediğimiz efsane me-

tinlerinin sayısı, çalışmamızın son kısmında yer alan "Kaynak Şahıslar" listesinde, bu şahıslara sorulan (e) maddesinin kar-
şısında parantez içinde verilmiştir.

Kaynak şahısları cinsiyetlerine göre bir tasnife tabi tuttuğumuzda, bunlardan 42 tanesinin erkek, 1'inin de kadın olduğu görülmektedir.

Kaynak şahıslardan 11'inin okuma-yazması yoktur. 3'ü eski yazıyı okuyup yazabilmekte, 10'u ilkokul, 6'sı ortaokul, 10'u lise ve dengi meslek okulu ve 3'ü de üniversite/yüksek okul mezunudur.

Bunların mesleklere göre dağılımı ise şöyledir: 15'i çiftçi, 11'i esnaf, 8'i öğretmen, 3'ü memur, 3'ü işçi, 1'i öğretim üyesi, 1'i serbet meslek sahibi, 1'i ise ev kadınıdır.

Kaynak şahısların en küçüğü 31, en büyüğü ise 91 yaşındadır. 60 yaşın üzerindekiilerin sayısı 25, 50-60 yaş arası olanları 7, 31-49 yaşlar arasındakiler ise 11 tanedir. 43 kaynak şahsın yaş ortalamalarının 61 olduğu görülmektedir.

Bu çalışmaya 3 kaynak şahıstan 7'ser, 3 kaynak şahıstan 5'er, 2 kaynak şahıstan 3'er, 5 kaynak şahıstan 2'ser ve 20 kaynak şahıstan da 1'er efsane metni alınmıştır.

Kaynak şahıslara ait bilgiler, çalışmamızın sonunda, şahısların soyadlarına göre alfabetik olarak verilmiştir.

B. METİNLERİN YAZIYA GEÇİRİLMESİ

Bu çalışmaya dahil edilen efsane metinleri ayıklanarak, kendi aralarında bir tasnife tabi tutulmuştur ¹⁴.

Çalışma, Halk Edebiyatı sahası ile ilgili olduğu için, derlenen malzemeye bir dilbilimci gibi yaklaşılmamıştır. Bunun

için efsane metinleri yazıya geçirilirken transkripsiyon işaretleri kullanılmamıştır. Bu tarz bir yaklaşım, Halk Edebiyatı sahasında masal, halk hikâyesi ve efsaneler üzerinde ilmi metodlarla çalışan ilim adamları tarafından da tatbik edilmektedir.

Metinlerin yazılışı esnasında, mahallî kelime ve deyimler olduğu gibi muhafaza edilerek, metin içinde ilk geçtikleri yerlerde altları çizilmiş ve sözlük kısmında da bunların karşılıkları verilmiştir. Metinlerde geçen eski yerleşim merkezlerine ait adlar olduğu gibi alınarak, yanlarına parantez içinde bugünkü karşılıkları verilmiştir. Ayrıca metinlerdeki şahıs adlarının da özel imlâsı ile verilmiş olduğunu belirtmeliyiz.

Her metnin sonunda derlenen kaynak şahsın adı ve soyadı da bulunmaktadır. Okuyucunun ilgili şahsa ait bilgileri, çalışmanın sonundaki "Kaynak Şahıslar"dan kolaylıkla bulabilmesi gayesiyle, metinlerin sonuna kaynak şahısların isimlerinin yazılması yoluna gidilmiştir.

Son olarak, metinlerde ifade birliğini sağlamak gayesiyle, tarafımızdan, metnin asıl yapısını bozmayacak şekilde bazı ufak-tefek müdahalelerde bulunulduğunu da söylemeliyiz.

GİRİŞ BÖLÜMÜNÜN NOTLARI

1. Daha geniş bilgi için bkz.
İslâm Ansiklopedisi, "Elâzığ" maddesi, c.IV, 221-23;
İA, "Harput" maddesi, c. V/I, 296-99;
 İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, c.I, İst. 1958, 96-189;
 Nureddin Ardiçoğlu, Harput Tarihi, İst. 1954, 32-76;
Elâzığ 1967 İl Yıllığı, Elz. 1970, 80-82 ;
 Abdülkadir Yuvalı, "Fırat Havzasının Türk Tarihindeki Yeri",
Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri,
 Elz. 1987, 389-98.(Bu eserin baskısı tamamlanmış olup, da-
 ğıtımı henüz yapılmamıştır.)
2. Muhan Bali, "Atatürk Üniversitesi'nde Fırat Havzası Folkloru
 ile İlgili Derleme ve Çalışmalar", Fırat Havzası, 27-31.
3. Ferruh Arsunar, Elâziz Bakırmadeni Kazası Halk Türküleri,
 İst. 1937.
4. Sunguroğlu, Harput Yollarında, 4 c., İst. 1958-1968.
5. Fikret Memişoğlu, Harput Ahengi, İst. 1966.
6. Nermin Erdentuğ, Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ank. 1956 ;
 " " , Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ank. 1959.
7. Yusuf Durul, Baraj Gölü Çevresi Dokuma Sanatları, Ank. 1969;
 Duygu Arısan Günay, Keban Baraj Gölü Yöresi Halkbilim
 Araştırmaları, Ank. 1980.
8. Umay Günay, Elâzığ Masalları(İnceleme), Erz. 1975.
9. Amil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, Türk Bilmece Hazinesi,
 İst. 1979.
10. Ahmet Caferoğlu, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar,
 İst. 1945.

11. Bkz. EK A, "Efsane Derleme Fişi".
12. Üzülerek belirtmek gerekir ki, mektubumuza cevaben sadece Palu Halk Eğitim Müdürlüğü'nden 1 adet "Efsane Derleme Fişi" doldurularak gönderilmiştir. Bu husustaki yardımlarından dolayı Palu Halk Eğitim Müdürü Yusuf BAKICI'ya teşekkürü bir borç bilmekteyiz.
13. İsim isim saymakta zorluk çektiğimiz, efsane derleme hususunda yardımlarını esirgemeyen şahıslara teşekkür ederiz. Bilhassa bize araba tahsis eden Baskil Kaymakamı Raif ÖZENER'e, bizimle beraber köy köy dolaşan Baskil Halk Eğitim Müdürü Hayrettin SOLMAZ'a ve kaymakamlık şoförü Avni İBREK'e yardımları için teşekkür etmek isteriz.
14. Derlediğimiz metinler, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Saim SAKAOĞLU tarafından büyük bir titizlikle teker teker okunmuş olup, kendilerinin uygun gördükleri metinler bu çalışmaya dahil edilmiştir. Kıymetli vakitlerini ayırarak günlerce bizimle birlikte çalışan ve kendilerinden ziyadesiyle istifade ettiğimiz Doç. Dr. Saim SAKAOĞLU'na burada alenen teşekkür etmeyi zevkli bir vazife saymaktayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GENEL OLARAK EFSANE

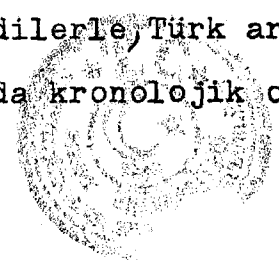
A. Kavram Özellikleri. B. Efsanenin Anlatmaya Dayanan Diğer Türlerle Münasebeti.

A. KAVRAM ÖZELLİKLERİ

Efsane kavramının çeşitli noktalardan aydınlatılması gerekmektedir. Kelimenin aslı Farsça olup, Farsça'da "efsâne" ile birlikte "fesâne" kelimesi de kullanılmaktadır. Türkçe'de ise dinî niteliklere sahip olan efsanelere, "menkabe" de denilmektedir. Arapça'da ise efsane karşılığı olarak "ustûre" kullanılmaktadır. Yunanca'da ise efsane kavramı "mitos" ve "mit" kelimeleri ile karşılanmaktadır. Lâtincede efsane, "legenda" (okunması gereken şey) ile ifade edilmekteydi. Yaşayan batı dillerindeki efsane kavramını karşılayan kelimelere "legenda" kelimesinin kaynaklık ettiği bilinmektedir. Efsane kavramı, İngilizce'de "legend", Fransızca'da "légende", Almanca'da "legende" ve "sage", İtalyanca'da "leggenda", İspanyolca'da ise "leyenda" kelimeleri ile karşılanmaktadır¹.

Türkçe'de son zamanlarda efsane kelimesine karşılık olarak "söylence" kelimesi teklif edilmiş olmasına rağmen, bu kelimenin pek yaygınlık kazanamadığı görülmektedir.

Efsane üzerinde pek çok kimse bir şeyler söylemiş ve bu kavramı açıklamaya çalışmıştır. Bunlardan bizce önemli görülenleri, Türkçe sözlük ve ansiklopedilerle, Türk araştırmacılarının eserlerinden seçilerek aşağıda kronolojik olarak verilmiştir.

a. Sözlüklerdeki Tarifler

Ş. Sâmi efsaneyi şöyle tarif etmektedir:

"Masal, asılsız hikâye, hurâfât. Şöhret bulup dillere düşen vak'a ve hal, destan" ².

Özön'ün sözlüğündeki efsane maddesi ise şöyledir:

"Bir tabiat olayını, bir varlığın meydana gelişini, tabiat elemanlarından birinde olan bir değişikliği, akıl-dışı olağanüstü açıklamalarla anlatan hikâye. Bunun temeli olan olay, halkın muhayyilesinde şekil değiştirerek, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa geçer. Genel olarak masal ile eşanlamlı olarak kullanılır" ³.

Devellioğlu da efsaneyi "asılsız hikâye, masal, boş söz, saçma sapan lâkırdı" olarak tarif etmektedir ⁴.

Türkçe Sözlük'ün efsane maddesi ise şöyledir:

"Halkın imgesinde doğarak ağızdan ağıza dolaşan ve konusu çok defa olağanüstü nitelikte olan hikâye" ⁵.

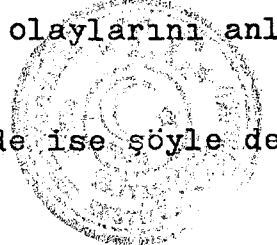
Görüldüğü gibi sözlüklerdeki efsane tariflerinde bir birlik olduğunu söylemek oldukça zordur. Ş. Sâmi, Devellioğlu ve Özön, efsaneyi hikâye ve masal ile birlikte mütalâa etmektedirler. Özön'ün tarifinde konunun daha teferruatlı olarak ele alındığı söylenebilir. Türkçe Sözlük'teki tarifte ise, efsanelerin doğuşu, yayılması ve olağanüstülükleri üzerinde durulmuştur.

b. Ansiklopedilerdeki Tarifler

Türk Ansiklopedisi'nde efsane şöyle tarif edilmektedir:

"Başlangıçta tabiatüstü nitelikler gösteren aziz hayatlarını, sonraları da halk muhayyilesinin ve şair yaratmalarının etkisiyle biçim değiştirmiş, tarih olaylarını anlatan harika niteliğinde hikâye" ⁶.

Meydan Larousse'nin efsane maddesinde ise şöyle denilmektedir:

"Halkın gözünde veya nakledenin hayal gücünde biçim değiştirerek olağanüstü niteliklerle donatılarak anlatılan hikâye" ⁷.

Son olarak Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'ndeki Bakırcıoğlu'na ait efsane tarifini vermek istiyoruz:

"Edebiyatta tabiatüstü nitelikler gösteren kişilerin hayatlarını, halk muhayyilesinin veya şairlerin meydana getirdiği tarih olaylarını anlatan, olağanüstü olaylarla süslü hikâyelere verilen isimdir" ⁸.

Ansiklopedilerdeki tariflerde de bir birligin olmadığı görülmektedir. TA'da efsanelerin kaynağı olarak Hristiyan azizlerinin hayatları gösterilmektedir. Ansiklopedide efsanelerin belirtilen diğer özellikleri, Bakırcıoğlu tarafından da tekrar edilmiştir. ML'da ise, efsanelerde görülen şekil değiştirme ve olağanüstülükler üzerinde durulmaktadır.

c. Türk Araştırmacıların Tarifleri

Boratav'ın efsane tarifi ile bu türe ait düşünceleri şöyledir:

"Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. (.....)Kısaca efsane, kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış kuralları, biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür" ⁹.

"Efsanenin anlattığı tema, bir kahramanlık ya da bir kimsenin hayat hikâyesinden basit bir çizgi, bir kişinin, bir hayvanın, hatta bir cansız varlığın olağanüstü macerası olabilir. Olağanüstülük efsane için vazgeçilmez bir gereklilik değildir. Tarihî bir olay, gerçekte olduğu gibi değil de, inanıldığı gibi, istenildiği ya da hayâl edildiği biçimde bozularak, yorumlanarak anlatıldığı andan itibaren bir efsane haline gelir" ¹⁰.

Ç. ve A. Turgay, İzmir'de sunmuş oldukları tebliğlerin-

de, " bir folklor ürününün efsane olabilmesini" şu özelliklerin onlarda bulunmasına bağlı görmektedirler:

"1. Kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış ve kurallaşmış biçimleri olmayan, düz yazı ile anlatılan bir yazı türü olması,

2. Anlattığı şeylerin bir inanış konusu olması,

3. Belirli bir yazarı olmaması " 11.

Sakaoğlu, doçentlik tezi olarak hazırladığı eserinde, efsanenin hususiyetlerini dört maddede toplamaktadır:

" a. Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.

b. Anlatılanların inandırıcılık vasıfları vardır.

c. Umûmiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.

ç. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur ; kısa ve konuşma diline yer veren anlatmalardır " 12.

Elçin'in Halk Edebiyatına Giriş adlı eserindeki efsane tarifi ise şöyledir:

"İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren, aynı coğrafya, muhit veya kavimler arasında gelişen, zamanla inanç, âdet, an'ane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masal" 13.

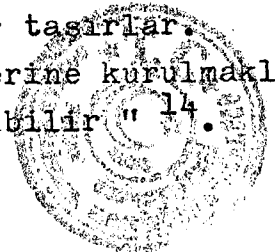
Burada son olarak, Sakaoğlu gibi efsaneler konusunda bir doçentlik tezi hazırlayan Seyidoğlu'nun, efsanenin özelliklerine dair tespitlerini vermek istiyoruz:

"1. Bir inanış etrafında teşekkül etmişlerdir. Bu inanış, efsanelerin gerçek ve doğru olduğu inancıdır.

2. Efsaneler, bilinmeyen, esrârengiz bir âlemi anlatırlar. Bu bakımdan olağanüstü unsurlar ihtiva ederler.

3. Efsaneler, bir tarife göre mitlerin modernleşmiş şekilleri olarak ifade edilmekte, çok eski hikâyeler olduğu söylenmektedir. Bu bakımdan kutsal unsurlar taşırlar.

4. Bir efsane mutlaka bir inanç üzerine kurulmakla birlikte, diğer unsurların hepsini taşımayabilir " 14.

Boratav, efsanelerdeki temel unsurun inanış olduğu, bunların belli bir üslubunun olmadığı üzerinde durarak, efsanelerde işlenen konulardan söz etmekte ve efsanelerin her zaman olağanüstü nitelikte olamayacağını söylemektedir.

Ç. ve A. Turgay ise, efsanelerde üslup endişesinin olmadığından ve belirli bir inanışı anlatmalarından bahsetmektedirler.

Sakaoğlu da, efsanenin çeşitlerinden, vasıflarından ve belirli bir anlatım şeklinin olmadığından söz etmektedir.

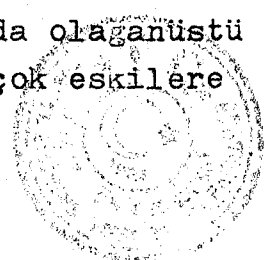
Elçin'in tarifinde ise, efsanelerin kaynaklarından hareketle, günümüzdeki efsane metinlerinin yapısı üzerinde durulmaktadır.

Seyidoğlu da efsanelerde inanışın temel unsur olduğundan bahsederek, olağanüstü vasıflara sahip efsanelerin var olduğunu belirtmekte ve bazı efsanelerin kaynaklarını mitlere dayandırmaktadır.

Görüldüğü gibi, araştırmacıların efsane meselesini ele alışlarında benzerlikler yanında, eksiklik ve farklılıklar da bulunmaktadır.

Buraya kadar verdiğimiz çeşitli kaynaklardaki efsane tarifleri ile özelliklerinden hareketle biz de şöyle bir tarif yapmak istiyoruz:

" Şahıs, yer ve hadiselerle ilgili olarak anlatılan, esas vasfı inandırıcı olup, belirli bir üslubu ve şekli olmayan ; şahıs ve hadiselerle ilgili olanlarında olağanüstü vasıflar görülebilen, bazılarının kaynakları çok eskilere dayanan Anonim Halk Edebiyatı'nın bir türü. "

B. EPSANENİN ANLATMAYA DAYANAN DİĞER TÜRLERLE MÜNASEBETİ

Anonim Halk Edebiyatı mahsullerinden olan efsane, diğer anonim mahsullerden mit, masal ve destanla sık sık karıştırılmaktadır. Burada, efsane ile bu türler arasındaki münasebetler üzerinde durularak, benzerlik ve farklılıkları gösterilmeye çalışılacaktır ¹⁵.

a. Efsane-Mit Münasebeti

Efsane ile mit arasındaki benzerlik şu noktada görülmektedir:

1. İnanış bakımından her ikisi de gerçek olarak kabul edilirler.

Efsane ile mit arasındaki farklı noktalar da şunlardır:

1. Efsaneler gerçekmiş gibi anlatıldıkları halde, mitlerdeki hadiselerin gerçekliği dinleyenlerin inancına bağlıdır.

2. Efsanelerde hadiseler, mitlere göre daha yakın bir zamanda geçmektedir.

3. Efsanelerin mekânı günümüze ait olduğu halde, mitlerdeki mekân, günümüz dünyasından farklı "evvelki bir dünya"dır.

4. Sadece dinî efsanelerde kudsiyyet kavramını görebildiğimiz halde, bu kavram mitlerin tamamında yer almaktadır.

5. Efsane kahramanları tarihî veya yarı tarihîdirler; fakat mitlerdeki kahramanlar ise Tanrı veya yarı Tanrı şeklinde görülmektedir.

b. Efsane-Masal Münasebeti

Efsanelerle masallar arasında şu benzerlikler görülmektedir:

1. Efsanelerde de masallardaki gibi olağanüstü olaylar ve olağanüstü güçleri ellerinde bulunduran kahramanlar bulunur.

2. Her iki tür de kısa olup nesir şeklindedir.

3. Efsaneler de masallar gibi hayâl mahsulüdürler. Her ikisi de, insan muhayyilesinin tezâhürleri olarak kabul edilebilirler.

Efsane ile masal arasında şu farklar görülmektedir:

1. Efsanelerin gerçek olduğuna inanıldığı halde, masallar hayâl mahsulü olarak kabul edilmektedirler.

2. Efsanelerin sonları genellikle acıklı bittiği halde, masalların sonu mutlu bir şekilde biter.

3. Efsanelerin mekânı masallara nazaran daha belirlidir.

4. Bazı efsanelerde görülebilen kudsiyet kavramını, masallarda görebilmemiz mümkün değildir.

5. Efsanelerin bazılarında dinî konuların işlendiği görülebildiği halde, masallarda dinî husûsiyetleri görmemiz mümkün değildir.

c. Efsane-Destan Münasebeti

Efsane ile destan arasında şu benzerlikler mevcuttur:

1. Gerek efsanelerde ve gerekse destanlarda, olağanüstü hadiseler ve şahsiyetler bulunur.

2. Efsane ve destanlarda hadiselerin geçtiği mekân, genellikle günümüz dünyasıdır.

Efsane ile destan arasındaki farklılıklar ise şunlardır:

1. Efsanelerdeki hadiselerin olduğunu, her zaman düşünmemiz mümkün olmamakla birlikte, destanlardaki hadiseler için bu tarz bir düşünce, her zaman için mümkündür.

2. Efsanelerdeki hadiseler, destanlara göre daha yakın bir zamanda teşekkül etmiştir.

3. Bazı efsanelerde kudsiyyet kavramı bulunmasına karşılık, bu kavramın varlığını destanlar için söylememiz zordur.

4. Efsanelerde millî motifler yanında az da olsa bazı beynelminel motifler görülebilmektedir. Destanlar ise, bir milletin malı oldukları için, tamamen millî motiflere sahiptir.

Yukandaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, efsanelerin mit, masal ve destanlarla benzerlikleri yanında, kesin hatlarla ayrılan noktaları da mevcuttur.

II. TÜRKİYEDE EFSANE ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ülkemizde efsane konusunda yapılan çalışmaları "Kitaplar" ve "Makaleler" olarak iki grupta incelemeyi düşünmekteyiz. Önce makale olarak neşredilen, fakat daha sonra aynı araştırmacılara ait kitaplarda tekrar yayınlanan yazıları, "Kitaplar" bölümünde inceleyeceğiz. Efsanelere ait kitaplar burada tanıtılacağı için, bu kitaplar hakkında çeşitli yerlerde yayınlanmış "kitap tanıtma yazıları"nın künyelerine burada yer verilmemiştir.

A. KİTAPLAR

Efsane konusunda yayınlanan kitaplar, dört bölüm halinde kronolojik bir sıra takip edilerek incelenecektir. Eserlerden, konumuz açısından önemli görülenleri üzerinde durulacaktır.

a. İlmî Çalışmalar:

Makaleler ve İncelemeler adıyla yayınlanan İnan'ın eserinde konumuzla doğrudan ilgili üç makale bulunmaktadır¹⁶.

İnan, "Epepe ve Hurâfe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi" adlı makalesinde, "manevî kültür mahsullerinin, cemi-

yetlerin ruhunda yüzyıllardır yaşayan vesikalar olduğu"ndan bahsederek, bu özellikleri sebebiyle epope ve hurâfelerin mutlaka derlenmesi lüzumu üzerinde durmaktadır ¹⁷.

"Al Ruhı Hakkında, Türk Mitolojisinde Kötü Bir Ruh" adlı makalesinde ise Albastı çeşitleri ile Türk dünyasında halen yaşamakta olan Albastı inanişına ait bilgiler vermektedir ¹⁸. Türk dünyasında görülen Albastı inaniş ile, Anadolu'da halen varlığını devam ettiren Alkarısı inaniş arasındaki benzerlikler makalede etraflıca incelenmiştir.

"Yakut Şamanizminde İja Kıl" adlı üçüncü makalede ise, Yakutlar arasında halen yaşamakta olan İja kıl'ın "Şaman'ın hayvan şeklinde tecessüm eden canı" olduğu anlatılmakta ve bu inanişın Anadolu'da görülen benzerleri ile mukayesesi yapılmaktadır ¹⁹.

Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı adlı eserinde, efsane türünü ayrı bir bölüm halinde incelemiştir ²⁰. Bu bölümde, efsanenin tarifi, anlatmaya dayanan diğer türlerle münasebeti, çeşitleri, milletlerarası ve millî tasnifleri konusunda bilgiler mevcuttur. Boratav, kendisinin geliştirdiği millî efsane tasnifine bağlı kalarak bu bölümde, efsanelerin konuları ile niteliklerinden bahsetmekte ve efsanelerin halkbilim açısından önemini dile getirmektedir.

Ögel'in Türk Mitolojisi adlı eseri de, efsaneler için önemli bir kaynak eser hüviyetindedir ²¹. Kitapta, İslâmiyet öncesi döneme ait destan ve efsane metinleri yer almaktadır. Ögel her nedense, eserinde destan metinlerinin bazılarını efsane olarak kaydetmektedir. Destan ve efsane metinleri yanında kitabın en önemli bir tarafı da, Ögel'in metnini verdiği

destan ve efsanelerle ilgili olarak yapmış olduğu "derin ve ilmi münakaşa"larıdır.

Örnek de, 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane adlı eserinde tıpkı Boratav gibi efsaneyi ayrı bir bölüm halinde incelemiştir ²². Bu bölümde, ilkel kavimlerdeki efsaneler ile, bunlarda görülen "taş", "ağaç", "su" kültlerini ve "atalar ibadeti"nin menş'ini incelemiştir.

Boratav'ın 100 Soruda Türk Folkloru adlı eserinde tabiatüstü güce sahip insanların özelliklerinden hareketle, bunların başardıkları işleri 35 madde halinde topladığı görülmektedir ²³. Dağlar, kayalar, su kaynakları, göller, ırmaklar, bitki ve hayvanlara ait inanışlardan da kitabında etraflıca bahsetmektedir. Bunlara ilâveten konut ve barınaklar, maden kuyuları ve defineler, tarihî yapılar ve ören yerlerine ait inanışlar üzerinde de durmaktadır. Kitapta yer alan, tabiatüstü güce sahip insanların başardıkları işlerin 35 madde halinde belirtilmesi orijinal nitelikte sayılabilir.

Elçin'in "Atların Doğuşları ile İlgili Efsaneler" adlı makalesi, bu konuyla ilgili efsanelerin bir tasnifinin yapılmış olması bakımından önemlidir ²⁴. Makalede, atların doğuşlarına dair efsaneler, "gök, rüzgâr, mağara/toprak menş'li" ve "sudan çıkan atlar" şeklinde dört grupta incelenmiştir.

Sakaoğlu'nun Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu adlı eserinde, "taş kesilme" motifine yer veren efsanelerin sistematik bir tasnifinin yapıldığı görülmektedir ²⁵. Eserin giriş bölümünde, efsanenin tarifi, teşekkülü ve tipleri ile, efsane konusunda yapılan yerli ve yabancı çalışmalardan bahsedilmekte, ayrı-

ca bu türün anlatmaya dayanan diğer türlerle münasebetleri incelenmektedir. Birinci bölümde, motif, şekil değiştirme ve taş kesilme kavramları açıklanmaktadır. İkinci bölümde, taş kesilmenin hususiyetleri, üçüncü bölümde, diğer kültürlerdeki taş kesilmeler, dördüncü bölümde dinlerde, beşinci bölümde de Türkler'de taş kesilme konuları incelenmektedir. Eserin "netice-" bölümünde ise varılan sonuçlar özetlenmektedir. Kitabın orijinal tarafı, Anadolu-Türk efsanelerinde taş kesilme motifine yer veren efsane tiplerinin Stith Thompson'un Motif-index'teki tip numaralarının verilmesi ve "Taş Kesilme Motifine Yer Veren Anadolu-Türk Efsanelerinin Tip Kataloğu"dur. Sakaoglu, taş kesilme motifine yer veren efsaneleri;

- " A. Aşk,
- B. Zor Durumdan Kurtulma,
- C. Saygısızlıklar,
- D. Kötü Huylar,
- E. Hızır ve İnsanlar,
- F. Değişik Taş Kesilmeler,
- G. Eksik Anlatılanlar" olarak yedi grupta toplamıştır.

Katalogda ayrıca efsanelerin tip numaraları, özet(motif sırası)-leri, derlendikleri yerler ile kaynak şahıslar da belirtilmiştir.

Elçin, Halk Edebiyatına Giriş'de, efsane ve menkabeyi tarif ederek çeşitlerinden bahsetmektedir²⁶. Esere, efsanelere örnek olarak da 21 efsane metni konulmuştur.

Boratav, "Türkülerde İnsanların Sesi" başlıklı makalesinde, Kars-Çıldır'dan derlediği Çıldır Gölü'ne ait bir efsaneyi, Almanya'da görülen bir varyantı ile mukayese etmektedir²⁷. Bu benzerlik makalede, "acıklı ve zengin bir temayı ihtiva etmeleri" sebebiyle, efsanelerin geniş bir coğrafi alana yayılabilmelerinin mümkün olduğu şeklinde açıklanmaktadır.

Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri adlı eserinde Ocak, sekiz menâkıbnâme üzerinde çalışmıştır.²⁸ Giriş bölümünde, "İslâm Öncesi İnanç Motiflerinin Menşe'leri Olarak Türkler'in Girdikleri Dinler" başlığı altında, eski Türk inançlarından olan "atalar, tabiat ve Gök-Tanrı kültleri" hakkında geniş bilgiler mevcuttur. Eserde, eski Türk inançları, Şamanizm, Uzak-doğu ve İran dinleri ile Kitab-ı Mukaddes'den kaynaklanan ve menâkıbnâmelerde yer alan motifler etraflıca tahlil edilmiştir.

Aynı yazara ait Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri adlı eser, efsanelere ait oldukça önemli bir çalışmadır.²⁹ Eserde "velî kavramı" ve "vefî kültü" geniş olarak açıklandıktan sonra, Anadolu velî tiplerinin tasnifi yapılmaktadır. Kitabın birinci kısmında evliya menkabeleri ve menâkıbnâmelerle, menkabe ve kerâmet kavramları açıklanmaktadır. Ayrıca bu bölümde menâkıbnâmeler ve müellifleri hakkında da bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde, "Türk Edebiyatında Evliya Menkabeleri" incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise sekiz ana başlık altında "Türk Menkabelerinde Kullanılan Motifler" verilmektedir. Kitaptaki motiflerin dağılımlarını gösteren tablolar ile "Karşılaştırmalı Metinler" kısmı da dikkate değer niteliktedir.

Ocak'ın İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü eserinde ise, bilhassa "Hızır'ın Fonksiyonları"nın tasnifi oldukça önemli sayılabilir.³⁰

Öztürk de Türk Anonim Edebiyatı adlı eserinde, efsane bahsini geniş olarak incelemiştir.³¹ Kitapta efsanenin tarihi ve özellikleri örnek metinler yardımıyla açıklanmış ; efsanelerin anlatım kuralları dört grupta incelenmiştir. Bunlar:

"A. İlâhî Nizâm,

B. Şekil Değiştirme,

C. Zamanın ve Mekânın Dışına Çıkma,

D. Manevî Bir Gücü Bir Varlıkla Sembolleştirme" şeklin-

de adlandırılmıştır. Eserin "Efsane ve Toplum" başlıklı son kısmında ise, efsanelerin insan hayatının her safhası ile ilgili olduğu vurgulanarak, bunların mekâna, toplum yapısında bir kuruluşa, bir olaya ve tarihi/gerçek bir şahsiyete bağlılıkları üzerinde durulmuştur.

Kaplan'ın Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3. Tip Tahlilleri adlı eserinde, Türkler'de görülen "velî tipi" tarif edilerek özellikleri açıklanmıştır ³².

Erzurum Efsaneleri adlı doçentlik tezinde Seyidoğlu, Erzurum'a ait belli yerlerle ilgili efsaneleri;

"A. Dinî Binalarla İlgili Efsaneler,

B. Evler ve İnsanların Yaşadıkları Yerlerle İlgili Efsaneler,

C. Tabiat ve Kırlarla İlgili Efsaneler" olarak üç grupta toplayarak tahlil etmiştir ³³. Eserde 192 efsane metni mevcuttur. Kitapta metinler verildikten sonra, bunların epizotları gösterilerek, efsaneler "kutsal", "gerçek" ve "olağanüstü"lükleri bakımından tahlil edilmiştir. Eserin sonuç bölümünde de , efsanelerin toplumdaki rolleri maddeler halinde verilmiştir. Ayrıca kitabın sonunda kaynak şahıs listesi ile Erzurum'a ait bir harita da bulunmaktadır. Eser, efsane tahlili ve efsanelerin tarihle ilgilerinin araştırılması bakımlarından önemli bir çalışmadır.

Son olarak İnan'ın Tarihte ve Bugün Samanizm adlı eseri üzerinde durmak istiyoruz ³⁴. Kitapta yer alan "Tufan Efsanesi"(22-24), "Dünyanın Sonu ve Kıyamet"(24-26), "Yer-Su Tanrı-

ları"(48-65) ile "oba, orman ve ağaç kültleri"ne dair verilen bilgiler dikkate değer niteliktedir. "Yada Taşı ve Yağmur Tılsımları"(160-65) bölümünde, "Yada Taşı Efsanesi"ne dair bilgiler verilmektedir. Kitabın "Evlenme ve Doğum" (166-73) bölümünde ise, Al Karısı, çeşitleri ve özellikleri ile Türk dünyasındaki yayılma alanları hakkında ilgi çekici bilgiler yer almaktadır. "Müslüman Türkler'de Şamanizm Kalıntıları"(204-207) bölümünde de, Şamanizm'in Anadolu'da halen yaşamakta olan âdet ve inanışlarına dair özlü bilgiler mevcuttur.

b. Metin Nesirleri

Türkiye'de kitap halinde pek çok efsane metni neşredilmiştir. Efsane ile ilgili müstakil eserler yanında, doğrudan efsane ile ilgili olmayan bazı eserlerde de, efsane metnlerinin yer aldığı bilinmektedir. Bu eserlerin ilmi bir hüviyetleri olmayıp, efsane metinlerine yer vermeleri sebebiyle burada, bu tür eserlerden bizce önemli görülenleri üzerinde durulacaktır. Metin neşriyle ilgili eserler:

1. Belli Bir Bölgeye Yer Veren Çalışmalar,
  2. Geniş Bir Coğrafi Sahaya Yer Veren Çalışmalar olarak
- iki kısımda tanıtılacaktır.

1. Belli Bir Bölgeye Yer Veren Çalışmalar

Dar bir coğrafi sahadan derlenmiş efsane metinlerine yer veren eserlerin belli-başlılarını aşağıda kronolojik bir sıra takip ederek tanıtmak istiyoruz:

Bergama'dan Efsaneler Âdetler adlı eserinde Bayatlı, İzmir-Bergama'dan derlediği 11 efsaneyi neşretmiştir 35.

M. Önder Konya Efsaneleri'nde , derlediği 34 Konya

efsanesinden bulabildiklerinin "nüveleri"ni de göstererek, bu efsanelere ait belgeler üzerinde "tenkidî" bir gözle çalışmıştır ³⁶.

Dilden Dile Nesilden Nesile Anadolu Efsaneleri I adlı eserinde Anlaroğlu , Gaziantep ve yöresinden derlediği efsane metinlerini edebî bir tarzda kaleme alarak neşretmiştir ³⁷.

Nasrattınoğlu tarafından derlenip yayınlanan Afyon-karahisar Efsaneleri'nde ise araştırmacı, derlemiş olduğu efsaneleri Anlaroğlu'nun yaptığı şekilde yayınlamıştır ³⁸.

Son olarak H. Gülensoy'un Tunceli'de Munzur Efsanesi adlı kitabından söz etmek istiyoruz ³⁹. Gülensoy, Tunceli iline ait Munzur Efsanesi'ni motiflerini muhafaza ederek yeniden kaleme almıştır. Ayrıca eserde Gülensoy tarafından yapılmış konu ile ilgili resimler de bulunmaktadır. Bu nevi çalışmaların fazlalaşmasının, millî kültürümüzün muhafazası ve genç nesillere tanıtılması açısından büyük faydalar sağlayacağı inancında olduğumuzu da belirtmek istiyoruz.

Yukarıda söz konusu edilen eserlerin tamamında, efsanelerin derlendiği kaynak şahıslarla ilgili bilgiler yer almamaktadır.

2. Geniş Bir Coğrafi Sahaya Yer Veren Çalışmalar

Burada ise, Türkiye ve Azerbaycan'ın farklı yörelerinden derlenmiş efsane metinlerinin yer aldığı eserler üzerinde durulacaktır. Bu eserlerden önemli gördüklerimizi kronolojik bir sıra takip ederek tanıtmak istiyoruz:

A.R. Önder, 1955'de yayınladığı Yasayan Anadolu Efsaneleri adlı eserinde Anadolu'nun farklı yörelerinden derlediği

23 efsane metnini yayınlamıştır ⁴⁰. Önder, eserin önsözünde, efsaneleri yeniden gözden geçirip düzelterek okuyuculara hoş gelecek şekle soktuğunu söylemektedir. Kitapta, efsanelerin derlendiği kaynak şahıslara ait bilgiler de verilmiştir.

M. Önder de Anadolu Efsaneleri'nde 45 efsane metni neşretmiştir ⁴¹. Efsanelerin sonunda, farklı yörelerde anlatılmakta olan benzer efsanelerin bulunabilenlerden bahsedilmiş ve bazı efsanelerin de gerçekte ilgili tespit edilmeye çalışılmıştır. Kaynak şahıslara ait eserde bilgi mevcut değildir.

Aynı araştırmacıya ait Bitmez-Tükenmez Anadolu adlı kitapta ise 20 efsane metni yer almakta olup, bu metinlerin derlendiği kaynak şahıslarla ilgili bilgiler de mevcut değildir ⁴².

İlk olarak 1973 yılında yayınlanan Sepetçioğlu'nun Türk-İslâm Efsaneleri adlı eserinde ise 44 efsane yer almakta olup, yazarın metinleri "esprisini ve anafikrini değiştirmeden" yeniden edebî bir tarzda kaleme aldığını görmekteyiz ⁴³.

Efsane Derlemeleri adlı kitapta, Köy Öğretmenleri ile Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği'nin açtığı efsane derleme yarışmasına gönderilen ve derecelemeğe giren 19 metin bulunmaktadır ⁴⁴. İlkokul öğretmenleri tarafından gönderilen bu metinler, kaynak şahısların ağzından derlenmiş olup ayrıca, her efsanenin sonunda da kaynak şahıslara ait bilgiler yer almaktadır.

Sakaoğlu da 101 Anadolu Efsanesi'nde, Anadolu'nun farklı yörelerinde anlatılmakta olan 101 efsane metni yayınlamıştır ⁴⁵. Kitabın "Notlar-Kaynaklar" bölümünde, efsanelerin kaynakları hakkında açıklamalar bulunmaktadır. Efsane metinlerinin baş kısımlarında, efsanelerin geçtiği yörelere ait açıklamalar ile metinlerin içinde Sakaoğlu'nun birer cümlelik yo-

rumları da yer almaktadır. Kitaptaki metinlerin, başlıkların ismi verilmeden 12 grupta toplandığı görülmektedir. Eser, Türk efsanelerini okuyuculara sevdirci mahiyette bir çalışmadır.

Tezcan'ın, Azerbaycanlı araştırmacı E. Ahundov'un bugünkü Türk harflerine aktararak yayınladığı Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri adlı kitabında, Azerbaycan'ın farklı yörelerinden derlenmiş 32 metin yer almakta olup, bu metinler eserde "Efsane ve Revayetler" başlığı ile verilmiştir ⁴⁶.

İlk baskısı 1971 yılında yapılan Efsaneler adlı eserde ise Püsküllüoğlu, 16 efsane metnini neşretmiş olup, metinlerden 10'u Türk efsanesidir ⁴⁷. Araştırmacının efsaneleri, edebî bir üslupla yeniden kaleme aldığı görülmektedir.

1959 yılında ilk baskısı yapılan Araz'ın Anadolu Eyllivaları adlı eserinde, araştırmacının çeşitli kitaplardan derlediği bilgilerle, gidip gördüğü yerlerden dinlediği menkıbeler bulunmaktadır ⁴⁸. Eserde 50 müstakil yazı bulunmakta olup, bu yazılar, temsili mahiyetteki resimlerle süslenmiştir.

Bu bahsi, Azerbaycanlı araştırmacı S. Paşayev'in Yurdumuzun Efsaneleri, Yanardağ Efsaneleri ve Azerbaycan Efsaneleri adlı kitaplarının, bugünkü Türk harflerine aktarılması mahiyetindeki, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde yaptırılan mezuniyet tezlerinin varlığından bahsederek bitirmek istiyoruz ⁴⁹.

B. MAKALELER

Burada, önce, efsane konusunda yayınlanmış ilmi makaleler üzerinde kronolojik bir sıra takip edilerek durulacak,

daha sonra da, Türkiye'de efsane metni yayınlayan derlemecilerle metinlerin yayınlandığı folklor dergileri hakkında bilgi verilecektir. İlmî makale hüviyetinde olup, daha sonra ise kitaplarda tekrar neşredilen yazılardan çalışmamızın "Kitaplar" bölümünde söz edildiği için, bu makaleler, burada tekrar ele alınmayacaktır.

a. İlmî Makaleler

Efsane konusunda yayınlanan ve görebildiğimiz ilk makale, Ögel'in "Türk Efsaneleri Üzerinde İncelemeler-Uygurlar'ın Menşe Efsanesi"dir ⁵⁰; Makalede Uygurlar'ın Menşe Efsanesi'ne ait açıklamalardan sonra, bu efsanenin "Hitay Devleti'nin Şefinin Doğuşu ve Büyüyüşü"ne ait metinle olan benzerlikleri ele alınmıştır.

Boratav'ın Oriens'de Fransızca olarak neşrettiği, A.R. Önder'in Yaşayan Anadolu Efsaneleri adlı eserini tanıtma yazısı da , önemli bir çalışma sayılabilir ⁵¹. Boratav, bu yazısında, kitaptaki 23 efsane metnini temalarına göre gruplandırmış ; metinlerin özetlerini verdikten sonra, "mukayeseli notlar"la bu metinlere dair kanaatlerini açıklamıştır. Makalede Boratav'ın eldeki malzemedan yola çıkarak yapmış olduğu tasnif oldukça önemli sayılabilir. Yazıda efsane metinleri:

"A. Evliyalar ve Kerametleri,

B. Değişik Bölgeler Üzerine Etiyolojik ve Etimolojik Efsaneler,

C. Aşk Efsaneleri,

D. Masallara Benzeyen Efsanevî Hikâyeler" şeklinde

dörtlü bir tasnife tabi tutulmuştur. Makaledeki bu tasnif ile, metinlerin varyantlarının mukayesesi dikkate değer niteliktedir.

İnan'ın "Türk Boylarında Dağ, Ağaç ve Pınar Kültü" adlı makalesi, farklı coğrafi sahalarda yaşamakta olan Türkler' de görülen dağ, ağaç ve pınar kültürlerinin izahının ve mukayesesinin yapılmış olması bakımından önemlidir ⁵².

Ç. ve A. Turgay'ın 1973'de sundukları "Anadolu-Türk Efsaneleri Üzerinde Psiko-Sosyal Bir Çalışma" adlı tebliğlerinde efsaneler, psiko-sosyal açıdan ele alınmaktadır ⁵³. Tebliğde 110 Anadolu-Türk efsanesinden "rastgele örnekleme" metodu ile seçilmiş 25 metin üzerinde çalışılmıştır. Bu metinler:

"A. Aşk, Evlilik ve Kadın Erkek İlişkileri İle İlgili Olanlar,

B. Tanrılar ve Olağanüstü Güçlerle İlgili Olanlar,

C. Haksızlık, Yasalara ve Ahlâka Uymamanın Ceza Görmesi İle İlgili Olanlar" olarak üç grupta incelenmektedir.

Bizce tebliğin en orijinal tarafı, Gaziantep'e ait Memik Dedede Efsanesi'nin "sosyal ve psikolojik" açıdan tahlilidir.

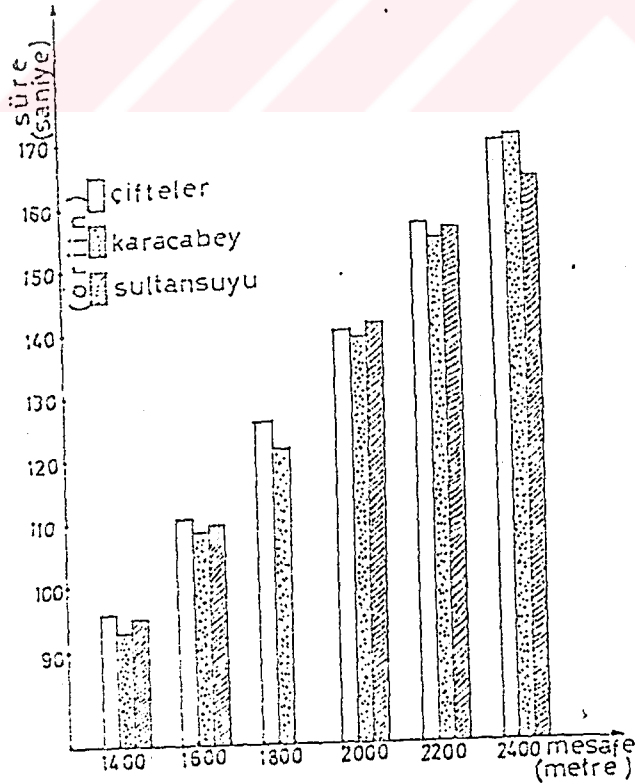
Boratav'ın "Türk Efsaneleri" adıyla Fransızca'dan tercüme edilen makalesi de yeni bir tasnif edenemesi ortaya koyması bakımından önemlidir ⁵⁴. Makalede, efsanenin genel bir tarifinden sonra, onun anlatmaya dayanan diğer türlerle münasebetleri araştırılmış; daha sonra ise ortak temalı efsaneler örnek metinlerden hareketle incelenmiştir. Beynelminel ve millî efsane tasnifleri konusunda görüşlerini ortaya koyan araştırmacı, anlatmaya dayanan diğer türlerle münasebeti olmayan efsaneleri aşağıdaki şekilde gruplandırmıştır:

"A. Ünlü Kimseler Üzerine Anlatılan ve Az-Çok Olağanüstü Nitelikler Taşıyan Efsaneler,

TABLO 22. Farklı Hara Orijinli Dört ve Yukarı Yaşlı A Grubu Arap Atlarının Yaz-Sonbahar Mevsimlerinde Değişik Mesafelerdeki Birincilik Derecelerinin Karşılaştırılması.

Mesafe (metre)	ÇİFTELER			KARACABEY			SULTANSUYU			F-
	n	$\bar{x}$	$\pm S\bar{x}$	n	$\bar{x}$	$\pm S\bar{x}$	n	$\bar{x}$	$\pm S\bar{x}$	
1400	16	96.27	1.254	7	92.42	0.297	5	95.00	0.927	-
1600	27	110.17	0.896	11	107.18	0.942	15	109.26	1.150	-
1800	10	126.10	1.065	5	121.20	1.562	-	-	-	6.89m
2000	56	139.58	0.688	30	138.43	0.854	4	140.50	2.533	-
2200	13	156.32	1.386	14	154.07	1.327	3	156.00	1.527	-
2400	17	169.41	1.992	14	169.50	1.203	7	168.25	0.911	-

* $P < 0.05$

GRAFİK 8. Farklı Hara Orijinli Dört ve Yukarı Yaşlı A Grubu Arap Atlarının Yaz-Sonbahar Mevsimlerinde Değişik Mesafelerdeki Birincilik Derecelerinin Karşılaştırılması.

durmak istiyoruz:

"Mit, Masal, Lejand" adlı ilk makalede araştırmacı, bu kavramları açıklayarak, bunların birbirleriyle olan münasebetleri üzerinde durmaktadır ⁵⁸.

"İki Gezgin Efsane Tahlili" makalesinde ise, Anadolu-Türk efsanelerinden olan göllere ait üç metin ile, bu efsanelere benzer İngilizler'e ait "Simmer Suyu Efsanesi" arasındaki benzerlikler üzerinde durulmaktadır ⁵⁹. Seyidoğlu, dört efsanede de "beddua sonucu bir yerleşim bölgesinin yıkılıp gitmesi" motifinin benzer olduğu sonucuna varmaktadır.

Seyidoğlu'na ait üçüncü makale "İki Gezgin Efsanenin Karşılaştırılması" adıyla yayınlanmıştır ⁶⁰. Bu makalede, İstanbul ve İçel-Silifke'de anlatılan iki efsane ile, İngilizler'e ait benzer niteliklere sahip bir efsane karşılaştırılmaktadır. Ana temleri "kâhinlerin belirlediği kötü sonda kaçmak" olan bu efsanelerin, "temelde aynı kalmak şartıyla, bir-iki motif değişikliği ile dünyanın her tarafında görülebilen" gezgin efsanelerden olduğu sonucuna varılmaktadır.

Burada Cunbur'a ait, "Folklorumuzda GEYİK Motifi Üzerine" adlı tebliğden özellikle bahsetmek istiyoruz ⁶¹. Tebliğde, halk şiiri, efsane, destan, menkabe ve halk hikâyeleri ile türküler, halk sporları ve halk inançlarında önemli bir yere sahip olan "geyik motifi" ele alınmıştır. Tebliğin sonunda da yazmalarda yer alan "Destân-ı Geyik" adlı anonim bir mesnevî metni de yer almaktadır.

Millî Kültür dergisinde yayınlanan Gülensoy'un "Türk Mitolojisinden Kaynaklanan Bir Halk Oyunu ve Türküsü: Çayda Çıra" adlı makalesinde, Elâzığ-Harput yöresinin millî oyun-

larından olan "Çayda Çıra" oyununun kaynakları araştırılarak, bu oyunun menşe'inin Uygurlar'ın "Göç Destanı" olduğu ispat edilmektedir ⁶².

M. Önder, "Konya Folklorunda Efsanelerin Oluşumu" adlı tebliğinde Konya efsanelerini;

"A. Yer Adları,

B. Evliya Menkabeleri

C. Tarihi Olaylar ve Savaşlar,

D. Dağ, Kaya, Irmak, Su Gibi Tabiat Olayları,

E. Hastalık, Sağlık ve Tabii Afetlerden Kaynağını Alan Efsaneler" olarak beş grupta incelemiştir ⁶³. Bu tasnif denemesi, eldeki malzemeye dayanılarak yapıldığı için önemli sayılabilir.

Aynı araştırmacının "Türk Folklorunda Cengâver Kadınlar" adlı bir başka tebliğinde ise, Selçuklular'dan günümüze kadar görülen cengâver kadınların efsanevi hayatlarından örnekler verilmektedir ⁶⁴.

Sakaoğlu'nun "Anadolu Folklorunda Göktürk İzleri" adlı makalesinde, Göktürkler'e ait "Bozkurt ve Ergenekon Efsaneleri'nin Anadolu'dan farklı zamanlarda derlenen Halk Edebiyatı mahsullerinde görülen izleri araştırılmaktadır ⁶⁵.

Yine Sakaoğlu'na ait "İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri" adlı tebliğ ise, bu konuyla ilgili efsanelerin bir tasnifinin yapılmış olması bakımından önemlidir ⁶⁶. Tebliğde, insanların "kötü bir durumdan kurtulma, utanma ve cezalandırma" sebepleriyle kuş oldukları sonucuna varılmaktadır. Bu tür efsanelerde insanların kuş haline gelme sebepleri altı grupta ele alınmıştır:

"A. Kendi Duasıyla Kuş Haline Gelenler,

B. Başkalarının Duasıyla Kuş Haline Gelenler,

C. İkili Bir İsteğin Neticesinde Kuş Haline Gelenler,

- Ç. Farklı Hususiyet Gösterenler,
 D. Dua Edilmeden Kuş Haline Gelenler,
 E. Farklı Sebeplere Bağlı Olarak Kuş Haline Gelenler."

Araştırmacı tebliğinde, kuş efsanelerini konularına göre de altıya ayırmaktadır. İnsanımızın her kuşun hususiyetine göre bir efsane yakıştırdığı belirtilerek, kuş şeklini almanın bir "kurtuluş" veya "kötülere ceza verilmesi" sonucu gerçekleştiği anlatılmaktadır.

Alptekin'in "Yunus Emre Menkabelerinin Tip ve Motif Yapısı" adlı makalesinde, Yunus Emre menkabelerinde görülen, "şair söyleme kabiliyetine erişme, gurbete çıkma, derviş, dua, imtihan, yol seçimi, ibadet yeri, baştan geçeni hikâyeye etme, 40 sayısı, işaret, konuşulanları anlama, akarsu kenarı" motifleri tahlil edilmiştir⁶⁷. Bu motiflerin S. Thompson'un Motif-index'inde yer alan beynelminel motiflerden olanları da, yazıda numaraları ile gösterilmiştir. Araştırmacı, menkabelerde yer alan motiflerin, sadece efsanelerde değil, anlatmaya dayalı diğer türlerde de görülebildiğini, özellikle belirtmektedir. Makale, efsane metinlerinde motiflerin aranması özelliği sebebiyle, orijinal bir çalışma olarak kabul edilebilir.

Ocak'ın folklorumuzda görülen "kesikbaş" motifinin ele alındığı "Türk Folklorunda Kesikbaş" adlı tebliğinde ise, Balkanlar'dan Orta-Asya'ya kadar yayılmış olan destan ve efsanelerde görülen kesikbaş motifi üzerinde durulmaktadır⁶⁸. Tebliğde özellikle, eldeki kesikbaş motifine yer veren mahsullerin tahlili yapılmış ve bu mahsullerin tarihle ilgisi ile mekânları üzerinde durulmuştur.

Özdemir'in "Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri" adlı

tebliğinde, etiyolojik karakterdeki efsanelerin sekiz grup halinde sınıflandırıldığı görülmektedir ⁶⁹:

- "a. Dünyanın Yaratılışı,
- b. Gök kubbenin Yaratılışı,
- c. Meteorolojik Olay ve Görüntüler,
- d. İnsan ve Kültür Etiyolojileri,
- e. Hayvanlar,
- f. Bitkiler,
- g. Türkiye'nin Coğrafi ve Toponomisiyle İlgili Efsaneler
- h. Soyad ve Lâkaplarla İlgili Efsaneler."

Aynı araştırmacıya ait olup Türk Dili dergisine yayınlanmak üzere gönderilen, "Hayvanların İyeleriyle İlgili Efsaneler" adlı hacimli bir makalenin var olduğunu öğrenmemize rağmen, maalesef makaleyi görmemiz mümkün olamamıştır.

Plana'nın "Kosova ve Makedonya Efsanelerinde Önemli Folklor Motifleri" adlı tebliğinde, Kosova ve Makedonya'da anlatılmakta olan evliya, tekke ve türbelerle ilgili Türk efsane örnekleri verilmekte ve bu efsanelerde bulunan bazı önemli motifler tahlil edilmektedir ⁷⁰.

Seyidoğlu, "Gezgin Efsaneler Üzerinde Bir Araştırma: Norveç ve Türkiye(Erzurum) Efsaneleri" adlı tebliğinde, Erzurum'dan derlemiş olduğu Al Karısı ve perilere ait üç efsaneyi, dört Norveç efsanesi ile mukayese etmektedir ⁷¹. Bu efsanelerde görülen benzer motiflerin "olağanüstü masal" motifleri olduğunu söyleyen Seyidoğlu, bunların önceleri mahallî nitelikte olduklarını ve daha sonra çeşitli sebep ve vasıtalarla taşınarak olağanüstü niteliklere bürünmüş olabileceklerini belirtmektedir.

Yund'un "Türk Folklorunda Eski Uygarlıklardan Kalma Sanıklar(Fabllar)" adlı tebliğinde ise, anlatmaya dayanan diğer türler yanında efsanelerden de bahsedilmektedir ⁷².

Tebliğde, bazı Türk efsanelerinin eski Anadolu kültürlerindeki benzerlerine işaret edilmektedir.

Öztürk'ün Fırat Üniversitesi tarafından tertip edilen bir sempozyumda sunmuş olduğu "Fırat Havzası Anonim Edebiyatında Kudsiyet Kavramı ve Kutsal Tip" adlı tebliği, efsanelerdeki kutsal tiplerinin bir tasnifinin yapılmış olması bakımından önemli sayılabilir ⁷³. Tebliğde bu kutsal tipler:

- " 1. Hızır-Pîr-Derviş Tipi,
2. Velif Tipi,
3. Muttaki Tip,
4. Samimî veya Sadık Tip,
5. Şehit Tipi,
6. Yıkıcı veya Menfi Tip" şeklinde tasnif edilerek,

bu tiplere ait efsane, masal, halk hikâyesi örnekleri verilmiştir.

Sakaoğlu'nun aynı sempozyumda sunduğu, "Şahsa Bağlı Menkıbelerin Anonimleşmesi ve Bir Elâzığ Menkıbesi" adlı tebliği de, şahıslara bağlı olarak anlatılan efsanelerin zamanla anonim hale gelebilecekleri hadisesinin izahı açısından dikkate değer bilgi ve tespitler ihtiva etmektedir ⁷⁴.

Aynı araştırmacı tarafından Erzincan'da sunulan "Erzincan Efsanelerinin Edebiyatımızdaki Yeri" başlıklı tebliğde ise, 50 Erzincan efsanesi dokuz grup halinde tasnif edilmiştir ⁷⁵. Tebliğ, bir ilimize ait efsanelerle ilgili yeni bir tasnif denemesi ortaya koyması bakımından önemli sayılabilir.

Burada son olarak, üniversitelerimiz ve çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından 1986 ve 1987 yıllarında tertip edilen ilmi toplantılarda, efsane konusuna ait verilmiş olan tebliğlerin varlığından da bahsetmemiz gerekecektir ⁷⁶.

b. Metin Yayınlayan Araştırmacılar

Türk efsaneleri, kitaplarla çeşitli folklor dergilerinde pek çok derleyici ve araştırmacı tarafından neşredilmiş ve halen de neşredilmektedir. Folklor dergilerinde efsane metni yayınlamış olan belli-başlı derleyici ve araştırmacılar alfabetik olarak aşağıya çıkarılmıştır ⁷⁷ :

Sadi Yaver ATAMAN, Pertev Naili BORATAV, Eflâton Cem GÜNEY, Mehmet GÖKALP, Nevzat GÖZAYDIN, Cemil Cahit GÜZELBEY, Şükrü ELÇİN, M. Fahreddin KIRZIOĞLU, Hüseyin Namık ORKUN, Ali Rıza ÖNDER, Mehmet ÖNDER, Adil ÖZLER, Saim SAKAOĞLU, Enver Behnan ŞAPOLYO, Şeref TAŞLIOVA, Süheyl ÜNVER, Ali Rıza YALGIN...

c. Efsane Metnine Yer Veren Dergiler

Türk efsaneleri ile ilgili metinler, pek çok folklor dergisinde yayınlanmış olup, halen efsane neşrinin folklor dergilerinde devam ettiği görülmektedir ⁷⁸. Aşağıda bu dergilerin isimleri ile, dergilerde yer alan efsane ağırlıklı yazıların sayıları gösterilmeye çalışılacaktır:

Türk Folklor Araştırmaları'nda efsane ile ilgili 144 yazı yayınlanmıştır. Sivas Folkloru ve Ülkü'de 21, Gaziantep Kültür'de 14, Halk Bilgisi Haberleri'nde 13, Cınaraltı'nda 11, Türk Folkloru'nda 10, Emel ve Türk Dili'nde 9, Halk Kültürü, Karseli ve Varlık'ta 8, Erciyes'te 7, Taşpınar'da ise 6 yazı yayınlanmıştır. Halkevi, Kaynak, Konya ve Uludağ dergilerinde de 5'er yazının yayınlandığı görülmektedir. 5'ten az sayıda efsanelere ait yazının yer aldığı dergiler bir hayli fazla olduğu için burada isim isim zikredilmemiştir.

III. ELÂZİĞ EFSANELERİ ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR

Burada, konumuzla ilgili olarak, daha önce kitap, tez ve makale şeklinde neşredilmiş efsaneler üzerinde, kronolojik bir sıra takip edilerek durulacak ; bu efsanelerin bizim tatbik ettiğimiz metin tasnifine göre hangi gruba dahil oldukları açıklanarak, derlediğimiz ve çalışmamızda yer alan metinlerle benzerlikleri olanlarına işaret edilecektir.

A. KİTAPLAR

Elâzığ efsanelerine ait ilk örnekleri, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme adlı eserinde bulmaktayız ⁷⁹. Seyahatnâme'de yer alan iki efsanede, Harput adının nereden geldiği anlatılmaktadır. Metinlerin her ikisi de V/A'ya girmektedir.

A.R. Önder'in Yasayan Anadolu Efsaneleri adlı eserinde, Elâzığ-Sivrice ilçesinde bulunan Hazar Gölü'ne ait bir efsane metni bulunmaktadır ⁸⁰. Metin, Kars-Hınıs'tan derlenmiş olup 73 nolu efsane ile benzerdir.

Sunguroğlu'nun Harput Yollarında adlı dört ciltlik eserinde ise yirmi efsane bulunmaktadır ⁸¹. Bunlardan sadece "Dipsiz Göl Efsanesi"(c.I,73)nde, efsane metni özelliği görülmektedir. Diğer efsanelerden ise, yazar eserinde sırası düştükçe bir-iki cümle ile kısaca bahsetmiştir. Kitaptaki efsane metinlerinden 7'si I/A'ya, 2'si I/B'ye, 1'i I/E'ye, 1'i III'e, 4'ü V/A'ya, ikisi de V/B'ye dahil edilebilir. Üç efsane de yıldızlarla ilgilidir. Eserde yer alan "Süt Kalesi"(c.I,269) 69, "Kurtdere"(c.IV,173) ise 64 nolu efsane ile benzerlikler göstermektedir.

M. Önder'in Bitmez-Tükenmez Anadolu adlı eserindeki "Harput, Yiğit Şehir" başlıklı yazıda, Harput'a ait bir efsane bulunmaktadır ⁸². Efsanenin Evliya Çelebi'nin Seyahat-nâmesi'nden alındığı anlaşılmaktadır.

1973 İl Yıllığı'nda "Çayda Çıra Türküsü" anlatılırken türkünün menşe'ine dair efsaneden de bahsedilmektedir ⁸³. Bu efsane, derlediğimiz 75 nolu efsaneye kısmen benzemektedir.

Elâzığ Masalları adlı Günay'ın hazırlamış olduğu eserde, "Elma Kurdu" ve "Bir Kolu Gümüş Bir Kolu Altın Adam" adlı masal metinlerinde menkabe özellikleri görülmektedir ⁸⁴. Her 2 metin de I/A'ya girmektedir.

Sakaoğlu tarafından yayınlanan 101 Anadolu Efsanesi'nde ise iki Elâzığ efsanesi mevcuttur ⁸⁵. "Ejderha" adlı metin, derlediğimiz 49 ve 50 nolu efsanelere kısmen benzemektedir. "Arap Baba" I/A'ya, "Ejderha" ise III'e girmektedir.

Kabaklı'nın bir Elâzığ efsanesinden adını alan Ejderha Taşı adlı kitabı, çocuklar için hazırlanmış olup, kitapta yazar, çocukluk hatıralarını anlatmaktadır ⁸⁶. Yazar eserinde, anası ve diğer yakınlarından çocukluğunda dinlediği yedi efsaneyi anlatmaktadır. Bunlardan "Ejderha Taşı"(10) 50, "Altın Top"(14-23) ise 75 nolu metinlerle benzerlikler göstermektedir. Kitaptaki 7 efsaneden 2'si I/A'ya, 1'i I/D'ye, 1'i I/E'ye, 2'si de V/A'ya girmektedir. Bir efsane ise ay ile ilgilidir.

B. MEZUNİYET TEZLERİ

İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi ile Atatürk ve

Fırat Üniversiteleri'nin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yaptırılmış Türk Dili, Halk Edebiyatı ve Folklor ağırlıklı lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerinden Elâzığ ile ilgili olanlarının künyeleri tespit edilerek, bunlarda efsane metinlerinin bulunup bulunmadığı araştırılmıştır⁸⁷. Sadece, Atatürk ve Fırat Üniversiteleri'nde yaptırılan aşağıda söz konusu edilecek tezlerde efsane metinlerine rastlanmış, diğer üniversitelerde yaptırılan tezlerde ise Elâzığ'a ait efsane metnine rastlanamamıştır.

Atatürk Üniversitesi'nde yaptırılan ve içinde efsane metni bulunan tezler şunlardır:

Baş tarafından hazırlanan Elâzığ Folkloru adlı mezuniyet(lisans) tezinde on iki metin bulunmaktadır⁸⁸. Bu metinlerin derlendiği kaynak şahıslar hakkında bilgi verilmemiştir. Tezdeki metinler, Sunguroğlu'nun yukarıda zikredilen eseri ile, aşağıda "Makaleler" bahsinde söz konusu edilecek olan Dökmeci ve Memişoğlu'nun makalelerinden alınmıştır. Efsane metinleri orijinal olmadığı için ,derlediğimiz metinlerle benzerlikleri ve hangi gruba girdikleri üzerinde durulmamıştır.

Zeren'in Harput Evliyalari ve Kerametleri adlı mezuniyet tezinde ise Harput ve Elâzığ'da medfun velîlere ait pek çok efsane metni bulunmaktadır⁸⁹. Tezde, metinlerin derlendiği kaynak şahıslara ait bilgiler mevcuttur. Derlenen metinlerin sıhhati bakımından tez, orijinal bir çalışma sayılabilir. Eserde, Köganklı Hacı Ömer Baba'ya ait 13, Beyzâde Hoca'ya ait 11, İmam Efendi'ye ait 10, Tepecüklü Mehmet Baba'ya ait 3 ve Fatih-Ahmet, Arap Baba, Ahmet Peykerici ile Seyyid Ahmet Çabakçurfi'ye ait 2'şer efsane metni bulunmaktadır. Metinlerden 38'i I/A'ya, 7'si I/B'ye, 1'i de I/D'ye

girmektedir. "Şey Ahmet Peykerçi"(47-52) ve "Beyzâde Hoca"nın kerâmetlerine ait IX. efsane(66-67), tarafımızdan derlenen 5 ve 31 nolu efsane ile benzerdir.

Fırat Üniversitesi'nce yaptırılan ve içinde efsane metni bulunan yüksek lisans ve mezuniyet tezleri ise şunlardır:

Buran'ın hazırladığı Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzuları adlı yüksek lisans tezinde dört efsane bulunmaktadır⁹⁰. Metinler yörenin ağız özellikleri muhafaza edilerek transkripsiyon işaretleriyle yazıya geçirilmiş olup, kaynak şahıslarla ilgili bilgiler de verilmiştir. Bu efsanelerden, "Abdülvahap Gazi" 1, "Hacı Hasan Baba" ise 4 nolu metinlerle benzerdir. Metinlerden 3'ü I/A'ya, 1'i ise III'e girmektedir.

İçinde yirmi dört efsane metni yer alan Arıkan'ın Elâzığ Efsaneleri adlı mezuniyet tezi de metinlerin sıhhati bakımından orijinal bir derleme hüviyetindedir⁹¹. Efsaneler, ağız özellikleri muhafaza edilerek yazıya geçirilmiş olup, tezde kaynak şahıslara ait bilgiler de bulunmaktadır. Metinlerden 8'i I/A'ya, 5'i III'e, 8'i V/A'ya, 3'ü de V/B'ye girmektedir. Bu efsanelerden "Buzluk"(10) 75, "Karıncaya Kayası" (18) 74 ve "Üç Mum"(29) da 78 nolu metinlerle benzerdir.

Eren, Perçenç Köyü Folklor Arastırması adlı mezuniyet tezinde, derlediği kaynak şahıs hakkında bilgi vermeden bir efsane metnini kaydetmektedir⁹². Metin V/A'ya girmektedir.

Emir'in Harmanpınar Köyü Halk Edebiyatı Ürünleri adlı tezinde ise kaynak şahıslar belirtilmeden iki efsane metnine yer verildiği görülmektedir⁹³. Metinlerden 1'i V/A'ya, 1'i de V/B'ye girmektedir.

yayınlamıştır ⁹⁹. Söz konusu metin V/A'ya girmektedir.

"Elâzığ'da Elkarısı İnanması" adlı bir başka yazıda ise Yılmaz, Elâzığ merkezine bağlı Uzuntarla köyünden derlediği iki efsane metnini yayınlamıştır ¹⁰⁰. Metinlerin her ikisi de II'ye girmektedir.

Barlok da "Elâzığ ve Folkloruna Kısa Bir Bakış" adlı makalesinde, Elâzığ'da anlatılmakta olan Fırat nehri ile ilgili iki efsane metnini neşretmiştir ¹⁰¹. Metinler, I/B ve V/A'ya girmektedir.

Çetin'in kaleme aldığı "Baskil ve Çevresinde Yatırlar ve İnanışlar" adlı makalede, iki efsane metni yayınlanmıştır ¹⁰ Bu metinlerin I/A ve I/B'ye girdiği görülmektedir.

Gözaydın, "Harput'dan Bir Efsane" adlı yazısında, Beyzâde Hoca'ya ait bir efsane metnini yayınlamıştır ¹⁰³. Metin, I/A'ya girmektedir.

Şentürk ise "Dede Korkut Oğuznâmelerindeki Yer Adlarından Biri: Malatya'da 'Altun Köpri' Efsanesi" adlı makalesinde, Baskil ilçesine ait Altun Köprü Efsanesi'ni neşretmiştir ¹⁰⁴. Metin V/A'ya girmektedir.

Bu bölümde son olarak Güney'in "Şeyh Ahmedî Pekeyî" adlı yazısından bahsetmek istiyoruz ¹⁰⁵. Elâzığ-Mollakendi'de medfun olan Ahmet Peykericî'ye ait bir efsane, bu yazıda, edebî bir üslupla yeniden kaleme alınmıştır. Efsane 5 nolu metne benzemektedir.

x x x

Elâzığ efsaneleri hakkında sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

Yukarda söz konusu edilen kitap, tez ve makalelerde

bulunan efsanelerden 10 tanesi, çalışmamızda yer alan 4,5,31, 50,52,64,69,74,75 ve 78 nolu metinlerle benzerlikler göstermektedir. Bu 10 efsanenin dışında Elâzığ'a ait, şimdiye kadar yayınlanmış olan 132 efsane mevcuttur. 132 metnin 63'ü I/A'ya, 12'si I/B'ye, 3'ü I/D'ye dahil edilebilecek metinler olup, toplam olarak 78 Dini Efsane metninin neşredildiği görülmektedir. 5 metin II'ye dahil olup Al Karısı ve Cinlerle ilgilidir. 8 metin III'e girmekte olup bu metinler de Taş Kesilme ile ilgilidirler. Yer Adlarıyla ilgili 37 metin neşredilmiş olup, bunlardan 28'i V/A'ya, 9'u da V/B'ye dahil edilebilecek metinlerdir. 4 efsane ise gökyüzünde bulunan ay ve yıldızlarla ilgilidir.

Bu çalışmada yer alan metinlerden 5'inin mükerrer olduğu hesaba katılacak olursa, yazılı kaynaklarda bulunan 132 metinle birlikte, Elâzığ'a ait toplam olarak 207 efsanenin bugüne kadar derlenerek ilgililerin istifadesine sunulduğunu söylememiz mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1. Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Tas Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ank. 1980, 4 ; Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Ank.1981, 312 ; Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İst. 1969, 106 ; TA,c. XIV,394.
2. Şemseddin Sâmî, Kamus-ı Türkî(1.b. 1899),İst. 1978, 136.
3. Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü,İst.1954,74.
4. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, (1. b. 1969), (6. b.), Ank. 1986, 245.
5. Türkçe Sözlük , Ank. 1969, 231.
6. TA, c. XIV, Ank. 1966, 394.
7. ML,c. IV, İst. 1978, 88.
8. TDEA , c. III, İst. 1979, 7.
9. Boratav, Halk Edebiyatı, 106-107.
10. a.y. , "Türk Efsaneleri" (Çev. İ. Tuğrul Şavkay), Folklor Doğru, s. 35(Mayıs 1974), 12.(Yazı, Philologiage Turcicae Fundamenta c. II'deki "Le Conte et la Légende" adlı makalenin tercümesidir.)
11. Çiğdem ve Atilla Turgay, "Anadolu-Türk Efsaneleri Üzerinde Psiko-Sosyal Bir Çalışma", VIII. Millî Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi, İzm. 1973, 453.
12. Sakaoğlu, Tas Kesilme, 6-7.
13. Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, 312.

14. Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri(Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmis Efsaneler), Ank.1985,2.
15. Daha fazla bilgi için bkz. Saim Sakaoğlu, Gümüşhane Ma-salları-Metin Toplama ve Tahlil, Ank. 1973, 10-13 ;a.y. Taş Kesilme, 21-22 ; Boratav, Halk Edebiyatı, 106-108;a.y. "Türk Efsaneleri", 12-20 .
16. Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler, Ank. 1968.
17. İnan, a.g.e.,191-94.
18. İnan, a.g.e., 259-64.
19. İnan, a.g.e., 485-86.
20. Boratav, Halk Edebiyatı, İst. 1969, 106-117.
21. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Ank. 1971.
22. Sedat Veyis Örnek, 100 Soruda İlkelerde Din,Büyü,Sanat, Efsane, İst. 1971, .
23. Pertev Naili Boratav, Türk Halkbilimi. 100 Soruda Türk Folkloru, İst. 1973, 49-90.
24. şükrü Elçin, Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ank. 1976,47-51.
25. Sakaoğlu, Taş Kesilme, Ank. 1980.
26. Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, 312-14, 315-80.
27. Pertev Naili Boratav, Folklor ve Edebiyat(1982) II, İst. 1983, 340-43.
28. Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İşlâm Öncesi İnanç Motifleri, İst. 1983.

29. a.y. , Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Ank. 1984.
30. a. y. , İslâm-Türk İnançlarında Hızır vahut Hızır-İlyas Kültü, Ank. 1985, 103-109.
31. Ali Öztürk, Türk Anonim Edebiyatı, İst. 1985, 141-69.
32. Mehmet Kaplan, "Velf Tipi", Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3. Tip Tahlilleri, İst. 1985, 120-31.
33. Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, Ank. 1985.
34. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Samanizm(3. b.), Ank.1986
35. Osman Bayatlı, Bergama'dan Efsaneler. Âdetler, İst. 1941.
36. Mehmet Önder, Konya Efsaneleri,Konya 1963.
37. Fehmi Anlaroğlu, Dilden Dile Nesilden Nesile Anadolu Efsaneleri I, Ank. 1968.
38. İrfan Ünver Nasrattınoğlu , Afyonkarahisar Efsaneleri, Ank. 1973.
39. Hatice Gülensoy, Tunceli'de Munzur Efsanesi, Ank.1986.
40. Ali Rıza Önder, Yaşayan Anadolu Efsaneleri, Kayseri 1955.
41. Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Ank. 1966.
42. a. y. , Bitmez-Tükenmez Anadolu(Hikâyeleri,Efsâneleri ve Destânlarıyla), Ank. 1970.
43. Mustafa Necati Sepetçioğlu, Türk-İslâm Efsaneleri(2. b.), İst. 1975.
44. Efsane Derlemeleri, Köy Öğretmenleriyle Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği, İst. 1975.

45. Saim Sakaoglu, 101 Anadolu Efsanesi, İst. 1976.
46. Ehliman Ahundov, Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri(Türk çevriyazısına aktaran: Semih Tezcan), Ank. 1978, 407-24.
47. Ali Püsküllüoğlu, Efsaneler(4. b.),Ank. 1982.
48. Nezihe Araz, Anadolu Evliyalari(7. b.),İst. 1984.
49. Mustafa Çalışkan, Yanardağ Efsaneleri(mezuniyet tezi), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Erz. 1984 ; Ersoy Vurucu, Yurdumuzun Efsaneleri(mezuniyet tezi), Atatürk Üniv. Fen-Edeb. Fak. Erz. 1984.
50. Bahaeddin Ögel, "Türk Efsaneleri Üzerinde İncelemeler-Uygurların Menşe Efsanesi", DTCFD, c. IV,s.1-2(Ocak-Nisan 1948), 17-24.
51. Pertev Naili Boratav, "Ali Rıza Önder, Yaşayan Anadolu Efsaneleri (Légendes vivantes d'Anatolie)", Oriens,c.X, s.1, 162-66.(Makale Türk efsaneleriyle ilgili olduğu için Fransızca olmasına rağmen tanıtılmıştır.)
52. Abdülkadir İnan, "Türk Boylarında Dağ, Ağaç ve Pınar Kültü", Resid Rahmeti Arat İçin,Ank. 1966, 272-77.
53. Çiğdem ve Atilla Turgay, "Anadolu-Türk Efsaneleri Üzerinde Psiko-Sosyal Bir Çalışma", 447-62.
54. Pertev Naili Boratav, "Türk Efsaneleri", Folklor Doğru, 12-20.
55. Ali Rıza Önder, "Türkiye'de Mitoloji Çalışmalarına Toplu Bir Bakış", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ank. 1974, 140-48.

56. Saim Sakaoğlu, "Bir Mitoloji Bibliyografyası Üzerine", Halkbilimi, s. 3(Ocak 1974), 29-30.
57. Ali Özçelebi-Saim Sakaoğlu, "Anadolu Efsaneleri İçin Eski Bir Kaynak", Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1976, Ank. 1976, 435-73.
58. Bilge Seyidoğlu, "Mit, Masal-lejand", TFA, c. XVII, s. 338 (Eylül 1977), 8055-56.
59. a. y. , "İki Gezgin Efsanenin Tahlili", Köz, yıl 2, s.5 (Ağustos 1980), 1-3.
60. a. y. , "İki Gezgin Efsanenin Karşılaştırılması", Köz, yıl 2, s. 6(Kasım 1980), 1-3.
61. Müjgân Cunbur, "Folklorumuzda GEYİK Motifi Üzerine", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.c. Halk Edebiyatı, Ank. 1982, 71-94.
62. Tuncer Gülensoy, "Türk Mitolojisinden Kaynaklanan Bir Halk Oyunu ve Türküsü: Çayda Çıra", Millî Kültür, s. 44(Mart 1984), 41-44.
63. Mehmet Önder, "Konya Folklorunda Efsanelerin Oluşumu", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Ank. 1985, 31-37.
64. a. y. , "Türk Folklorunda Cengâver Kadınlar", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. I.c. Genel Konular, Ank. 1986, 233-39.
65. Saim Sakaoğlu, "Anadolu Folklorunda Göktürk İzleri", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, s. 7(Eylül 1985), 32-34.
66. a. y. , "İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Ank. 1985, 450-56.

67. Ali Berat Alptekin, "Yunus Emre Menkabelerinin Tip ve Motif Yapısı", TE,s.86(Eylül 1986), 6-8.
68. Ahmet Yaşar Ocak, "Tarih ve Efsanenin Bir Kavşak Noktası: Türk Folklorunda Kesikbaş", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I.c.,Genel Konular,Ank.1986,203-13
69. Hasan Özdemir, "Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,II.c., Halk Edebiyatı, Ank. 1986, 305-10.
70. Şefket Plana, "Kosova ve Makedonya Efsanelerinde Önemli Folklor Motifleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II.c., Halk Edebiyatı, Ank.1986,331-39.
71. Bilge Seyidoğlu, "Gezgin Efsaneler Üzerinde Bir Araştırma: Norveç ve Türkiye(Erzurum) Efsaneleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.c., Halk Edebiyatı, Ank. 1986, 359-65.
72. Kerim Yund, "Türk Folklorunda Eski Uygarlıklardan Kalma Sanıklar(Fabllar)", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,I.c.,Genel Konular, Ank.1986, 297-308.
73. Ali Öztürk, "Fırat Havzası Anonim Edebiyatında Kudsiyet Kavramı ve Kutsal Tip", Fırat Havzası, 303-15.
74. Saim Sakaoğlu, "Şahsa Bağlı Menkıbelerin Anonimleşmesi ve Bir Elâzığ Menkıbesi", Fırat Havzası, 335-40.
75. a.y. , "Erzincan Efsanelerinin Edebiyatımızdaki Yeri", Erzincan'ın 69. Kurtuluş Yıldönümü Semineri(11-13 Şubat 1987)'ne sunulan tebliğ.
76. Selçuk Üniversitesi tarafından 8-9 Ekim 1986'da I. Millî Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi,3 Kasım 1986'da Fırat Üniversitesi ile Tunceli Valiliği'nin müştereken tertip ettikleri Sultan Baba Sempozyumu , Türk Folklor Araş-

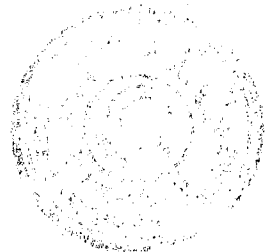

tırmaları Kurumu tarafından 7-9 Mayıs 1987 tarihleri arasında Eskişehir'de yapılan III. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri'nde efsane konulu tebliğlerin verildiği bilinmektedir. Tebliğler, henüz kitap halinde neşredilmediği için bunlardan etraflıca bahsetmememiz mümkün olamamıştır.

77. Listenin tanziminde aşağıdaki eserden faydalanılmıştır: Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası c.I,II,III., Ank. 1971-1975.
78. Listenin 1975 yılına kadarki kısmı için, 77 nolu dipnotta zikredilen eserden istifade edilmiştir.
79. Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi, c.III, İst.1314, 217-19.
80. A.R. Önder, Yasayan Anadolu Efsaneleri, 21.
81. Sunguroğlu, Harput Yollarında, c.I,II,III,IV, İst.1958-1968.
82. M. Önder, Bitmez-Tükenmez Anadolu, 88-89.
83. Cumhuriyetin 50. Yılında Elâzığ, 1973 İl Yıllığı, Elz.1973, 99.
84. Umay Günay, Elâzığ Masalları (İnceleme), Erz. 1975, 277, 290-91. Ayrıca bkz. a. y., "Elâzığ Masallarının Muhtevası", Fırat Havzası, 109-41.
85. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 33-34, 213-14.
86. Ahmet Kabaklı, Ejderha Taşı, İst. 1985 .
87. Üniversitelerde yaptırılan Türk Dili, Halk Edebiyatı ve Folklor ağırlıklı talebe tezleri için bkz. Gülen Çetin, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Yapılan Folklorla İlgili Lisans Tezleri Bibliyografyası (1940-1980) I, Ank. 1986, X-XI ; Tuncer Gülensoy, Anadolu ve Rumeli Ağzları Bibliyografyası, Ank. 1981.

88. Seyhan Baş, Elâzığ Folkloru(Mezuniyet tezi), Atatürk Üniv. Edeb. Fak. ,Erz. 1974.
89. Mehmet Zeren, Harput Evliyalari ve Kerâmetleri(Mezuniyet tezi), Atatürk Üniv. Edeb. Fak.,Erz. 1977.
90. Ahmet Buran, Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları(Yüksek lisans tezi), Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Ens.,Elz. 1986, 147-48,194, 210-13, 214.
91. Kadir Arıkan, Elâzığ Efsaneleri(Mezuniyet tezi), Fırat Üniv. Edeb. Fak.,Elz,1979.
92. Ahmet Fatih Eren, Perçenc Köyü Folklor Arastırması(Mezuniyet tezi), Fırat Üniv. Edeb. Fak., Elz. 1979..
93. Mehmet Zeki Emir, Harmanpınar Köyü Halk Edebiyatı Ürünleri (Mezuniyet tezi), Fırat Üniv. Edeb.Fak.,Elz. 1979.
94. Ahmet Turan Özdemir, Kulyan Mezraası(Beydeğirmeni Köyü, Keban-Elâzığ)Folkloru (Mezuniyet tezi), Fırat Üniv. Edeb. Fak. ,Elz. 1980.
95. Ramazan Akbulut, Tekevler Köyü Folkloru(Mezuniyet tezi), Fırat Üniv. Edeb Fak.,Elz. 1981.
96. İsmet Yıldırım, Elâzığ-Sivrice Dörtbölük Köyü Folkloru (Mezuniyet tezi), Fırat Üniv. Edeb.Fak. ,Elz. 1981.
97. Cahit Alp, "Aşk ve Kahramanlık Diyarı", Sadırvan,s.8 (20 Mayıs 1949),8-9.
98. Cenâfi Dökmeci, "Harput Çevresinde Bir Gezinti",Yeni Fırat,s. 1,2,3,4,8,10,18(Temmuz,Ağustos,Eylül,Ekim 1962; Şubat,Nisan,Aralık 1963).
99. Niyazi Yıldırım Gencosmanoğlu, "İlçelerimizden Ağın",Yeni Fırat,s.17(Kasım 1963), 29-30.

100. Mithat Yılmaz, "Elâzığ'da Elkarısı İnanması", TFA,c.X, s.215(Haziran 1967),4131-32.
101. İsmet Barlok, "Elâzığ ve Folkloruna Kısa Bir Bakış", TFA,c.XII,s.249(Nisan 1970), 5592-93.
102. Nebahat Çetin, "Baskil ve Çevresinde Yatırlar ve İnanışlar", TFA,c.XIII,s. 253(Ağustos 1970),5709-11.
103. Nevzat Gözaydın, "Harput'dan Bir Efsane",TFA,c.XVIII, s. 354(Ocak 1979), 8558.
104. Ahmet Şentürk, "Dede Korkut Oğuznâmeleri'ndeki Yer Adlarından Biri: Malatya'da 'Altun Köpri' Efsanesi", TFA, c.XVIII,s. 354(Ocak 1979), 8554-55.
105. Emrullah Güney, "Elâzığ Yöresinden Derlemeler: Şeyh Ahmedî Pekeyî", TF, c.VII,s.74(Eylül 1985), 32.

İKİNCİ BÖLÜM

I. EFSANE TASNİFLERİ ve İNCELEMEDE TAKİP EDİLEN YOL

Derlediğimiz metinleri incelemeye başlamadan önce, efsane tasnifleri ile ilgili bazı kısa bilgiler verecek, daha sonra da metinlerin incelenmesinde nasıl bir yol takip ettiğimiz açıklanacaktır.

A. EFSANE TASNİFLERİ

XIX. y.y.ın başından itibaren Avrupa'da efsane derleme ve inceleme çalışmalarının başladığı bilinmektedir. 1959-1969 yılları arası "Kongreler Devri" olarak adlandırılmakta olup, bu yıllar arasında tek başına efsaneyi konu alan altı kongre düzenlenmiştir. Bu kongrelerde, "milletlerarası efsane tip ve motifleri kataloğunun hazırlanması, tiplerin kısımlara ayrılıp numaralanması ve her şeyden evvel mahallî kataloğların hazırlanıp, milletlerarası kataloğ çalışmalarına hız verilmesi" kararlaştırılmıştır ¹. International Society for Folk-Narrative Reseach adı altında kongreleri düzenleyen cemiyet, 14-16 Ekim 1963'teki Budapeşte Kongresi'nde, milletlerarası efsaneleri dört ana grup ve bunların alt bölümleri olarak hazırlamıştır:

"I. Dünyanın Yaratılışı ve Sonu(Kıyâmet) İle İlgili Efsaneler

II. Tarihi Efsaneler ve Medeniyet Tarihi İle İlgili Efsaneler

A. Medeniyet İle İlgili Yer ve Eşyanın Menşei

B. Bazı Yerler İle İlgili Efsaneler

C. Dip Tarihi(Prehistorya) ve İlk Zamanlar İle İlgili Efsaneler

D. Harpler ve Felâketler

E. Temâyüz Etmiş Kişiler

- F. Bir Düzenin Bozuluşu
- III. Tabiatüstü Varlıklar ve Kuvvetler/Mitik Efsaneler
- A. Kader
  - B. Ölüm ve Ölüler
  - C. Tekin Olmayan Yerler ve Hayâletler
  - D. Hayâletlerin Resmi Gecidi ve Savaşları
  - E. Öbür Dünyada İkamet
  - F. Cinler, Periler, Ruhlar
  - G. Medeniyetle İlgili Yerdeki Hayâletler
  - H. Değişmiş Varlıklar
  - I. Şeytan
  - K. Hastalık Yapan Kötü Ruhlar(Cinler) ve Hastalıkları
  - L. Tabiatüstü(Sıhrî) Kuvvetlere Sahip Kimseler
  - M. Efsanevi(Mitik) Hayvanlar ve Bitkiler
  - N. Hazineleler
- IV: Dinî Efsaneler/Tanrı ve Kahramanlarla İlgili Efsaneler" 2.

Boratav, bu tasnifin Türk efsanelerine tam anlamıyla tatbik edilemeyeceği görüşünden hareketle, Türk efsaneleri için yeni bir tasnif denemesi geliştirmiştir:

- "I. Dünyanın Yaratılışı ve Sonu İle İlgili Efsaneler
- II. Tarihi Efsaneler
- A. Sınırlandırılmış Tabii Yerlerin Menşe'leri(Dağlar, Göller)
- B. Meskûn Yerlerin Menşe'leri(Şehirler, Köyler...)
- C. Büyük Binaların Menşe'leri(Kiliseler, Camiler, Köprüler)
- D. Hazineleler
- E. Milletlerin, Hükümdar Sülâlelerinin ve İçtimai Sınıfların Menşe'leri
- F. Felâketler
- G. Tarihi Olarak Bilinen Kahramanların Yendikleri Tabiatüstü Güce Sahip Canavarlar
- H. Savaşlar, Fetihler, İstilâlar
- I. Kurulu Düzene Baş Kaldırmalar
- K. Diğer Hadiseler ve Üstün Kişiler ; Medeniyet Getiren Kahramanlar, Bilginler, Şairler

L. Aşk ve Aile Hayatı

M. Küçük Bir Cemiyetin Tarihinin Bir Parçasını Meşdana Getirdikleri Ölçüde Bilinen Ortak veya Ferdî Karakterde Çeşitli Diğer Kişilerle İlgili Anlatmalar

III. Tabiatüstü Şahıslar ve Varlıklar Üzerine Efsaneler

A. Alın Yazısı

B. Ölüm ve Ötesi

C. Tekin Olmayan Yerler

D. Tabiatın Bir Parçası Olan Yerler(Orman,Göl vs.)İle Hayvanların Sahipleri(Koruyucuları)

E. Cinler,Periler,Ejderhalar vb. Tabiatüstü Güçte Yarattıklar

F. Şeytan

G. Hastalık ve Sakatlık Getiren Varlıklar(Albastı gibi)

H. Tabiatüstü Güçleri Olan Kişiler(Büyücü,Üfürükçü,Afsuncu gibi)

I. 'Mythigue' Nitelikte Hayvan ve Bitkiler(Adamotu gibi) Üzerine Anlatmalar

IV. Dini Efsaneler " 3.

Boratav, yukarıda verdiğimiz tasnif denemesinden önce, 1957'de yazmış olduğu bir makalede de, Önder'in Yasayan Anadolu Efsaneleri adlı eserindeki 23 efsane metnini, yukardaki tasniften farklı bir şekilde gruplandırmıştır ⁴. Ç. ve A. Turgay, sunmuş oldukları tebliğlerinde, Türk efsanelerini daha farklı bir şekilde tasnif etmişlerdir ⁵. Yine Boratav'ın bir makalesinde, Türk efsanelerinden, anlatmaya dayanan diğer türlerle münasebeti olmayanlarını daha değişik bir tasnife tabi tuttuğu görülmektedir ⁶. Burada, metinlerden hareketle yapılan genel anlamda Türk efsanelerini tasnif denemesi olarak, Sakaoğlu'nun yapmış olduğu tasniften de bahsetmemiz gerekmektedir ⁷.

Genel anlamda Türk efsaneleri üzerinde değil, fakat,

bir ile ait efsaneler üzerinde de eldeki malzemeye göre değişik tasnif denemelerinin yapıldığını görmekteyiz. Seyidoğlu'nun Erzurum efsaneleri, Önder'in Konya Efsaneleri ve Sakaoğlu'nun da Erzincan efsanelerine dair tasnif denemeleri buna örnek olarak gösterilebilir ⁸.

Bu çalışmada Elâzığ efsaneleri şöyle bir tasnife tabi tutulmuştur:

I. DİNİ EFSANELER

- A. Evliya Menkabeleri,
- B. Kutsal Kabirlerle İlgili Efsaneler,
- C. Mecnûnlarla İlgili Efsaneler,
- D. Hızır-İlyas ile İlgili Efsaneler.

II. AL KARISI, KAPOS (Kepoz) ve CİNLERLE İLGİLİ EFSANELER

III. TAŞ KESİLME EFSANELERİ

IV. HAYVAN EFSANELERİ

V. YER ADLARI İLE İLGİLİ EFSANELER

- A. Meskûn Bölgelerle İlgili Efsaneler ,
- B. Yeryüzü Şekilleri ile İlgili Efsaneler,
- C. Diğerleri.

B. İNCELEMEDE TAKİP EDİLEN YOL

İncelemede önce, beş ana grubun hususiyetleri hakkında genel mahiyette bilgiler verilecek, daha sonra da gruplandırılan efsane metinleri, "kutsal", "gerçek" ve "olağanüstü"lükleri bakımından ele alınacaktır. İnceleyeceğimiz metinlerin, Elâzığ efsaneleriyle olan benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulduktan sonra, bunların, Anadolu ve Türk dünyasından

bulabildiğimiz benzerleri ile mukayeseleri yapılacaktır. Bölüm ve alt bölümlere ait efsanelerin incelenmesi bitirildikten sonra da, elde edilen sonuçlar topluca değerlendirilecektir.

II. METİNLERİN İNCELENMESİ

Şimdi de, yukarda vermiş olduğumuz Elâzığ efsaneleri ile ilgili tasnife bağlı kalarak, derlediğimiz efsane metinlerini sırasıyla incelemek istiyoruz.

I. DİNİ EFSANELER

Bu çalışmada, "Dini Efsaneler" ana başlığı altında 43 efsane metni yer almaktadır. Bu efsanelerin ortak hususiyeti, hemen hepsinin İslâm dini ile alâkalı olmalarıdır. Bu metinlerde dini inanış ve işlemlerin ağır bastıkları görülmektedir.

A. Evliya Menkabeleri

Halkın muhayyilesinde kuvvetli izler bırakan şahsiyetlere ait, gerek bu şahsiyetler hayatta iken ve gerekse öldükten sonra, çeşitli menkabeler teşekkül etmektedir. Menkabeler y.y.lar boyunca anlatıla anlatıla genişleyerek büyür⁹.

Halkın nazarında zamanla evliyâ mertebesine ulaşan velîlerin asıl gayesi, "varlığın gizli sırrına ve Tanrı'ya ulaşmak" olarak ifade edilebilir. Onlar genellikle köylerde yaşarlar ve tabiatla haşır-neşir olurlar. Onların hayatlarında ve eserlerinde "toprak, su ve bitki" önemli bir yer tutar. Velîler, İslâm dini ile eski Türk cemiyetinin yüce ve insani değerlerini temsil eden kişiler olarak kabul edilirler¹⁰.

Velîlerin kerâmet gösterdiğini inanılmaktadır.

Kerâmet, "Allah'ın velî kullarından zuhûr eden olağanüstü haller" olarak tarif edilmektedir ¹¹. Bu olağanüstü hallerin anlatıldığı kısa hikâyelere "menkabe" denilmektedir. Menkabe, Arapça "nekabe" fiilinden gelmekte olup, "övünülecek güzel iş" anlamına gelmektedir ¹².

Evliya menkabelerini inceleyen Ocak, onlarda altı özelliğin varlığını tespit etmiştir:

- "1. Kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir.
2. Olayların belirli yeri ve zamanı vardır.
3. Sırf eğlenmek, bir eşyanın yahut tabiat olayının izahını yapmak için uydurulmuş değildir. Gerçek olduklarına inanılır.
4. Yarı mukaddestirler ve bir doğma gibi kendilerini kabul ettirirler.
5. Konu edindikleri velî hayatta iken de, öldükten sonra da meydana gelebilirler.
6. Biçim olarak son derece kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler " ¹³.

1. Abdülvahab Gazi

Efsane kahramanının Hz. Muhammed zamanında yaşadığına inanılmaktadır. Efsane iki kısımdır: Birinci kısım, Abdülvahab Gazi ile Hz. Muhammed arasında, ikinci kısım ise Abdülvahab Gazi ile Kral Kızı arasında geçmektedir.

Abdülvahab Gazi ile Kral Kızı, Baskil ilçesine bağlı Kale köyünün doğusundaki kalede medfundurlar. Efsanede olağanüstülük olarak, Hz. Muhammed'in istikbâle ait sözlerini göstermemiz mümkün olabilir. Halk nazarında bu iki şahsiyetin mezarları kutsallığını halen muhafaza etmektedir. Efsanedeki olayların gerçekliğine, mezarları bir delil olarak gösterebiliriz.

Efsanenin Baskil'den derlenen başka bir varyantında, Hz. Muhammed'in Abdülvahab Gazi'nin ağzına tükürmesi ve bu emânetin Abdülvahab Gazi tarafından, yüzlerce yıl sonra, Battal Gazi'ye ulaştırılması hadisesi yer almaktadır. Bu varyantta, Kral Kızı, Abdülvahab Gazi'ye âşıktır. O ,babasının askerleri tarafından Abdülvahab Gazi'ye ekmek götürürken şehit edilir ¹⁴.

Battalnâme'de ise, Sivas dolaylarında Abdülvahab Gazi'nin Ahmet Turan ile birlikte şehit edildiğinden bahsedilmektedir. Battalnâme'de Hz. Muhammed ile Abdülvahab Gazi arasında geçen muhavere, efsanelerde anlatılanlara benzemektedir. Bir başka Battalnâme'ye göre ise, Abdülvahab Gazi, Battal Gazi'nin iki oğluya birlikte Malatya'da şehit edilmiştir ¹⁵.

Kanaatimizce efsane, Battalnâmeler'de anlatılan Abdülvahab Gazi'nin, belirli bir mekâna yerleştirilmesi hadisesi olarak kabul edilebilir. Gazi tipinin bütün özelliklerine sahip olan Abdülvahab Gazi, zamanla halk nazarında bir evliya mertebesine ulaşmıştır.

Ayrıca, gayri sünni olan Kale köylüler tarafından Abdülvahab Gazi'nin hatırasının halen yaşatılıyor olması, önemli bir husus olarak zikredilebilir.

2. Cemâl Abdal

Cemâl Abdal, yöredeki insanlar tarafından yaşadığına inanılan bir kimse olarak kabul edilmektedir. O, efsanede, Anadolu'yu manevî olarak fetheden "alp-eren"lerden birisi olarak gösterilmektedir. Efsanede anlatıldığına göre, üç-dört çift mandanın götüremeyeceği bir ağacı, kendisini ziyarete

gelen bir eşkiya, Cemâl Abdal'ın nazar etmesi sonucu, bu ağacı omuzlayıp götürebilmiştir. Ayrıca onlar, Cemâl Abdal'ın sırtından çıkarmış olduğu ^{hırkayı} suya atması sonucu, bu hırkanın üzerinde karşı kıyıya geçerler. Cemâl Abdal'ı, padişah imtihan etmek ister. Onu arkadaşıyla birlikte kızgın bir fırının içine atarlar. Fırının kapağını açtıklarında, Cemâl Abdal'ın sakalının buz tuttuğunu görürler. O'nun elinde de bir tabak taze üzüm vardır. Fırının içi ise çayır-çimen olmuştur.

Cemâl Abdal, şimdiki mezarının bulunduğu mahalle yerleşmek için padişah'tan bir ferman ister. Efsanedeki hadiseler, Selçuklular devrinde geçmektedir. Efsanede bir fermandan söz edilmesi, Türkler'in Anadolu'ya iskânına dair önemli bir ipucu olarak kabul edilebilir.

Cemâl Abdal, halkın nazarında bu özellikleri sebebiyle evliya mertebesine yükselmiştir. Mezarının Karakoçan'a bağlı Kaplıcalar'da bulunması, O'nun gerçekten yaşamış bir şahsiyet olabileceğini düşündürmektedir. Mezarının yanından akan şifalı su da, mezarının halen kutsalığını devam ettirmekte olduğunu göstermektedir.

"Hırkanın suya atılıp, üzerinde suyun geçilmesi " motifi , Türk efsanelerinde çok görülen bir motiftir.

Hacı Bektaş-ı Veli, coşan Kızılırmak'tan seccadesi üzerinde geçmiştir ¹⁶. O'nun müridlerinden Sarı Saltuk da, seccadesini denize salar ve yârânıyla birlikte deniz üzerinde gider ¹⁷. Çanakkale yöresinde anlatılan bir efsanede de dervişler, hırkalarını çıkarıp denize salarlar ve üzerinde boğazı geçerler ¹⁸.

Halk şâiri Karacaoğlan da, Kahramanmaraş'taki Aksu ırmağından geçmek için sırtındaki maşlahını çıkarır ve maş-

EK 4. Farklı Hava Ortamında Dört ve Yukarı Yaşlı A Grubu Arap Atlarının Değişik Mevsim ve Mesafelerdeki Birincilik Derecelerine Ait Veriyans Analizi Sonuçları .

Varyasyon Kaynağı	1400 metre			1600 metre			1800 metre			2000 metre			2200 metre			2400 metre		
	SD	KO	F	SD	KO	F	SD	KO	F	SD	KO	F	SD	KO	F	SD	KO	F
Genel	22	-	-	40	-	-	35	-	-	40	-	-	35	-	-	26	-	-
Hatalar arası	1	0.69	-	2	8.92	-	2	11.88	-	2	12.05	-	2	55.29	-	1	3.62	-
Hata	21	9.96	0.06	38	23.60	0.37	33	28.02	0.42	38	39.38	0.30	33	31.93	1.73	25	64.17	0.05
Y a z - S o n b a h a r																		
Genel	27	-	-	52	-	-	14	-	-	89	-	-	29	-	-	37	-	-
Hatalar arası	2	29.02	-	2	26.47	-	1	80.03	-	2	16.35	-	2	13.00	-	2	7.28	-
Hata	25	15.94	1.82	50	18.80	1.40	13	11.60	6.39 [#]	87	24.96	0.65	27	23.55	0.55	35	39.38	0.18

# P < 0,05

bir ateş yaktırır ve müridine ateşe girmesini emreder. Bir müdet sonra müridini çağırır. Müridi, misafirlere, ateş görmediğini, bir havuz başında yemyeşil bir bahçede oturduğunu söyler ²¹.

Kur'an-ı Kerim'de de geçen bir hadiseye göre Nemrud, Hz. İbrahim'in ateşte yakılmasını emreder. Büyük bir mancınıklarla O'nu ateşin ortasına atarlar. Hz. İbrahim, ateşin ortasına düşünce orası, yemyeşil bir çimenlik haline gelir ²².

Erzincanlı Ciminli Baba da , askerde haksız bir muameleye mâruz kaldığı için ekmek fırınının içine girer ve yanmaz ²³. Aynı motife Azerbaycan'da anlatılan iki efsanede de rastlamaktayız:

Dede Güneş Efsanesi'nde Araplar Dede Güneş'i ,dağda, bir mağaranın içine ateş yakarak atarlar. Sabahleyin bakarlardı ki, Dede Güneş, közün üzerine bağdaş kurmuş, elindeki kitabı okumaktadır ²⁴.

Aldede Efsanesi'nde ise, Aldede'yi kucağındaki kara kuzu ile birlikte, alevleri göğe yükselen bir tandıra kapatırlar. Kapağı açtıklarında Aldede'nin saçları ile bıyıklarının kırağı tuttuğunu, sakalından buz salkımlarının sarktığını görürler. Kuzu nar gibi kızarmıştır ama Aldede'ye hiç bir şey olmamıştır ²⁵.

Aynı motifi bir Kıbrıs masalında da görmekteyiz. Karı-koca, Hızır'ın arzusunu yerine getirerek, oğullarını kızgın fırına atarlar. Fırını zamam gelip de açtıklarında, oğullarını, bir altın sandalye üzerine oturmuş, Kur'an-ı Kerim okuyor vaziyette bulurlar ²⁶.

"Mevsimsiz bir zamanda taze üzüm getirme" motifi de efsanelerde çok görülen bir motiftir.

Erzurumlu Umudum Baba, padişaha kış mevsiminde taze üzüm getirir ²⁷. Gaziantepi Sam Seyhi, Mısır seferine giden Yavuz Sultan Selim'e ,kuru bağ çubuğundan bir salkım üzüm koparıp uzatır ²⁸. Gaziantepi Şah Veli, Bağdat seferine giden IV. Murad'a , müridine yeni diktirmiş olduğu kuru bağ çubuğundan koparılmış bir salkım üzüm ikram eder ²⁹.

Aynı motifi, halk hikâyelerinden olan Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu'nda da görmekteyiz. Bu hikâyede, taze üzüm ve taze salatalık getirme motifin bulunmaktadı ³⁰. Yukarıda sadece bir örneğini göstermiş olmamıza rağmen, bu motifin Türk masallarında fazlasıyla işlendiğini söylememiz gerekecektir.

3. Evliya Baba(I)

Evliya Baba'nın mezarı, Mollakendi bucağına bağlı İkitape köyündedir. Efsanede O, şu kerametleri göstermektedir: Gece mezarının bulunduğu yerde çırç yanması, gündüz mezarından bir top ışığın çıkması, I. Dünya Harbi esnasında Rus askerlerinin üzerine bir top ateş göndermesi. Gönderdiği bu ateş sayesinde düşman bozguna uğramıştır. Ayrıca mezarının yakınında, atının, kedisi ile köpeğinin ayak izleri de bulunmaktadır. Evliya Baba'nın mezarı, halen ziyaret edilmekte olup , kutsallığını muhafaza ettiği görülmektedir.

Bu efsanede görülen "ışık" motifine, Türk destanlarında da rastlamaktayız. Destanlarda görülen bu motif, "kudsiyete dayalı ve hayat verici" özelliklere sahiptir ³¹.

Evliyanın darda kalan insanlara, savaş zamanlarında

yardım etmesi hadisesine efsanelerde sıklıkla rastlamaktayız. Harput'taki Fet-Ahmet Baba ile Baskil'deki Topçu Baba'ya ait efsanelerde bu hususiyet görülmektedir. Silifke'deki Kırtıl Dede'nin Kıbrıs Savaşları esnasında, top atarak Türk askerlerine yardımcı olduğu söylenmektedir ³². İçinde bu hadisenin geçtiği, bir çok Anadolu-Türk efsanesinin varlığı bilinmektedir.

Anadolu'da, Hz. Ali, Köroğlu ve Battal Gazi'nin atının ayak izlerine dair pek çok efsane anlatılmaktadır. Bu efsane-deki aynı hadise de, bu motifin bir benzeri olarak kabul edilebilir.

4. Hasan Baba

Hasan Baba'nın mezarı Baskil'in Doğancık köyündedir. Mezar, halk nazarında kutsallığını halen muhafaza etmektedir. Hasan Baba, efsanede anlatılan hadiseden çıkan sonuca göre, "samimi/sadık" bir tiptir. Efsanedeki olağanüstülük, Hasan'ın hacdaki Ağasına bir sahan sıcak helvayı götürmesi ve daha sonra da memleketine çok kısa bir zamanda dönmesidir. Burada, Tasavvuf'ta sık görülen "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesi mevcuttur. Hac'dan dönen ağası tarafından bu kerameti anlatıldıktan sonra, halkın gözünde kutsal bir kişi haline gelmiştir.

Yörede anlatılan bir başka efsanede ise, Hasan, Mâruf ve Hıdır, üç kardeşirler. Düşmanlarla savaşırken her biri ayrı ayrı tepelerde şehit olurlar. ³³. Bu efsanede Hasan Baba, "gazi" tipi hüviyetinde görülmektedir.

Türk efsanelerinde, samimi/sadık bir tipin, Hac'daki efendisine yiyecek götürmesi hadisesine çok rastlanılmaktadır:

Kayseri'de medfun Hacı İbrahim Devletli, hac_daki ağasına bir tabak güveç götürür. Dönüşünde, ağasının hanıma, onu gördüğünü söyler. Bir müddet sonra da ortalıktan kaybolur. Senelrce dağlarda yaşar ve daha sonra vâdesi gelip ölür. Köylülerin rüyasına girerek, onlardan, öldüğü yere bir türbe yapmalarını ister. Bu kerâmeti sebebiyle kendisine "Devletlü" sıfatı verilir ³⁴.

Vilâyet-Nâme'de de buna benzer bir hadise anlatılmaktadır:

Lokmân-ı Perende Hac'dadır. Arkadaşlarına : "Bugün bizim evde bişi (yağlı çörek) pişirirler" der. Hacı Bektaş'a bu sözler malûm olur. Tepsiye koyduğu bişileri, hemen efendisine ulaştırır. Hac dönüşü, Nişabur halkı Lokman'ı karşılar. Lokman onlara, gerçek hacının Hacı Bektaş olduğunu söyler. Bu hadise dolayısıyla Hacı Bektaş'ın adı "Hünkâr Hacı Bektaş-al-Horasanî" olur ³⁵.

Tunceli'de Munzur Baba'ya ait olarak anlatılan efsane ile, Hasan Baba arasında büyük benzerlikler görülmektedir. O da Hac'daki Ağasına helva götürür. Ağası hac dönüşü, onun kerâmetini de kendisini karşılayanlara anlatır. Bu hadise sebebiyle onun ermiş bir velfi olduğuna inanılır ³⁶.

Aynı efsane, Sivas'ta Yügrük Şahin için de anlatılmaktadır: O da Hac'daki Ağasına helva götürmüştür. Halk, Şahin'e "çabuk giden" manâsına gelen "yügrük" lâkabını vermiştir ³⁷.

Konyalı Yuanis de hac_daki ağasına mantı götürür. Ağası, hac dönüşü durumu halka haber verir. Yuanis, öldüğü zaman cesedi çürümez. Bu sebepten Hristiyanlar, Yuanis'i bir "aziz" olarak kabul ederler ³⁸.

Gaziantepli Gafur Baba ise hacdaki ağasına helva götürür. Dönüşte ağası, Gafur'un kerâmetini halka haber verir ³⁹. Gaziantepli Memik Dede için de aynı efsane anlatılmaktadır. Memik, hacdaki ağasına içli köfte götürür. Ağası hac dönüşünde meseleyi anlatınca, gözden kaybolur. Daha sonra bir tepenin üzerinde ölüsünü bulurlar. Memik'in çift sürerken elinde bulunan meses(ucu demirli değnek) ile kara saban, zamanla yeşerip ağaç haline gelir ⁴⁰. Gaziantepli Şeyh Bilecen'e atfen de aynı efsane anlatılmaktadır. O da ağasına içli köfte götürür. Ağası hac dönüşü durumu anlatınca, gözden kaybolur. Halkın inancına göre, köyün yakınındaki taş yığını Bilecen'in mezarıdır. Aynı efsanenin bir başka varyantına göre ise, türbesi Bilecen köyündedir ve türbesinin önündeki yaşlı dut ağacı da onun elindeki mesesidir ⁴¹.

Aynı efsane, Karacaoğlan'a atfen Erzurum'da da anlatılmaktadır. Yaşlı Karacaoğlan, çobanlık yaptığı ağasına hacda iken, sıcak sıcak helva götürür. Ağa, dönüşünde meseleyi anlatır. Bu efsanede Karacaoğlan ölmez, halk nazarında evliya mertebesine yükselir ⁴².

Yine Erzurum'da anlatılmakta olan "Zamanın Kutbu" adlı efsanede ise uşak, hacdaki ağasına helva götürür. Ağa hac dönüşünden bir müddet sonra meseleyi hanımına anlatır. Bu hadise sebebiyle uşağın zamanın kutbu olduğuna inanılır ⁴³.

Kars'ta Keloğlan için de aynı efsanenin anlatıldığı bilinmektedir. Keloğlan sâdık bir hizmetkârdır. Hacdaki ağasına helva götürür. Ağa, hac dönüşü meseleyi anlatınca, Keloğlan gözden kaybolur ve bir tepenin üstünde ruhunu teslim eder ⁴⁴

Bu efsanelerin haricinde, Boratav aynı efsanenin Ber-

gama'da Lokman Dede, Tokat'ta Halepli bir zengin ve Mudurnu'da Fariğ Emine için de anlatıldığını kaydetmektedir ⁴⁵. Sakaoğlu da aynı efsanenin Yozgat'ta Şehzâde Ahmet Efendi, Bursa'da Helvacı Baba ve Ağrı'da Şeyh Bekir için de anlatıldığını söylemektedir ⁴⁶.

Hizmetkârlardan sadece Yuanis gayri müslim olup, diğerlerinin hepsi müslümandır. Yörelere ait meşhur yemekler, hacedaki ağaya götürülmektedir. Bunlar, helva, güveç, içli köfte ve yağlı çörektir. Bazılarına göstermiş oldukları bu kerâmet sebebiyle "Devletlü, Yüğrük" gibi ünvanlar verilmektedir. Yaptığı işi sadece Hacı İbrahim Devletlü açıklar; diğerlerinin kerametleri ağaları tarafından açıklanır. Samimi ve sâdık bu tipler, hadise duyulduktan sonra ruhlarını teslim ederler. Hacı İbrahim Devletlü, Hacı Bektaş, Yuanis ve Karacaoğlan, hemen değil, ömürleri tamam olduğunda vefat ederler. Bunlar sağ iken halk nazarında velî mertebesine ulaşırlar.

5. Seyh Ahmed Pekevi

Kabri Mollakendi nahiyesinde olan Şeyh Ahmed, Erzincan'ın Tercan ilçesinin Peykeric(Çadirkaya) köyünden gelip, buraya yerleşmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda, onun gerçekten yaşamış olan tarihî bir şahsiyet olduğu ispat edilmiştir ⁴⁷. Unal'ın kaleme aldığı makalede, köyünün tarihî kayıtlarda Peykeriç/Pekeriç olduğu tespit edilmiştir. XV. y.y.ın ikinci yarısında doğduğu ve XVI. yy.ın başlarında da ölmüş olduğu sanılmaktadır. 1518 tarihli Harput Tapu Tahrir Defteri'nde Mollaköy'ün halkının tamamıyla müslüman olduğu kaydedilmektedir ⁴⁸. Unal'a göre, müderris ve şeyh olan Ahmed

Peykericî, önceleri gayri müslimlerle meskûn olan bu köye, akraba ve müridleriyle birlikte iskân edilmiş olmalıdır.

Bu tarihî kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Şeyh, XVII. y.y.da ,IV. Murad'ın Bağdat seferi esnasında sağ değildir. IV. Murad, Bağdat ve Revan seferleri dönüşünde, Mollaköy'ün yol üstünde bulunması sebebiyle, Şeyh'in türbesini de ziyaret etmiş olmalıdır. Bu ziyaret esnasında, bir فرمانla köyün "avâriz"dan affedildiği hususu, tarihî kaynaklarda kaydedilmektedir ⁴⁹.

Halk arasında sonradan, IV. Murad ile Molla Ahmed Peykericî arasındaki bu ilişkiye dayanılarak efsanenin teşekkül ettiği sanılmaktadır.

Efsane, gerçekten yaşamış olan bir velî ile ilgili olup, velînin türbesi, halk nazarında kutsallığını halâ muhafaza etmektedir. Efsanede olağanüstülük olarak, IV. Murad'a Bağdat kuşatmasında zor durumda kaldığında, Peykericî'nin talebeleriyle birlikte arpa kılçıklarını göğe savurarak, Bağdat'taki askerlere yardım etmesi hadisesi görülmektedir. Yardımın ulaşıp ulaşmadığının ispatı olarak da, kesip getirilen bir düşman kellesinin gözünün içindeki arpa kılçıklarından bahsedilmektedir ⁵⁰.

Efsanede geçen, arpa kılçıklarının düşmanı bozguna uğratmada önemli rol oynaması hadisesinin benzerini, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden İsmail Ata'ya ait bir menkabede görmekteyiz. İsmail Ata, Abdullah Taşkendî'nin cedd-i âlâsı Hoca Muhammedü'n-Nâmî'nin kabri önünden geçerken, yıllar önce vefat etmiş olan şeyhin artık hiç bir tesirinin olamayacağını imâ eder ve "Çürük saman bir işe yaramaz" der. Bu sözü söyler söylemez, birdenbire havadan gelen bir saman gözüne

girer ve gözü kör olur ⁵¹.

Gaziantep'li Şah Veli, IV. Murad Bağdat'ı kuşattığı sırada, padişaha yardım etmek gayesiyle, müridlerinden birine bir çuval saman verir ve samanı rüzgâra karşı savurmasını ister. Saman bulutu düşman ordusunun üzerini kaplar; bunun sonucu olarak da düşman askerleri bozguna uğrar. ⁵². Yine Gaziantep'li Sam Şeyhi, Mısır seferi esnasında zor durumda kalan Yavuz Sultan Selim'e, binlerce tahra ve kuru bağ çubuğu ile Gaziantep'ten yardım gönderir ve savaşın Türkler'in galibiyeti ile bitmesini temin eder. Yavuz, dönüşünde, Sam köyünün âşârını bir fermanla Şeyh'e verir. Ayrıca köye bir cami ile han yaptırır ⁵³.

Yavuz'un Sam Şeyhi için yaptıkları ile, bu efsanedeki IV. Murad'ın Peykericî'ye yaptıkları arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

6. Şarik-Şivan

Bacı-kardeş olan Şarik ile Şivan'ın kabirleri Palu'nun güneyindeki Akdağ'ın zirvesindedir. Bunların Murat nehrinden su taşıyarak Akdağ'ın zirvesinde bir cami inşa etmeleri, kerâmet sahibi ve ihlâslı kişiler olduklarını göstermektedir.

Şivan'ın şehirdeki arkadaşına zembille su götürmesi de, olağanüstü bir davranıştır. Şehirde kunduracılık yapan Şivan'ın arkadaşı da bir ermiştir. O, Şivan'a nazaran, şehirde karşılaştığı zorluklara rağmen, nefesine hâkim olmasını bilmiştir. Bu efsanede, velilerin halka hizmetleri açısından, yalnız başlarına değil de insanlarla bir arada yaşama-ları gerektiği telkin edilmektedir.

Metinde, Şarik ile Şivan'ın kabirlerinin Akdağ'da bulunması ve orada bir caminin varlığı, efsanenin kutsallığının halk arasında halen yaşamakta olduğunu göstermektedir.

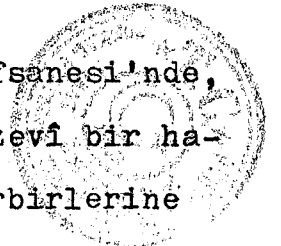
Orta Asya'da yaşayan Türkler'de dağ kültüne, eskiden olduğunu gibi bugün de rastlanılmaktadır. Türkler'de dağlara, "mukaddes, mübârek, büyük ata, büyük hakan" anlamlarına gelen "Han Tanrı, Buztağ, Ata, Bayın Ula" gibi adlar verilmiştir. Her boyun ve oymağın kutsal bildiği bir dağı olduğu gibi, boy ve oymakların oluşturduğu topluluklarında ortak mukaddes dağlarının olduğu bilinmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, eski Türkler'deki "dağ" kültürünün "Gök-Tanrı" ve "ata" kavramlarıyla ilgil oldukları söylenebilir ⁵⁴.

Şarik ile Şivan'ın mezarlarının bulunduğu Akdağ'a bu adın verilmesinin sebepleri, İslâmiyet'ten önceki Türkler'e kadar dayanmaktadır. Göktürk efsanelerinde, Kağan ile geyik şekline girmiş kız Ak-Dağ'da buluştukları gibi, Uygur Kağanı Böğü Han da, kutsal kızla Ak-Dağ'da görüşmüştür. Bu bakımdan Akdağ, önemli bir efsane motifi olarak kabul edilebilir ⁵⁵. Ak-Han ve Atın Taycı adlı bir Altay masalında da, Ak-Han, Ak-Dağ'a avlanmak üzere gider. "Ak-Dağ, Ortaasya mitolojisinde efsanevi ve kutsal bir dağdır" ⁵⁶.

Palu'daki Akdağ, İslâmiyet'ten önceki devirde kutsal olarak kabul edilen Ak-Dağ'ın İslâmî bir kimliğe bürünmüş şekli olarak kabul edilebilir.

Şarik-Şivan Efsanesi'nin Anadolu'da birçok benzerlerine rastlanılmaktadır:

Kayseri'ye ait Hasan Dağı ve Ali Dağı Efsanesi'nde, Hasan ve Ali adlı iki velf, iki ayrı dağda münzevi bir hayat yaşamaktadırlar. İkisi de kerâmetlerini birbirlerine

göstermek isterler. Hasan bir yaz mevsiminde sarılığını dağın karı ile doldurur; Ali de bir havluya kızgın korları koyar. Şehirdeki kadınlar hamamına birlikte girerler. Ali'nin ateşleri havluyu yakmaz ama, Hasan'ın sarılındaki karlar, kadınları çıplak bir vaziyette gördüğü için, erimeye başlar. Bunlar öldükten sonra, yaşamış oldukları dağlar kendi adlarıyla anılmaya başlar 57.

Aynı efsane aşağıdaki şekilde de anlatılmaktadır:

Hasan Dağı'nda yaşayan bir münzevî velî, Kayseri'de kunduracılık yapmakta olan velî arkadaşına, yaz mevsiminde mendiline doldurduğu dağın karını, hediye olarak götürür. Mendili dükkânın tavanına asar. Kunduracı da ocaktan aldığı bir tutam kor halindeki kömürü mendiline koyarak, kar dolu olan mendilin altına asar. Dükkâna giren kadın müşterilerden birinin açık bacağına gören dağda yaşayan velînin mendilindeki karlar erir. Kunduracı da ona, Şarik-Şivan'da da yer alan öğüdü verir 58.

Niğde'den derlenen Hasan Dağı Efsanesi de Şarik-Şivan ile benzerlikler göstermektedir. Bu efsane iki kısımdır. İkinci kısımda anlatılanlar Şarik-Şivan'dan farklıdır. Hasan Dede, şehirdeki arkadaşını dağa davet eder. O da avucuna bir miktar ateş alır ve söndürmeden arkadaşına ulaştırır. Şehirde yaşayan Ali Dede, oradan ayrılırken, Hasan Dede arkasından büyük bir taş yuvarlar. Ali Dede, taşı eliyle tutar, taş da olduğu yerde kalır 59.

Gaziantep'ten derlenen Kurban Baba Efsanesi'nde de, Şarik-Şivan ile büyük benzerlikler görülmektedir. Farklı tarafı, Kurban Baba'nın tekkede oturarak günlerini geçirmesidir. Bir gün su dolu sepetle o da Hacı Baba'nın dükkâ-

nına gelir. Dükkânda kadının açılan bacağına görünce fikri karışır. Bu yüzden de sepetteki su damlamaya başlar. Su daha sonra birden dökülür ve Kurban Baba ıslanır ⁶⁰.

Muğla'dan derlenen Çiçekbaba Efsanesi'nde de aynı hadiseler anlatılmaktadır. Çiçek Baba, mendiline karları koyarak yaz mevsiminde, şehirde ayakkabıcılık yapan arkadaşına ziyarete gider. Mendili, dükkânın duvarındaki çiviye asar. Çiçek Baba, dükkâna ölçü vermek üzere gelen genç kızın topuğunu görünce, mendildeki karlar eriyip damlamaya başlar. Kunduracı, ocaktaki kızgın korları mendiline koyarak ,dağda üşmemesi için Çiçek Baba'ya verir ⁶¹.

Ayrıca, Sepetçioğlu tarafından kaleme alınan, fakat, ait oldukları yerler belirtilmeyen İki Horasanlı ve Şehirdeki Evliya Efsaneleri'ni de , benzerlikleri açısından, burada zikretmemiz gerekecektir ⁶².

Son olarak Boratav'ın kaynak göstermeden, biri dağda münzevî halde yaşayan bir keşiş, öteki, şehirde yaşayan bir aziz için aynı efsanenin anlatıldığını da kaydetmeliyiz ⁶³.

7.8. Septi Hazretleri(I-II)

Efsanelere konu olan Şeyh Aliyyü's-Septi Hz., aynı zamanda kaynak şahıs olan ~~bir yakınının~~ verdiği bilgilere göre, Rûmî 1202(1786/87) tarihinde Diyarbakır'a bağlı Kırkdirek köyünde doğmuştur. 7-8 yaşlarında ilmi tedrisâtına Diyarbakır'da başlayan Septi Hz., Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Mevlânâ Hâdilü'l-Bagdâdî'nin yanında 35 yıl kadar kalarak, onun hizmetinde bulunmuştur. Rûmî 1247(1831/32)'de Palu'ya gelerek, Palu ve çevresindeki halkı irşâd çalışmalarına

devam etmiştir ⁶⁴.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Sep-
ti Hz. gerçekten yaşamış olan bir velidir.

7 nolu efsanede gösterdiği keramet, kendisine saygısız-
lık yapan bir kişiyi , kötürüm bir vaziyete düşürmesidir. Kö-
türüm olan kişinin annesinin yalvarmalarını Septi Hz.:"Nakşî-
ler vurduklarını geri almazlar" diyerek reddeder. Efsanede
Şeyh, bulunduğu yörenin nizâm ve intizâmının devamını temin
eden bir şahıs hüviyetindedir.

8 nolu efsanede ise, Septi Hz.ni, güneşin batmasına
mani olur bir vaziyette görmekteyiz. Kaynak şahıs, bu hadi-
seyi, Şeyh'in müridlerinden Mustafa Bahtı Hz.'den duyduğunu
söylemektedir ki, bunu efsanedeki hadisenin gerçek kabul edi-
lişine bir delil olarak ~~kasaymak~~ gerekecektir.

Palu'da Septi Hz. ile O'nun soyundan gelenlerin mane-
vî ağırlıkları halen devam etmektedir.

7 nolu metinde görülen "beddua" hadisesinin benzerini
diğer Türk efsanelerinde de görmekteyiz.

Vilâyet-Nâme'de Hacı Bektaş-ı Velî, Saru'ya beddua e-
der. Saru : "Lütfen ben kuluna ilenme" der ama Hacı Bektaş-ı
Velî O'na: "Ok atıldı, geri gelmez" diye cevap verir ⁶⁵. Aynı
eserin bir başka yerinde, Hacı Bektaş, Sadeddin adlı müridi-
ne beddua eder, müridi Şeyh'ine yalvarıp yakarır ama, Hacı
Bektaş, müridi için aynı bedduayı tekrar eder ⁶⁶. Septi Hz.'
nin, "Nakşîler vurduklarını geri almazlar" sözü ile, Hacı
Bektaş'ın, "Ok atıldı, geri gelmez" sözü arasındaki anlam
yakınlığı apaçık ortadadır.

Erzurumlu Vehbi Hoca, güneşin batmasına az bir zaman
kala, kucasına aldığı çocuğu, iki saat uzaklıkta olan köyüne

nemen ulaştırır. Köye vardıklarında güneş hâlâ batmamıştır ⁶⁷. Bu efsanedeki tayy-i mekân hadisesi ile 8 nolu metinde geçen hadise arasında bir münasebetin varlığı düşünülebilir.

9. 10. Molla Kasım(I-II)

Septi Hz.'nin müridi olan Molla Kasım, Palu'nun Andılar köyünde medfundur. Bu bilgiler bize, O'nun gerçekten yaşamış bir velî olduğunu anlatmaktadır. Molla Kasım'ın türbesinin halen ziyaret edildiği göz önüne alınacak olursa, kutsallığını halen muhafaza ettiği söylenilebilir. 10 nolu metnin içinde geçen hadisenin Molla Kasım'ın oğlunun ağzından naklen anlatılmış olması da, efsanenin inandırıcılığına önemli bir delildir.

Her iki efsanede de yer alan kerâmet, yardıma muhtaç bir askerın tayy-i mekân hadisesi ile arzusuna kavuşmasıdır. 9 nolu efsanede, Molla Kasım'a ait bir kerâmetin yavaş yavaş anonimleştiği gözlenmektedir. 10 nolu metinde asker Mekkeli iken, 9 nolu efsanede Halepli olarak anlatılmıştır.

Evliya menkabelerinde "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesine çok sık rastlanılmaktadır. Bu konuya ait bir kaç örnek vermek istiyoruz.

Hacı Bektaş, Kutbeddin Hayder'i kucağına alarak kıbleye döner ve gözünü yummasını söyler. Hayder, gözünü açtığıında kendisini Ahmed Yesevî'nin dergâhında bulur ⁶⁸.

Erzurum'dan derlenen İbrahim Hakkı ve Nazlı Baba Efsanesi'nde ise, keşiş bayram sabahı Hâfız'ı yanındaki kurbanlık koç ve elindeki çıkını ile birlikte Rusya'dan Erzurum'a gönderir. Keşiş bu işi yapmadan önce Hâfız'a, "Ayağıma bas,

gözünü yum" diye tembih etmiştir 69.

Afyon'dan derlenen Sarı Kız Efsanesi'nde de Sarı Kız, Eskici Mehmed Ağa'yı, aynı şekilde Harem-i Şerif'e gönderir 70.

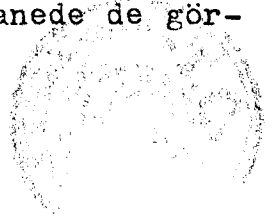
10 nolu efsanedeki hadiseler ve oluş şekilleri ile, yukarda bahsettiğimiz Erzurum ve Afyonkarahisar efsaneleri birbirine çok benzemektedir.

Halk hikâyelerinde de "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadiseleri görülmektedir. Meselâ, Aşık Garip hikâyesinde, gurbette gezen Garip, nişanlısının başkasına verildiğini haber alır. Geri, memleketine dönerken yolda pek çok zorluklarla karşılaşır. Kış mevsiminde, ıssız dağ başlarında, fırtınaya yakalandığı ve çaresiz bir vaziyette kaldığı zamanlarda, Hızır onu göz açıp kapayıncaya kadar, bir kerresinde Kars'a, bir kerresinde de Halep'e ulaştırır 71.

11. Miyadın'lı Mehmet Baba

Efsaneden anlaşıldığına göre, Mehmet Baba o sıralar Palu'da memurluk yapmaktadır ve aynı zamanda da Septi Hz.'nin mürididir. Bu bilgiler, onun gerçekten yaşamış bir kişi olduğunu göstermektedir. Şeyh'ine bağlılığı öderece fazladır ki, karşısına çıkan Hızır'ın teklifini, onu tanımasına rağmen, reddedebilmiştir. Efsanede Hızır, insan sûretinde anlatılmaktadır.

Hızır'ın insan sûretinde görünüp, yardıma muhtaç olan insanların dertlerine dermân olması, Türk efsanelerinde çok bulunan bir motiftir. Aynı hadiseyi 42 nolu efsanede de görmekteyiz.

12. Seyh Hasan Efendi

Hasan Efendi, Septi Hz.'nin oğludur. O, halk arasında kutsallığını halen devam ettirmektedir.

Hasan Efendi, dergâhına bağlı birisini, tayy-i mekân/ tayy-i zaman hadisesi sonucu, kötülük yapmaktan men etmiştir.

Evliya menkabelerinde, bu tür hadiseler çok sık rastlanılmaktadır.

13. 14. 15. Seyh Ali Efendi(I-II-III)

Ali Efendi de Septi Hz.'nin oğludur. O da gerçekten yaşamış bir şahsiyet olup, halk nazarında kutsallığını halen muhafaza etmektedir.

13 nolu efsanede Ali Efendi'nin imtihan edildiği görülmektedir. İslâm dininin hükümlerine uygun olarak kesilmemiş hayvana ve hayvanın etine "murdar" denilmektedir. Murdar hayvanın eti, bir deniz manzarası arzeden Ali Efendi'nin ağzının içinde yüzüp durmaktadır. O, gösterdiği bu kerâmet sonucunda Palu'da itibar kazanır. Palu'ya yerleşmesi de bu sayede olur.

14 nolu efsanede Ali Efendi, yağmur bulutlarına hükmeder bir vaziyette anlatılmaktadır.

15 nolu metinde ise, Diyarbakır'da birlikte namaz kılmak istediği Molla Kasım'ı müridi marifetiyle çağırıp, camie getirtir. 9 ve 10 nolu metinlerde Molla Kasım, Septi Hz.'nin müridi olarak anlatılmaktaydı. Burada ise Ali Efendi'nin müridi olarak anlatılmıştır.

13 nolu efsanedeki hadisenin benzerine Erzincanlı Terzi Baba ile ilgili anlatılan bir menkabe de rastlamak-

tayız. Bu efsanede, Terzi Baba'nın önüne murdar edilen bir tavukla yapılmış bir tas çorba koyarlar. O, çorbayı içtikten sonra, mecliste bulunanlara ağzını açıp gösterir. Ağzının içi bir deniz gibidir; kenarında da darı büyüklüğünde pislikler yüzmektedir. Aynı efsanenin bir başka varyantında ise, Terzi Baba, ağzının içinde gemiler ve kayıklar yüzer bir vaziyette anlatılmıştır. Ağzının kenarında da bir tavuk eşinmektedir ⁷².

15 nolu metindeki "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesi, evliya menkabelerinde çok görülen bir motiftir.

16. İmam Efendi

İmam Efendi, Harput'ta medfun bir velîdir. O, halk nazarında kutsallığını halen muhafaza etmektedir. Efsanede ki olağanüstülük, cebinde hiç para taşımayan İmam Efendi'nin dilenciye cebinden çıkarıp yarım lira vermesidir. Oğlu kendisine bu vaziyeti sorunca o, bunu Allah'ın arzu etmesi ile izah eder.

Hatem-i Tâi hikâyesinde de görülen ⁷³ aynı hadisenin benzerini, Erzurum-Hasankaleli Hasan Efendi'ye dair anlatılan bir menkabe de görmekteyiz. Hasan Efendi, ziyareti-ne gittiği hasta arkadaşına, kış mevsiminde cebinden çıkardığı taze armudu verir. Kendisine bu durum sorulduğunda, Hasan Efendi bunu Allah'ın rahmeti ile izah eder ⁷⁴.

17. Asker Ahmet Baba

Ahmet Baba efsanede, İmam Efendi'nin müridi olarak anlatılmaktadır. Asker Ahmet'e izin vermeyen subayı, gece

korkulu rüyalar görür. Sabah olunca hemen askere izin verir. Asker silâhını ağaca asarak oradan ayrılır. Fakat onun silâhını kimse bıraktığı yerden alamaz. Bu kerâmetleri sonucunda o, halkın nazarında velf mertebesine ulaşmıştır. Efsanede, Ahmet Baba'daki bu manevî güç, İmam Efendi'ye olan bağlılığı ile izah edilmiştir.

Rüya motifi, efsanelerin dışında, masallarda, halk hikâyelerinde ve âşık şiirlerinde de görülmektedir. Meselâ, Tahir ile Zühre hikâyesinde Tahir, gece rüyasında bir kara köpek görür ve bu rüyanın kendisi için kötü olayların habercisi olduğuna inanır ⁷⁵.

18. Beyzâde Hoca

Beyzâde Hoca, büyük bir İslâm âlimi olup, Harput'ta medfundur. Kendisi ile ilgili bir çok kerâmet anlatılmaktadır. O, bu özellikleriyle kutsal ve gerçek bir şahsiyettir.

Efsanede, Palu'da yıkılmak üzere olan bir cami, Harput'ta namaz kılarken kendisine malûm olmuş ve caminin yıkılmasını veliyle önlemiştir. Bu hadise, velînin gayb âleminden haberdar olmasını ve ona ânında müdahale etmesini anlatması bakımından dikkat çekicidir.

Müslüman Türkler arasında, kutsal yerlerle ilgili bu tür. efsaneler oldukça fazladır.

19. 20. Hamza Baba(I-II)

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber, onun Köganklı Hacı Ömer Baba'nın müridi olduğu ve ön-

celeri eşkıyalık yaptığı söylenmektedir. Hamza Baba halk arasında, köyüne izâfeten, "Kürdemlikli Hamza Baba" olarak tanınmaktadır ⁷⁶

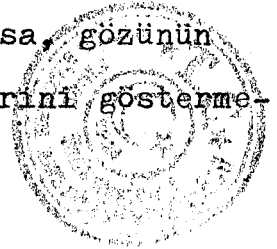
19 nolu metinde, kötü yola düşen Hamza Baba, Şeyh'i tarafından aynı hatâyı bir daha yapmaması için uyarılmaktadır.

20 nolu efsanede ise, O, manevî nüfûzu ile, elindeki bastonunu Bingöl'deki Rus askerinin göğsüne dayamış ve düşmanın Elâziğ'a girmesini önlemiştir. Kaynak şahıs, hadisenin gerçekliğini, herkesin saygı duyduğu bir şahsı aynı hadisenin içinde göstererek anlatmak istemiştir. Bu efsanede de "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesi görülmektedir.

Aynı hadisenin benzeri Harput'ta medfun Ankuzu, Üryân ve Fet-Ahmet Babalar için de anlatılmaktadır. Bingöl'e kadar gelen Rus askerlerinin komutanına Harput'u niçin almadığı sorulduğunda, "Türk bize oradan yeşil kolunu çıkardı, onun için üzerine gidemedik" cevabını vermiştir ⁷⁷.

Savaşlarda zor durumda kalan Türk askerlerine, yeşil sarıklı evliyanın yardım ettiği inancı, pek çok Türk efsânesinde işlenmiştir. Efsanede anlatıldığı gibi, Rus ordusu, gerçekten I. Dünya Harbi'nde Bingöl'e kadar gelmiş, fakat 1917 Rus İhtilâli patlak verince geri çekilmiştir.

Erzincanlı Terzi Baba, Kâbe'yi görmeyi çok arzulayan bir fakire, çıktıkları minarenin şerefesinden, Kâbe'yi ve Kâbe'yi tavâf etmekte olan hacıları gösterir ⁷⁸. Bu hadise, 20 nolu efsanede Hamza Baba'nın yanındaki şahsa, gözünün perdesini kaldırıp Bingöl'deki düşman askerlerini göstermesi ile benzerdir.

21. Mehmet Baba

Mehmet Baba, Palu'ya bağlı Baltaşı köyünde 1875 yılında doğmuştur. Önceleri eşkıyâlık yapan Mehmet Baba, daha sonra 19 nolu efsanede söz konusu edilen Hamza Baba gibi Köğanklı Hacı Ömer Baba'nın müridi olup ıslâh-ı nefis eder. 1926 yılında Baltaşı köyünde vefat eder ⁷⁹. Mezarı halk nazarında halen kutsallığını devam ettirmektedir.

Efsanede Mehmet Baba, öldüğü zaman baş ucuna kuru bir ağacın dikilmesini vasiyet etmektedir. Eğer kuru ağaç göğerirse halkın mezarını ziyaret edebileceğini söyler. Kuru ağaç , bir müddet sonra yeşerince, onun bir ermiş olduğuna inanılır. ⁸⁰.

"Kuru ağacın/odunun zamanla yeşermesi" Türk efsanelerinde çok görülen bir motiftir.

Keban ilçesinin Kulyan mezraasından derlenen bir efsanede, yataırın etrafındaki meşe ağaçlarının, velînin sağlığında atını bağladığı kazıklar olduğundan bahsedilmektedir ⁸¹.

Vilâyet-Nâme'de , Ahmed Yesevî'nin sohbetinde bulunan erenlerden biri, ortada yanan ateşten bir odun alıp, bunu Rûm ülkesine doğru fırlatır. Bu odun, Hak Ahmed Sultan tarafından Hacı Bektaş tekkesinin önüne dikilir; zamanla yeşererek büyük bir dut ağacı haline gelir. Fakat dut ağacının yukarı kısımları halen yanık bir vaziyettedir ⁸². Hacı Bektaş-ı Velî, Âhî Evren'in kavak ağacından kesilmiş sopasını alıp yere diker. Bu kuru sopâ zamanla yeşerip yapraklanır ⁸³. Hacı Bektaş'ın müridi Saru İsmail, Kütahya-Tavşanlı'da anlatılan bir menkabeye göre, şeyhinin yayını gererek atmış olduğu iğdeden olan okun düştüğü yere yerleşir. Daha sonra bu okun dibinde ölür. İğdeden ok, Saru İsmail

öldükten sonra, yeşererek büyük bir iğde ağacı olur ⁸⁴.

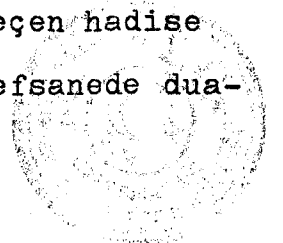
İran'daki Karakoyunlu Türkmenleri arasında da bunlara benzer bir efsane anlatılmaktadır: Şah Ahmet, elindeki âsâsını bir tandıra atarak yarı yarıya yakar ve daha sonra bu yanık sopayı yere saplar. Bu âsâdan kutsal bir orman meydana gelir ⁸⁵.

Gaziantep'te Şih Bilecen, Memik Dede, Şah Veli ve Gafur Baba'ya ait efsanelerde de kuru ağacın zamanla yeşermesi motifi görülmektedir. Şih Bilecen'in elindeki mesesi, öldükten sonra yeşererek büyük bir dut ağacı olur ⁸⁶. Memik Dede'nin elindeki mesesi ile çift sürdüğü karasabanı yeşererek sakız ağacı haline gelir ⁸⁷. Şah Veli de elindeki mesesi yere saplar; meses zamanla dallı budaklı bir servi haline gelir ⁸⁸. Gafur Baba'nın elindeki kuru değnek, zamanla yeşererek incir ağacı olur ⁸⁹.

Yukarıda vermiş olduğumuz örneklerde, kuru ağaç dalları yeşererek meşe, dut, kavak, iğde, incir ve sakız ağacı haline gelmektedirler. Ağaç cinslerindeki bu çeşitlilik, efsanelerin anlatıldığı yerlerle ilgili bir husus olsa gerektir. Yörede hangi ağaçlar bol ise, kuru ağaç dalları, halkın nazarında yeşererek o ağaç haline gelmektedir.

22. Hacı Abdullah Efendi

Ağın'da anlatılan bu efsanede Abdullah Efendi, dua neticesinde bağını hırsızlardan korumaktadır. Bağdaki üzümle-
rin korunması, efsanede, bir hırsızın başından geçen hadise anlatılarak müşâhhas hale getirilmektedir. Bu efsanede duanın gücü anlatılmak istenilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in Mü'minün sûresinin 60, Bakara sûresinin 186 ve A'raf sûresinin 55. âyetlerinde Allah'a dua edilmesi gerektiği ve İslâm'ı tam mânâsıyla yaşayan kişilerin dualarının kabul edileceği anlatılmaktadır. Efsanede, hâlis bir müslüman olarak anlatılan Hacı Abdullah Efendi'nin duası da Allah indinde kabul edilmiştir.

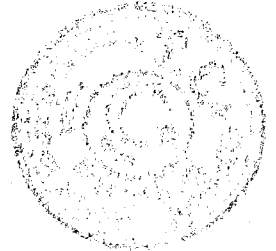
x x x

İncelemiş olduğumuz evliya menkabeleri hakkında sonuç olarak şunları söylemek istiyoruz:

1 nolu metindeki Abdülvahab Gazi, "gazi" tipinin bir örneğidir. 4 nolu metindeki Hasan Baba ise "samimi/sâdık" bir tiptir. Diğer efsanelerde yer alan tipler ise "velî" tipinin örnekleri olarak kabul edilebilirler.

1,2,3,4 ve 6 nolu metinlerdeki tiplerin yaşadıklarına inanılmakta olup, bunların yaşadıklarını tarihî belgelerden tespit etmemiz mümkün olamamaktadır. Diğer efsanelerdeki tiplerin yaşadıklarını ise, yazılı ve sözlü kaynaklardan çıkarmak mümkündür.

Efsanelerde olağanüstülük olarak en çok görülen, "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesidir. 4,9,10,15 ve 18 nolu metinlerde bu özellik görülmektedir. 12,19 ve 20 nolu metinlerde ise velîler, kötü yola düşen müridlerini çeşitli şekillerde ikaz etmektedirler.

B. Kutsal Kabirlerle İlgili Efsaneler

Bu tür efsanelerdeki kutsallık, doğrudan, o kabirde yatan şahsın manevî derecesi ile ilgilidir. Bu efsanelerde ana unsur, kutsal olduklarına inanılan kabirlerdir. Vefiler, öldükten sonra bile, kabirlerinin bulunduğu mahallin manevî koruyucusu olarak kabul edilmişlerdir.

23. Sefkâr Baba

Efsanede önce, Sefkâr Baba'nın kimliğine dair bilgiler verilmektedir: O, Bingöl'e bağlı Kiğı ilçesinin Sefkâr köyünden olup, halen kabrinin bulunduğu tepe üzerinde, gayri müslimlerle savaşırken şehit olmuştur. Efsane anlatıcısı, Sefkâr Baba'yı Cenevizlilerle harbederken şehit olmuş şeklinde anlatmaktadır ki, tarihî kayıtlarda bu bölgeye Cenevizliler'in gelmiş olduklarına dair bir bilgi mevcut değildir. Harbedilen düşmanın Bizanslılar olması muhtemeldir.

Kabrin bulunduğu tepenin üzerindeki ağaçlar, askerler tarafından kesilir. Bunun sonucu olarak, askerler, bir salgın hastalığa yakalanıp ölürlür. Askerlerin ölüm sebebi, efsane anlatıcısı tarafından ağaçların kesilmesine bağlanmaktadır.

Efsaneden anlaşıldığına göre, Sefkâr Baba, gerçekten yörede yaşadığına inanılan bir şahsiyettir. O, kutsal bir dava için şehit olmuştur. Sefkâr Baba'nın kutsallığı ve olağanüstülüğü, öldükten sonra da devam etmiştir.

İslâmiyet'in kabulünden önceki dönemde yaşayan Türkler, ağacı kutsal saymışlardır. Şamanların âyinleri esnasında mutlaka yanlarında bir kayın ağacının bulunduğu bilinen bir hakikattir. Şamanizm'e göre kayın ağacının, ataları

Ulgen ve anaları Umay ile birlikte, gökten indirildiğine inanılmaktadır. ⁹⁰. Günümüzde ağaç kültü Altaylar'da halen devam etmektedir. Yüksek tepeler üzerinde bulunan çam, kayın, çınar ve servi ağaçlarının halen takdis edildiği bilinmektedir ⁹¹. Aynı geleneğin izlerini Bektâşî Menâkıbnâmeleri'nde de görülmektedir ⁹². Bugün Anadolu'nun bir çok yöresinde, dağ ve ağaç kültürünün izlerinin varlığı halen devam etmektedir ⁹³. Bu durum, "Halk düşüncesi, ağacın ruhu ile evliyanın şahsı, yahut evliyanın ruhu ile ağacın varlığı arasında bir aynılık görme-ye meyillidir" tarzında izah edilmektedir ⁹⁴.

24. Topçu Baba

Topçu Baba'nın gerçek kimliği hakkında bilgi sahibi değiliz. Efsanede onun düşmanlarla savaşırken bir tepenin üzerinde şehit olduğundan bahsedilmektedir. Ona "Topçu" ismi ise, savaşta topçu olması sebebiyle verilmiştir.

3 nolu efsanede de bulunan, evliyânın savaşan Türk askerlerine yardım etme hadisesini bu metinde de görmekteyiz.

Efsaneden ziyaret ile etrafındaki meşe ağaçlarının kutsal olduğu anlaşılmaktadır. Topçu Baba, olağanüstülüğünü, meşe ağaçlarını alaycı bir tavırla izinsiz olarak kesmek isteyen şahsı cezalandırarak göstermiştir.

Oğuz Kağan Destanı'na benzeyen Han Oğlu Alman-Bat Destanı adlı bir Kırgız rivayetinde, destan kahramanı Alman Bat'ın ardıçlı mezarların tanrısı ile doğduğuna inanılmaktadır. ⁹⁵. Burada ağaç ile destan kahramanının aynileştiğini görmekteyiz.

Vilâyet-Nâme'de Hacı Bektaş'ın dikmiş olduğu kavak ağacını, birisi keserek ev yapmak üzere kullanır. Aradan belirli bir müddet geçtikten sonra, ağacı kesen adam ölür, ev de yıkılır 96.

Erzurumlu Ellez Dede'nin mezarının etrafındaki ağaçları temizlemek isteyenlerin başına türlü felâketler gelir. Kimisi hastalanır, kimisinin ise ağzı eğilir 97.

Gaziantep'li Kara Dede'nin türbesinin etrafındaki ağaçlara ve bu ağaçlardan düşen kurumuş dallara kimse dokunamaz. Dokunanların çarpılacaklarına inanılır 98.

Yukarda vermiş bulunduğumuz bu örnekleri daha da çoğaltmamız mümkündür. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, türbe de yatan evliyanın etrafındaki bulunan ağaçları, kutsallaştırdığı anlaşılmaktadır. Ağaca verilen önemi, Türk insanının yeşili sevmesi ve onu korumak istemesi ile de açıklamak mümkündür.

25. Evliya Baba(II)

Bu efsane, 3 nolu efsanedeki veliye ait olup, onun yeri bulunmayan kabrinin tayini ile ilgilidir.

Veli, dilsiz olan oğlunun dilinin açılmasına vesile olduğu şahsın rüyasına girerek, kabrinin yapılmasını ondan ister. Dili tutulan insanların, türbeleri ziyaret ettikleri zaman dillerinin açılacağı inancı, oldukça yaygındır. Uzun bir süre aramalarına rağmen, cesedin bulunduğu yeri tespit edemezler. Daha sonra, orada bulunanların rüyalarına giren Evliya Baba, cesedinin bulunduğu yeri onlara tarif eder. Bu iki hususiyeti, efsanede yer alan olağanüstülükler ola-

rak belirtebiliriz. Kabir, halk nazarında kutsallığını halen devam ettirmektedir. Veliflerin, iyi niyetli ve ihlâslı insanların rüyalarına girerek, onlara, yattıkları yeri rüyalarında göstermeleri ve söylemeleri, efsanelerde rastlanan bir durum olarak zikredilebilir.

Harput'taki Üryân Baba da, Hacı Ali isimli bir zâtın rüyasına girerek, bir yolcu tarafından deveye bindirilir ve mezarın bulunduğu yere götürülür. Daha sonra Hacı Ali, oğluyla birlikte giderek, rüyada görmüş olduğu yeri kazar ve mezarı bulur ⁹⁹.

Gaziantep'ten derlenen Kabir Baba Efsanesi'nde ise, burada yatan zât, Ali adlı birinin rüyasına girerek, onun kabrini yaptırmasını ister. Kabir Baba'nın kabri, bu rüya üzerine Ali isimli zât tarafından yaptırılır ¹⁰⁰.

26. 27. Seyh Alâeddin Efendi(I-II)

Bu velî, Palu'ya bağlı Arındık köyünde medfundur. Tarihî kaynaklar tarafından doğrulanmasa da, halk, bu isimde bir evliyanın burada bulunduğu inanmaktadır.

26 nolu efsanede, türbede yatan velî, kabrinin yakınında binalar yaptıran müteahhide, gece binaları yıkarak olağanüstülüğünü gösterir. Müteahhit, velîye, türbesini tamir ettireceğine dair söz verdikten sonra, binaların oraya yapılmasına izin verir. Hadisenin gerçekliğini, kaynak şahıs, hadiselerle bizzat şahit olduğunu söyleyerek ispat etmek istemektedir.

27 nolu metinde ise, türbenin etrafındaki ağaçların kutsallığı, bir hadiseye bağlı olarak, inandırıcı bir şekilde anlatılmaktadır. Oradan alınan kuru dallarla bir sacın

üstünde ekmek yaparlar. Odunlar olağanüstülüğünü göstererek sacı fırlatır. Odunu getirene bir şey olmaması, onun çocuk olması sebebiyledir.

23 ve 24 nolu efsanelerde ağaçların kutsallığına dair örnekler verildiği görülmektedir. Bu hususta, 24 nolu efsanenin incelenmesi sırasında başka örnekler vermiş olduğumuzdan, tekrara düşmemek için başka örnekler verilmemiştir.

28.Şeyh Ali Efendi(IV)

13,14 ve 15 nolu efsanelerin incelenmesi sırasında, Şeyh Ali Efendi'ye ait bilgiler verilmişti.

Bu metinde, velinin türbesinin ortadan kaldırılması ile ilgili bir hadise anlatılmaktadır. İstemeyerek türbeyi dinamitleyen Hamdi Çavuş'un ağız eğilir; fakat yalvarıp yakarması neticesinde onun ağız tekrar eski haline döner. Türbeyi dinamitlettiren müteahhit ise, yaptırmış olduğu bu işin cezasını canı ile öder. Birçok efsanede olduğu gibi, bu metinde de türbede yatan zâtın manevî gücü anlatılmak istenmiştir.

Türk efsanelerinde, türbelere yapılan saygısızlıkların cezalandırılmasına dair pek çok örnek bulunmaktadır.

Bu hadiseye benzer efsanelere, Elâzığ'dan Fet-Ahmet Baba ve Şeyh Ahmed Peykerici ile ilgili iki örneğin varlığı bilinmektedir ¹⁰¹.

Velîlerin türbelerine yapılan bu tür tecavüzleri cezalandırmasına, Erzurum'dan Baba İshak ¹⁰² ve Tekirdağ'dan Şehit Efsanesi'ni de örnek olarak gösterebiliriz ¹⁰³.

23,24 ve 27 nolu metinlerde, kabirlerin etrafında bulunan ağaçların kutsallığı , birtakım hadiselerle izah edilmektedir. 25 nolu efsane, evliyanın kabrinin bulunması ile ilgilidir. 26 nolu metinde ise velf, kabrinin rahatsız edilmesini istemez.28 nolu efsanede de, türbeye yapılan tecavüzün cezasız bırakılmadığı anlatılmaktadır.

C. Mecnûnlarla İlgili Efsaneler

Mecnûn kelimesi, Arapça olup, "çılgın, deli, cinlere uğramış" manâlarına gelmektedir. Tasavvufta, cezbe halindeki dervişlere de aynı ad verilmektedir. Meczûb ise, "Allah Taalâ'nın lûtfu ve keremiyle hiç bir zahmet çekmeden kısa zamanda bütün makamları aşan ve vuslata eren kişi" manâsına gelmektedir. Birden gelen ve kişiyi hazırlıksız olarak yakalayan bu vuslat, onu sermest eder ve cezbeye getirir. Dışardan bunlara bakanlar, onları deli-dîvâne olarak kabul ederler.Meczûblara mecânîn-i ukalâ(akıllı deliler) denilmesi de bu yüzdendir 104.

Mecnûnlar, halk nazarında diğer insanlardan farklı bir gözle görülürler. Halk onlarda, velilere ait birtakım kerâmetleri görmek ister.

Deliler üzerine anlatılan pek çok fıkra vardır. Masallarda da delilerle ilgili pek çok konunun işlendiği bilinmektedir. Lâmif Çelebi, Mecmuau'l-letâif adlı eserinde, delilerle ilgili olarak anlatılan hikâyelere yer vermiştir 105.

Bu bölümde inceleyecek olduğumuz efsanelerdeki tipler deli/mecnûn olarak adlandırılmakta ise de, halk bunlar-

da, velîlere ait kerâmetlerin varlığını kabul etmektedir.

29. Deli Mehmet

Efsanede, Deli Mehmet'e yapılan bir kötü hareket, tesirini kısa zamanda göstermektedir. Meydana gelen bu hadiseler de Deli Mehmet'e malûm olmaktadır. Efsanede anlatılanlar, halkın, Deli Mehmet'e bir takım kerametler atfettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Hayatta olmasına rağmen, göstermiş olduğu bu olağanüstülük sebebiyle, halk nazarında önemli birisi haline gelmiştir.

30,31,32,33. Deli Mustafa(I-II-III-IV)

Deli Mustafa, Harput'un Kadioğlu ailesinden olup, Ömeriye Medresesi müderrisi Hoca Sadık Efendi'nin büyük kardeşidir. Halk, onda, manevî bir kuvvet olduğunu inanmakta imiş .

30 nolu efsanede Mustafa, Hicaz'dan kendisine selâm gönderen bir kişinin selâmını, Harput'a geldiğinde söylemeyen şahsı uyarır. Dinî inançlarımıza göre, selâm mutlaka yerine ulaştırılmalıdır. Deli Mustafa Hicaz'a gitmemiştir ve kendisine selâm gönderen şahsı da tanımamaktadır. Halk onun tayy-i zaman/ tayy-i mekân hadisesi sonucu Hicaz'a gittiğine inanmaktadır. Ayrıca kendisine gönderilen selâmdan haberdar olması da, halkın onu bir velî gibi gördüğünü anlatması bakımından önemlidir.

31 nolu metinde ise, 16 nolu efsanede geçen İmam Efendi, çıplak bir vaziyette dolaştığı için onu döver. Hz. Peygamber tarafından, bu hareketi sebebiyle gece rüyâsında ikaz edilir. Bu hadisenin Deli Mustafa'ya da malûm olduğunu

efsaneden öğrenmekteyiz. Hz. Peygamber'in rüyâda görülmesi, halk arasında hayra alâmet olarak yorumlanmaktadır. Bu efsanede, Deli Mustafa'nın halk nazarında, velî mertebesine ulaşmış bir kişi olarak kabul edildiğini görmekteyiz.

32 nolu efsanede, 18 nolu metindeki Beyzâde Hoca ile ilgili olarak aynı hadisenin anlatılması, onun manevî gücünün halk nazarındaki değerini göstermesi bakımından dikkate değer.

31 ve 32 nolu efsanelerde, bir şahsa bağlı olarak anlatılan bir menkabenin, bir diğer şahsa mal edildiği de görülmektedir.

33 nolu metinde ise, imamın gecelik donunu değiştirmede Deli Mustafa'ya malûm olmuştur. Bu efsane, İslâmiyet'in temizliğe verdiği önemi anlatması bakımından önemlidir.

34, 35. Deli Hakkı(I-II)

Deli Hakkı halen hayattadır.

O, 34 nolu efsanede , gelecekte olacakları önceden bilebilmektedir. 35 nolu metinde ise, Deli Hakkı'ya ait, "tayy-i mekân" hadisesi görülmektedir. Arabaya binmemesine rağmen o, arabadan önce yaya olarak Ağın'a çabucak gelebilmiştir.

Bu efsanede, ancak evliyâlardâ görebildiğimiz bazı hususiyetlerin halk tarafından , üstelik de sağ olan bir deliye mal edilmesi dikkat çekicidir.

"Tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesi, ancak velîlerin başarabilecekleri bir iştir. Konyalı Bakkalzâde Hoca Mehmet Efendi, Çelebi Efendi'nin arabasından önce camie ulaşmış-

tır ¹⁰⁶. Sarı İsmail adlı velîyi zaptiyeler Kütahya'ya götürürlerken , o zaptiyelere : "Siz gidin, ben sizden önce Kütahya'da olurum" der. Gerçekten de onlardan önce Kütahya'ya varır ¹⁰⁷.

Velîlere ait, bu hususta pek çok örnek bulunabilir.

36,37,38. Deli Cevdet(I-II-III)

Deli Cevdet aslen Mardinli olup, iri yarı birisi imiş. Yakın bir zamanda ölmüş olan Cevdet'i Elâzıglılar'ın büyük bir kısmı tanımaktadır.

36 nolu efsanede, istikbali bilen ve bunu sıkıntılar içinde bulunan kaynağa şahsa haber veren bir pozisyondadır.

37 nolu metinde, meşhur Bingöl depremini, 38 nolu efsanede ise, kızın hastalığını önceden bilmekte ve ilgili şahsa haber vermektedir.

İstikbâle ait şeylerin önceden bilinmesi, ancak evliya menkabelerinde görülebilen hususlardandır.

39,40. Deli Mehmet(I-II)

Deli Mehmet de, gerçekten yaşamış olan birisidir.

39 nolu efsanede, gece karanlıkta, karşısındaki şahsı tayınabilmektedir.

40 nolu metinde ise, Deli Mehmet'e atfedilen "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesi anlatılmaktadır.

Bu özellikleriyle o, halk nazarında olağanüstü bir mertebeye ulaşmış olmaktadır.

x

x

x

Delileri konu alan 11 efsane metninde belli başlı şu özellikler görülmektedir:

29 nolu efsanede, mecnûna yapılan kötü bir hareket cezasız kalmamakta ; 30 ve 40 nolu metinlerde ise "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesi görülmektedir. 31 numaralı metinde ise, mecnûna hakaret eden şahıs uyarılmaktadır. 33,34, 35,36,37 ve 38 nolu efsanelerde mecnûnlar gaipten haber verebilmektedirler. 39 nolu metinde ise mecnûnun, bir insanı görmeden onu tanıyabilme özelliğinden bahsedilmektedir.

Bu hususiyetleri biz ancak velîlerde görebilmekteyiz. Yukarıdaki efsanelerde anlatılan hadiseler, mecnûnların halk nazarında birer velî olarak kabul edildiklerini anlatması bakımından önemlidir.

D. Hızır-İlyas vd. İle İlgili Efsaneler

İslâm âlimlerinin çoğu Hızır'ı bir peygamber olarak kabul etmişlerdir. Bu âlimlere göre Hızır'ın ismi Elyasa (veyâ İlyas)'dır. Bazı İslâm âlimleri de onun bir velî veya melek olduğunu iddia etmişlerdir. Kur'an-ı Kerîm'in Kehf sûresinin 66-82. âyetleri ile En'am sûresinin 85. ve Saffât sûresinin 123-130. âyetlerinde Hızır ve İlyas'dan bahsedilmektedir. Bu âyetlerde, peygamberlerin bile sabredemeyeceği bazı melekelerin Hızır'a verildiği anlatılmaktadır ¹⁰⁸.

Türkler arasında Hızır, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'den sonra en çok bilinen bir şahsiyettir. Müslüman Türkler'in hemen hepsi, Hızır/Hızır-İlyas'a inanmakta olup, onların, dar zamanlarında kendilerinin imdadına yetişeceğini bilir-

ler. İnsanlar Hızır'ı çaresiz kaldıkları zamanlarda yardıma çağırırlar ve çağırdıkları zaman da onun mutlaka geleceğine inanırlar. İnanişe göre Hızır, karaların, İlyas ise denizlerin sahibidir 109.

Efsanelerden başka halk hikâyelerinin hemen hemen tamamında da Hızır motifini görmekteyiz. Eğer hikâyeye aşk konulu ise, Hızır sihirli elmayı padişaha veya padişah ile vezirine verir. Hanımlar bu elmayı yedikten sonra hamile kalırlar. Kahramanlık hikâyelerinde ise, elmanın kabukları, ahırdaki kısrağa verilir. Kısrağın doğuracağı tay, daha sonra, kahramanın atı olur.

Masallarda da Hızır, darda kalanların imdadına yetişir bir pozisyondadır.

"Her geceyi Kadir, her geleni Hızır bil", "Kul daralmayınca Hızır yetişmez" gibi atasözlerimiz de, Hızır'ın halk indindeki fonksiyonunu belirtmesi bakımından önemlidir.

Halk geleneğinde 6 Mayıs günü Hızır ile İlyas'ın buluştukları gün olarak kabul edilir ve Hidrellez törenleri yapılır.

41. Hızır, İlyas ve İskender

Efsane iki kısımdır. Birinci kısımda İskender'in arzusu üzerine, Hızır ve İlyas, hep beraber denizde âb-ı hayât'ı ararlar. Hızır ile İlyas, âb-ı hayât'ı bularak içerler ve ölmelik sırrına erişirler; İskender'e ise bu suyu bulup içmek nasip olmaz.

Süryânî menşe'li İskender hikâyesinde, İskender'in aşçısı Andreas (İdris) ile birlikte karanlıklar ülkesinde

bir seyahata çıktıklarından bahsedilmektedir. Bir gün Andreas, elindeki tuzlu balığı, bir kaynakta yıkarken, balık su ile temasa geçince, canlanır. Andreas, balığı yakalamak üzere suya atlar. O, böylece, kaynak suyunda yıkanarak, ölümsüzlük sırrına erişir ¹¹⁰.

Nizâmî'nin hikâyesinde de Hızır kaynağı aramaya İskender ile değil, İlyas ile gider ; ikisi de bu sudan içerek ölümsüzlük kazanırlar ¹¹¹.

Kur'an'ı Kerîm'de Kehf sûresinin 83-98. âyetlerinde Zülkarneyn peygamberden bahsedilmektedir. Ama Kur'an'da, Zülkarneyn ile ilgili böyle bir kıssa yoktur. Kara, "Hızır" maddesinde, kaynağını belirtmeden, Hızır'ın Zülkarneyn ile birlikte zulûmât ülkesine âb-ı hayat'ı aramak üzere gittiğinden bahsetmektedir. Hızır bu yolculuk esnasında, "sütten ak ve baldan tatlı" âb-ı hayât'ı bulur. Pınardaki bu suyla yıkanarak ölümsüzlük sırrına erişir. Kara'nın da kanaati, Zülkarneyn'in , Kur'an'da adı geçen peygamber olmadığı, Büyük İskender olduğu şeklindedir ¹¹².

İncelediğimiz efsanenin birinci kısmında, Hızır ile İlyas'ın elindeki cam fânusun içinin su dolu olduğundan bahisle, fânusun içinde hareketsiz vaziyette duran bir balığın varlığından bahsedilmektedir. Kırılan fânusun içindeki su, âb-ı hayattır. Efsanede, fânus kırılınca, balık canlanarak denize dalmaktadır. Efsane anlatıcısının, tarihî ve dinî kaynaklarda farklı farklı şekillerde yer alan bu meseleyi, onlardan daha farklı bir şekilde anlattığı görülmektedir.

Ele aldığımız efsanenin ikinci kısmında ise, Büyük İskender'in ölümünden bahsedilmektedir. Bu kısımda, efsa-

özelliklerinden çok, kıssa özelliği göze çarpmaktadır.

Derlediğimiz metinde, Hızır, İlyas ve İskender'in batmayan bir taşın üzerinde, denize girdiklerinden bahsolunmaktadır. Altay Yaratılış Efsanesi'nde bu hadise şöyle anlatılmaktadır: Tanrı Ülgen'e göklerden gelen bir ses emir verir. Ülgen de bu emre uyarak, denizin yüzüne fırlayıp çıkan bir taşa binerek yolculuğa başlar¹¹³.

Türk masallarında rüyalara giren Hızır motifi bulunmaktadır. Bu Hızır, ak veya gök sakallıdır. Altaylar'dan derlenen "Ak-Han ve Atın Taycı" masalında, ak ve gök sakallı Hızır'ın, tıpkı Dede Korkut gibi adsızlara ad koyduğunu görmekteyiz¹¹⁴. Hannâme'de de bizim derlediğimiz efsanenin benzeri yer almaktadır¹¹⁵.

Efsanemizdeki balığın canlanması hadisesinin benzerini, Bingöl'e ait "Bingöller ve Kuş Gölü" adlı efsanede, biraz farklı olarak bulmaktayız. Bu efsanede, avcının vurduğu kuş ölür. Avcı bu kuşu, gölün suyuna batırınca, kuş canlanır ve uçar. Bu hadise sebebiyle, göllerin hayat suyu ile dolu olduğuna inanılır¹¹⁶.

42. Hızır(A.S.)-(I)

Efsanede Hızır, dilenci şeklinde bir eve gelerek, kadından sadaka ister. Kadın ona sadaka verince, kadına hayır dualar eder. Bu dua neticesinde, dul kadın, zorluk çekmeden, küpte hiç eksilmeyen yağ sayesinde, çocuklarını büyütür. Oğlu, büyüünce, küpteki yağın sırrını anasından sorar. Anası meseleyi anlatınca da, yağ eski vaziyetine döner.

Efsanede anlatılan hadisenin benzerine, Vilâyet-Nâme' de de rastlamaktayız:Hacı Bektaş, bir kadından yiyecek ister. Kadın da ona, ekmeğin arasına bir miktar küpten yağ koyarak verir. Kadın eve döndüğü zaman bakar ki, küp, ağzına kadar yağ ile dolmuştur 117.

Bu efsanede, kapıya gelen dilencilerin boş çevrilmesi gerektiği, gelen kişinin insanları sınamaya gelen Hızır olabileceği anlatılmak istenilmiştir.

"Sırrın açıklanmasının yasak olması" motifini biz, masal ve halk hikâyelerinde de görmekteyiz.

43. Hızır (A.S.)-(II)

Efsanede anlatılan hadiseler, Kur'an-ı Kerim'in Kehf sûresinin 66-82. âyetleri arasında aynen mevcuttur 118.

Kaynak şahıs, belki bu kıssayı, Kur'an'ın meâlinden okuyarak bize anlatmıştır. Belki de bir vaizden veya dinî bilgisi fazla olan birisinden bu hadiseyi dinyerek öğrenmiştir. Kur'an'daki bu kıssanın, kaynak şahıs tarafından bize efsane olarak anlatıldığı görülmektedir.

Kur'an'da geçen "eğik duvar" meselesi, Vilâyet-Nâme' de Hacı Bektaş'a atfen şöyle anlatılmaktadır:Hünkâr namaz kılarken evin duvarı eğilir. O, duvara eliyle "dur" diye işaret edince, duvar da o vaziyette eğik olarak kalır 119.

x x x

41 nolu efsanede, Hızır ve İlyas ölmek istemeyen İskender'e yardım etmek isterler ; fakat tesadüfen âb-ı hayatı kendileri bulurlar.42 nolu metinde ise Hızır, insan suretine

girerek, zor durumda kalan iyi niyetli dul kadını, bereket ve bolluğa kavuşturur. 43 nolu metinde de Hızır'ı zor durumda kalanlara yardım eder şekilde görmekteyiz.

II, AL KARISI, KAPOS(Kepoz) ve CİNLERLE İLGİLİ EFSANELER

Al Karısı, Türk dünyasında " al karası, al bastı, albis, almıs" olarak bilinmektedir. Al bastı üç cinstir:

Kara albastı, ciddi ve ağır başlı bir ruh olarak tasvir edilmiştir. Sarı albastı ise, "hoppa, mekkâr ve şarlatan" bir yapıya sahiptir. İnsanlar albastı/Al Karısı'nı çoğunlukla, hile ve aldatmaca ile ele geçirirler. Türkler'de bir de kırmızı albastının varlığından bahsedilmektedir. Bu ruh Kitanlar'da "ölüm veren fakat insanlığın anası olan bir ruh" olarak tasvir edilmiştir ¹²⁰.

Eski Türkler'de "al ruhu" Ateş Tanrısı olup, koruyucu bir ruh hüviyetindedir. Türkler'de eskiden varlığı bilinen bu ruh, günümüzde günümüzde "şerir bir ruh" kimliğine bürünmüş olarak görünmektedir.

Yeryüzünde yaşayan bütün Türkler'de görülen "al ruhu" inancı, Türkler'in Orta Asya'da birlikte yaşadıkları zamana ait olsa gerektir ¹²¹.

Efsanelere konu olan Al Karısı, "sarı albastı"dır. Bu, acaip sesler çıkaran, at yelesi ören ve lohusa kadınlara musallat olup, onların bazen ciğerlerini söken özelliklere sahiptir. Kocakarı suretine girdiği gibi, bazen keçi ve tilki suretlerine de girer. İnsanları uykuda basar, yolcuların yolunu keser. Al Karısı, tüfek sesinden, ocaklı adamlardan,

demir ve kırmızı renkten korkar.

Derlediğimiz efsanelerde geçen "kapos/kepoz", "kâbus" kelimesinin bozulmuşu olsa gerektir. Yörede "kapos/kepoz" adı verilen şey, aslında insan suretine giren AlKarısı/Al Ruhu'ndan başka bir şey değildir. O da insanları kandırarak, onları müşkül bir vaziyete sokmaktadır.

"Cin" kelimesi, "çevik yılan, alev, delilik, göze görünmeme ve örtme" manâlarına gelmektedir. Onlar, insanların "mukabili" olan, göze görünmeyen yaratıklardır. Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde "cinler"den bahsedilmektedir.

Halk inancına göre cinler, erkek ve dişidirler ve dişilerine de "peri" adı verilmektedir. Halk inancına göre, perilerle evlenen insanların varlığından söz edilmektedir. Efsanelerde, onlarla birlikte olan, onların arzu ve isteklerine tabi olan insanların varlığı bilinmektedir ¹²².

Cinler insan şekline girdikleri zaman, topukları önde, ayak parmakları arkadadır. Cinleri bu özellikleriyle diğer insanlardan kolaylıkla ayırdetmek mümkündür. Onlar hamamlarda, eşiklerde, ahırlarda ve köprülerde yaşarlar. İnsanlar, onların bulduklarına inanılan yerlere girerken ve onların yanından geçerken mutlaka Allah'ın adını anmalıdır. Onlar Allah'ın adından ve Kur'an-ı Kerim'den korkup insanlara zarar vermezler ¹²³.

Cinlerle ilgili 43 nolu metin, başka bir gruba dahil edilemediği ve en uygun yer olarak burası düşünüldüğü için, bu bölüme konulmuştur.

44 nolu metinde Al Karısı, lohusa kadını, kocasının sesiyle çağırarak evinden alıp ıssız bir dereye götürür ve orada yıkamak ister. Hadiseyi, yaşayan lohusa kadının ilk olarak anlattığı anlaşılmaktadır.

45 nolu efsanede, hamile olan kadının yanına Al Karısı gelir. Al Karısı'nın lohusa kadınlara musallat olduğu bilinmektedir. Fakat kaynak şahıs bize efsaneyi anlatırken, lohusa'yı "hamile" olarak söylemiş olabilir. Efsanede kadın, bir dilek dileyerek Al Karısı'nı serbest bırakmaktadır. O zaman gerçekleşen bu dileğin, halen geçerliliğini muhafaza ettiği görülmektedir.

46,47. Kapos/Kepoz(I-II)

46 nolu efsanede kapos, ilgili şahsı, ıssız bir yerde sıkıştırır. Kapos, köpek, merkep, manda ve dev suretlerine girmiş olarak anlatılmaktadır. Efsane, "kıyafet değiştirme" motifi üzerine bina edilmiştir.

47 nolu metinde "al ruhu", hadiseyi yaşayan şahsın arkadaşının suretine girerek, gece onu yatağından kaldırır. Bu şahsın, ancak, bir uçurumun kenarında aklı başına gelir.

48. Cinler

Efsanede, cinlerle birlikte olan bir kadının başından geçen hadiseler anlatılmaktadır. Cinler kadını, "tayy-i mekân/tayy-i zaman" hadisesi ile, bulunduğu yerden alıp götürürler. Onun emzikli çocuğunu avuturlar, hayvanlarına vermesi için, kış mevsiminde, eline bir tutam da yeşil ot verirler. Hadiselerin ilk anlatıcısı, olayları yaşayan kadındır.

x   x   x

Al Karısı, 44 ve 47 nolu efsanelerde, bir tanıdığıın sesi ile, o şahısları kandırmaktadır. 45 nolu metinde, kendisini yakalayanın isteklerini yerine getirir. 46 nolu efsanede ise, o, çeşitli kılıklara girmektedir.

Al Karısı'na ait yörede görülen bu özellikler, sadece Anadolu'da değil, bütün Türk dünyasında da görülmekte olan "Albastı" ile benzerlikler göstermektedir. Bu sebeple, bu efsaneler incelenirken, Türk dünyasında görülmekte olan benzerlikleri üzerinde durulması cihetine gidilmemiştir.

Anadolu'da cinlerle ilgili pek çok efsane anlatılmaktadır. Bu sebepten 48 nolu metnin benzerleri araştırılmamıştır.

III. TAŞ KESİLME EFSANELERİ

İncelenecek efsanelerde görülen taş kesilme, şekil değişikliğine ait bir husus olarak düşünülmüştür. Taş kesilme kavramının içinde, "taşlaşma, taşa dönüş ve taş olma" hadiseleri bulunmaktadır. Efsanelerde, insanlar, hayvanlar, bitkiler ve eşyalar, çeşitli sebeplerle taş kesilebilmektedir. Taş kesilme iyiler için bir kurtuluş, kötüler içinse bir cezalandırma olarak kabul edilmektedir. Taş kesilmeden amaç, insanları uyarmak, onlara ders vermektir ¹²⁴.

Semâvî olmayan dinlerde, taş kesilme motifine rastlanmamaktadır. Semâvî din kitaplarından olan Ahd-i Atik'te Lût kavmiyle ilgili taş kesilme hadisesi anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de Lût ve ailesinin başına gelen hadiselerden bir çok âyette bahis vardır ¹²⁵.

Masallarda taş kesilme hadisesine rastlamaktayız. Masallarda, masal kahramanı bir imtihana tabi tutulur. İmtihanın birincisini başaramayınca dizine, ikincisini başaramayınca göbeğine, üçüncüsünü başaramayınca ise, tamamen taş kesilir. Masallarda taş kesilenin dirilebilmesi ancak, "dua" ve "kan akıtma" ile mümkün olabilmektedir 126.

Halk hikâyeleri ile fıkralarda taş kesilme hadisesi görülmemektedir.

Anadolu-Türk efsanelerinde görülen taş kesilme motifinin tip kataloğu Sakaoğlu tarafından hazırlanmıştır. Bu katalogta taş kesilme hadisesinin, aşk, zor durumdan kurtulma, saygısızlıklar, kötü huylar, Hızır ve insanlar ile değişik sebeplerle gerçekleştiği anlatılmaktadır 127.

Derlediğimiz dört efsane metninde taş kesilme hadisesi görülmektedir. 53 nolu metinde ise taşlaşma hadisesinden kısmen bahsedilmektedir. Bu yüzden bu efsane, bu gruba dahil edilmiştir.

49,50. Ejderha(I-II)

İnanışa göre ejderha, insanları ve hayvanları nefesiyle çekebilen, ağzından ateş saçan, geçtiği yerlerde bitkileri yakan yedi başlı bir yılandır. Ejderhaların kendiliklerinden öldüklerine inanılmadığı için, onları mutlaka birilerinin öldürdüğü sanılmaktadır 128.

49 ve 50 nolu efsanelerde aynı konu işlenmektedir. 49 nolu metinde, şehre zarar vermek isteyen ejderha, yaşlı bir kadının duası neticesinde taş kesilir. 50 nolu efsanede ise, ikili bir istek söz konusudur: Kadın Allah'tan ya ejder-

yı veya kendisini taş kesmesini istemiştir.

Harput'a ait bir başka varyantta ise ejderha, "ağız dualı, gönlü temiz, çok okumuş, Allah'a yakın adamlar"ın duası neticesinde taş kesilmektedir ¹²⁹.

Yöreyle ilgili diğer bir varyantta ise ejderhanın taş kesilmesi, "Fet-Ahmet Baba"nın yardımı ile olmaktadır ¹³⁰.

Palu'dan derlenen bir ejderha efsanesinde, ejderha, şeyhin duası neticesinde düşüp ölür. Düştüğü yerde büyük bir çukur açılır. Bu çukura "Ejderha Çukuru" denilmektedir ¹³¹.

Çalışmamız esnasında derlediğimiz Bingöl-Kiğı Holank köyünde geçen Ejderha Dağı Efsanesi'nde, düğün alayının yolunu kesen ejderha, gelinin duası neticesinde taş kesilir ¹³². Derlediğimiz Tunceli-Çemişgezek'e ait "Yılan Dağı Efsanesi"nde ise, kucağında çocuğu ile dağda çobanlık yapmakta olan bir kadının üzerine büyük bir yılan(ejderha) gelir. Kadının duası neticesinde ejderha, kendisi ve kucağındaki çocuk taş kesilir ¹³³.

Diyarbakır'dan derlenen "Karacadağ Efsanesi" de yine ejderha ile ilgilidir. Dağın zirvesinde yaşayan ejderha, gökten inen kalın bir zincirle göğe çekilir. Bu efsanede dağın taşlarının karalığının, ejderhanın nefesinden olduğu anlatılmaktadır ¹³⁴.

49 ve 50 nolu metinlerin benzerlerine Tunceli, Bingöl, Erzurum, Gümüşhane, Artvin, Kayseri ve Çukurova(Toroslar)'da da rastlanılmaktadır ¹³⁵.

Masallarda görülen ejderhalar ise, su başlarını tutmaktadırlar. Her gün kendileri için bir insan kurban edilirse, bir miktar suyu serbest bırakırlarmış. Bu özellikle-

leriyle masallardaki ejderhalar, devlere benzemektedirler.

51. Kırmızı Gelin Dağı

Hadisenin geçtiği dağdaki yolda karşılaşan düğün alayları, birbirlerinden geçmek üzere yol isterler. Bu yüzden iki düğün alayı arasında kavga çıkar. Gelinlerden birinin duası ile düğün alayı taş kesilir. Dağa bu isim, gelinin baş örtüsü sebebiyle verilmiştir.

Bu efsanenin Anadolu'da benzerlerini bulmak mümkündür. Erzurum, Kars ve Muş'tan derlenen üç efsane, bizim derlediğimiz metne benzemektedir ¹³⁶.

52. Karamağara Köprüsü

"Şeriatın değil de, mükellefin kendi nefesine vâcib kılmış olduğu şeye nezir ve adak denir." Şahsın istediği olunca, adağını yerine getirmesi gerekir. Adak meselesi Kur'an'da Hac sûresinin 29. âyetiyle, Hz. Peygamber'in bazı hadis-i şeriflerinde ele alınmıştır ¹³⁷.

Zor durumda kalan kadın, kucağındaki çocuğu ile birlikte Fırat nehrinin karşı yakasına geçmek ister. Allah'a yardım etmesi için dua eder, duası kabul olunur. Fakat adağın yerine getirmeyip, koyun yerine başındaki bir biti Allah'a kurban eder. Bunun neticesinde, çocuğu ile birlikte taş kesilir. Bu efsanede, kadının tamahkârlığı ve alaycılığı sebebiyle cezalandırıldığı görülmektedir. ¹³⁸

Bu efsanede anlatılan hadisenin benzerlerini, Anadolu'nun Bingöl, Bitlis, Erzincan, Erzurum, Kars, Ağrı, Trabzon,

Gaziantep ve Adapazarı illerinden derlenen efsanelerde de görmektediriz 139.

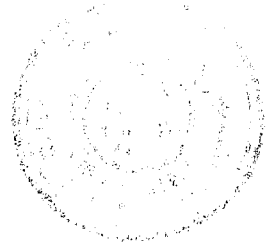
53. Hazine

Define arayıcısının gece karanlıkta kazı yaparken, karşısına birisi çıkar. Çok korktuğu için, korkusundan taş kesilir.

Aydın ve Manisa'dan derlenen iki efsanede de, hazine arayıcılarının farklı sebeplerle taş kesildikleri görülmektedir 140.

x x x

49 ve 50 nolu efsanelerde ejderhanın, 51 nolu metinde düğün alayının, 52 nolu efsanede ise kadın ve çocuğun taş kesildiği görülmektedir. 49 ve 50 nolu metinlerde, "düşmandan kurtulma" gayesiyle, kadının duası neticesinde, ejderha taş kesilir. 51 nolu metinde ise, gelin, "taş kesilerek kurtulmaya razı olmakta"dır. 52 nolu efsanede, adak "hileli bir şekilde yerine getirildiği için" taş kesilme hadisesi gerçekleşmiştir. 53 nolu metinde ise, define arayıcısı, "korku" sebebiyle taşlaşmıştır.

IV. HAYVAN EFSANELERİ

Hayvanlara ait efsanelerin yeri, milletlerarası efsane tasnifinde "Tabiatüstü Varlıklar ve Kuvvetler/Mitik Efsaneler" adlı üçüncü ana başlığın (H) maddesinde "Değişmiş Varlıklar" ve (M) maddesinde ise "Efsanevi(Mitik) Hayvanlar ve Bitkiler" olarak belirlenmiştir . Boratav'ın Türk efsanelerini sınıflandırma denemesinde ise, "Tabiatüstü Şahıslar ve Varlıklar Üzerine Efsaneler" adlı üçüncü ana başlığın (I) maddesinde "Mythigue Nitelikte Hayvan ve Bitkiler Üzerine Anlatmalar" bölümünde yer almaktadır ¹⁴¹. "Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri" adlı tebliğde de etiyo- lojikteki efsaneler sekiz bölüm halinde gruplandırılmış olup, bunlardan (E) maddesi, "Hayvanlara Ait Etiyolojik Efsaneler" adını taşımaktadır ¹⁴².

Biz bu çalışmamızda "Hayvan Efsaneleri"ni ;

"A. Şekil Değişikliği İle İlgili Efsaneler,

B. Açıklayıcı Efsaneler" olmak üzere iki kısım halinde incelemeyi uygun gördük.

A. Şekil Değişikliği İle İlgili Efsaneler

Bu başlık altında ele alacağımız efsane metinlerinde ana motif, "şekil değişikliği" motifidir.

54. Pepuk Kusu

Efsanede, bacı kardeşin dağdan kenger toplama gittikleri anlatılmaktadır. Erkek kardeşi, kengerleri yediğini sanarak, bacısını öldürür. Yaptığı bu işten pişmanlık duyarak Allah'a dua eder ve kuş olmayı arzular. İsteği yerine getirildiği

için, halen dağlarda öterek bacısını aradığına inanılmaktadır. Metinde "pepuk" olarak adlandırılan bu kuş, bildiğimiz "İbibik" kuşudur.

Efsanede erkek kardeş, "kötü bir durumdan kurtulma" gayesiyle, kızkardeşini öldürmüş ve dua etmesi sonucu, kuş haline gelmiştir.

Tunceli'den derlenen "Pepuk Kuşu" adlı efsanede, kızla oğlan kenger toplamaya giderler. Oğlanın canı kenger ister. Kızkardeşin torbası delik olduğu için kengerler yere düşmüştür. Oğlan, bacısının kengerleri yediğini düşünerek, kazmayı, onun midesine indirir. Yaptığı işten pişmanlık duyarak Allah'a yalvarır. Allah da onu, "âleme ibret olsun" diye kuşa çevirir ¹⁴³.

Otlattıkları hayvanı kaybeden iki kardeşin, üvey annelerinden korktukları için kuş olma isteklerini dile getiren Manisa-Alaşehir ve Azerbaycan'dan derlenen iki efsane metnini, benzer efsaneler olarak zikredebiliriz ¹⁴⁴.

55. Keko Kusu

Bu efsane, incelediğimiz 54 nolu efsane ile konu bakımından benzerdir. Yalnız bu efsanede, kız oğlanı öldürmektedir. Kız daha sonra, Allah'tan "ölüm veya kuş olmayı" istemekte ve kuş haline gelmektedir. Kuşun ötüşünden, onun bu işten büyük pişmanlık duyduğu anlaşılmaktadır. İbibik kuşuna "Keko kuşu" adı verilmesi, yörede erkek kardeşe "keko" denilmesi ile ilgili bir husustur.

Bu efsanede de, "kötü bir durumdan kurtulma" arzusu ile kız, Allah'tan dilediği ikili istekten "kuş olma" ger-

gerçekleştiği için, bu hale gelmektedir.

Keko Kuşu'na benzer efsaneler olarak, 54 nolu metnin incelenmesi sırasında kaydedilen iki efsaneden bahsedilebilir.

56. Ayı

Efsanede zengin fakat cimri bir ağanın, dilencinin bedduası sonucu, ayı haline geldiği görülmektedir. Ağanın ayı olması, onun yünlerin içine saklanması sebebiyle olmaktadır. Efsanede dilenci, "Allah'ın has, sevgili bir kulu" olarak tavsif edilmektedir ki, bu tip bize, Hızır'ın insan suretine girmiş şekli olabileceğini düşündürmektedir.

Efsanedeki olayların benzerini Tunceli'den derlenen "Ayı" isimli metinde de görmekteyiz: Şavak aşiretinin, Bekrav köylülerini karalamak maksadıyla anlattıkları bir efsane olarak kaydedilmektedir. Burada ağanın ismi "Haso Ağa" olarak belirtilmiştir. Metinde, dilencinin Hızır olduğu da belirtilmektedir.¹⁴⁵

Tunceli'de Haso Ağa adlı bir şahsa bağlı olarak anlatılan efsanenin, derlediğimiz metinde, anonim hale geldiği görülmektedir.

57. Köstebek

Karun, Kur'an-ı Kerim'de Kasas sûresinin 76-82, Ankebût sûresinin 39 ve Gâfir sûresinin 24. âyetlerinde geçmektedir. Bu âyetlerde Karun, Hz. Mûsa'nın kavmine kibirle muamele eden, muazzam servete sahip birisi ve Firavun'un İsrâiloğulları'na zulmeden müşrik bir nâzırı olarak anlatılmaktadır.¹⁴⁶

Derlediğimiz metinde, Karun'a sebebi belirtilmeden Allah'ın gazab ettiği ve bunun sonucu olarak da hazinesi ile birlikte yerin altına gömüldüğü anlatılmaktadır. Allah Karun'u, hazinesini yerin altında devamlı arayan bir köstebek şekline sokarak cezalandırmıştır. Efsanede, kibirlenmenin, mal ve mülkle övünmenin hoş karşılanmadığı anlatılmaktadır.

Karun'un hazinesinin yere batırılması Tevrat 16. bab 1-50 ve 17. bab 1-13'de anlatılmaktadır ¹⁴⁷. Tevrat ve Kur'an'da, Karun'un Allah tarafından cezalandırılma sebepleri anlatılmamakla beraber, bu mesele, "İsrâiliyyât" şeklinde şöyle izah edilmektedir:

Karun, iffetsiz bir kadını kandırarak, onu, Hz. Musa ile zina ettirmek ister. Hz. Musa, Allah'a yalvarır. Allah da, yeri, Hz. Musa'nın emrine verir. Musa'nın isteği üzerine yer, Karun ile iffetsiz kadını yutup içine alır ¹⁴⁸.

Tefsirlerde "İsrâiliyyât" şeklinde zikredilen bu vak'anın, efsanede, şekil ve muhteva değişikliğine uğradığı görülmektedir.

58. Dağ Keçisi ve Avcı

Bir tekeyi avlamak üzere iz süren avcıyı, teke, sakallı bir ihtiyar şekline girerek bu işten vazgeçirmek ister. Ona son olarak, kendisinin söylediği yerdeki keçiyi vurmamasını söyler. Avcı vurduğu keçinin kemiklerini daha sonra, bir torbaya doldurarak yere gömer. Kemiklerden birini kaybettiği için, bu kemiğin yerine, bir ağaç parçası koymuştur. Avcı verdiği sözü tutmayarak tekrar ava çıkar ve yine bir keçi vu-

rur. Fakat vurduğu keçiye kesince, kemiğinin yerine ağaç parçası koyup daha önceden toprağa gömdüğü keçi olduğunu, hayretle görür. Bir daha av yapmaya tövbe eder.

Bu efsanede, tekenin "şekil değiştirmesi" ile, avcının tövbesini bozarak vurmuş olduğu keçinin bir kemiğinin ağaç olduğunu görmesi oldukça orijinal motiflerdir.

Efsaneyi bu özellikleri sebebiyle "Dini Efsaneler" içinde incelemek gerekirdi. Fakat, tekenin şekil değiştirerek sakallı bir ihtiyar haline gelmesi sebebiyle, bu metnin buraya alınması uygun görülmüştür.

Efsanedeki "Pîr'in nasihatî" motifini, İslâmî Oğuz Kağan Destanı'nda geçen Erkil Ata ve Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Dede Korkut tip'inde; ayrıca, halk hikâyelerinde zor durumda kalanlara yol gösteren Hızır tipinde de görmekteyiz.

Türk efsanelerinde "Gök Teke" motifinin varlığı bilinmektedir. Orta Asya'da, İslâmiyet'tin kabulünden önceki döneme ait olan bu motif, gök renginde mavi bir teke olmayıp, "gün görmüş, saçları ağarmış" bir şahsiyet şeklinde düşünülmüştür 149.

Güney Sibiryâ masallarında avcının karşısına çıkan bir geyik, avcılı Bakır-Dağ'ın önüne kadar getirir. Geyik, âniden açılan Bakır-Dağ'ın içine girer ve kaybolur 150.

Geyik motifini, efsanemizdeki "teke" motifine benzer şekliyle Muhammediyeler'de de görmekteyiz. Muhammed Haneffî, geyiği kovalar; geyik bir mağaradan içeri girer. O da geyiği takip ederek bir düzlüğe çıkar; cennet gibi yeşil bahçelerde Mine-Hatun'a razıtlar 151.

Vilâyet-Nâme'de ise "olağanüstü kuzu" motifini görmekteyiz. Çoban, Hacı Bektaş-ı Veli'ye sürüsünün tamamına kurban eder. Hacı Bektaş, yedikleri kuzuların kemiklerini kendi derilerinin içine koydurarak, kuzuların ahırına bıraktırır. İki rekât namaz kılarak Allah'a dua eder. Dua neticesinde, kuzuların hepsi dirilir ¹⁵².

Aydın'dan derlenen Şeyh Kemâl Baba Efsanesi'nde ise, Şeyh Kemâl, Türk askerlerini dağdan vurmuş olduğu bir keklikle doyurmak ister. Askerlere, çorbanın içindeki kemikleri kırmamalarını tembih eder. Bir ulu kişi, Şeyh'in büyüklüğünü ölçmek için, çorbanın içindeki kemiğin birisini kırar. Şeyh'in duası neticesinde dirilen kekliğin ayağının birisinin topal olduğu görülür ¹⁵³.

Sivas'tan derlenen Çobanbaba Efsanesi'nde, çoban, Yavuz Sultan Selim'i ordusuyla birlikte misafir eder. Onlara sürüsünden dört koçu kurban eder. Çoban, yemekte, askerlerin kemikleri zayi etmemelerini söyler. Padişah, kemiklerden birini kasden kırar. Çobanın duası sonucu dirilen koçlardan birinin topalladığı görülür ¹⁵⁴.

Toroslar'da anlatılmakta olan Alageyik Efsanesi'nde ise, avcının vurmak istediği geyik, ak sakallı bir ihtiyar olur. İhtiyar, avcıya, bir daha av yapmazsa, her yedi günde bir kapısının önüne kesilmiş bir geyik bırakılacağını söyler. Avcı dayanamaz ve yine ava çıkar. İhtiyar tarafından cezalandırılarak, dağlarda kaybolur ¹⁵⁵.

Derlediğimiz metinde, tekenin bir ihtiyar haline dönüşmesi hadisesi, bu metinde geyiğin bir ihtiyar haline gelmesi şeklindedir. Ak sakallı bir ihtiyarın yol göster-

mesi, şekil değişikliğine bağlı olmadan, Güney Sibirya'dan derlenen bir Türk masalı ile Muhammediyeler'de de görülmektedir. Vilâyet-Nâme'deki menkabede, Şeyh Kemâl Baba ve Çobanbaba Efsaneleri'nde kuzu, keklik ve koçun, velflerin kerametleri neticesinde tekrar eski hallerine döndükleri görülmektedir.

x x x

54 nolu metinde kız, 55 nolu efsanede erkek kardeş, ibibik kuşu haline gelmektedir. 56 nolu metinde ise ağa, dilencinin bedduası sonucu ayı olmaktadır. 57 nolu efsanede Kerun köstebek, 58 nolu metinde ise teke insan şekline dönüşmektedir. Bu tiplerden bazıları dua neticesinde, bazıları ise dua etmeden şekil değişikliğine uğramaktadırlar.

B. Açıklayıcı Efsaneler

Bu grupta ele alınacak efsanelerdeki temel motif, "hayvanların bazı özelliklerinin açıklanması"dır.

59. Baykuş, Karga ve Serçe

Mitolojiye göre Hz. Süleyman'ın kuş dilini bildiği, insan, hayvan ve cinlere hükmettiği bilinmektedir. Kur'an'da, rüzgârın O'nun emrine verildiği ve kuş dilini bildiği anlatılmaktadır. Ayrıca yine Kur'an'da Saba Melikesi Belkıs'a, Hüdhüt ile mektup gönderdiğinden ve karıncalarla Hz. Süleyman arasında geçen hadiselerden bahsedilmektedir. 156.

Hz. Süleyman efsanede, hanımına kuş tüyünden yatak

yatak yapmak ister. Kuşlara haber göndererek, onların tüyle-
rini dökmelerini ister. Kuşlardan sadece baykuş, Hz. Süley-
man'ın bu hareketine karşı çıkar. O'nu, hanımının sözüyle ha-
reket ettiği için ayıplar. Efsanede, serçe ile karganın da-
vete hemen icâbet etmemeleri sebebiyle, ayaklarının bukağı-
landığı anlatılmaktadır. Serçe ile karganın sekerek yürü-
meleri, ayaklarının bukağılı olmasıyla izah edilmektedir.

60. Keklik

Efsanede, kekliğin ayakları ile gagasının kırmızı o-
luşunun sebepleri açıklanmaktadır. Hz. Zekeriyya'yı, kavak
ağacı düşmanlardan saklamıştır. Burada kavağın yarılarak,
Zekeriyya'yı içine saklaması önemli bir motiftir. Kekliğin
ötüşü sonucu, düşmanlar Hz. Zekeriyya'yı bulurak şehit eder-
ler. Metinde bir başka kuşun da, ismi belirtilmeden, "biş,
biş, biş" diye ötmesi, düşmanların kavağı biçmelerine sebep
olmuştur. Keklik, gagası ve ayaklarındaki kırmızılıkla,
yaşadığı müddetçe, Hz. Zekeriyya'nın kanının izlerini taşıya-
caktır.

Gagası ve ayakları kırmızı keklikler, bu hadiseden
ötürü, halk arasında pek makbul sayılmazlar.

Aynı efsaneyi mitolojide de bulmaktayız. Burada Hz.
Zekeriyya'nın kavak ağacına saklandığını şeytan, düşmanla-
ra haber vermektedir.¹⁵⁷. Kur'an'da Hz. Zekeriyya ile ilgili,
böyle bir kıssa yoktur.

Ankara'dan derlenen "Hacı Murat Kuşu ve Keklik" adlı
efsanede ise, Yahya Peygamber müşriklerden kaçır. Bir çam
ağacı Yahya Peygamber'i saklar. Keklik, yine ötüşüyle, Yah-

ya peygamberin yerini, düşmanlara haber verir. Bu efsanede de, kekliğin ayakları ile gagasında görülen kırmızılık aynı şekilde izah edilmektedir ¹⁵⁸.

Aynı efsane, Gaziantep'te Hz. Ali için anlatılmaktadır. Gerçekte bir insan olan kekliği, Allah'ın cezalandırarak kuş şekline çevirdiği anlatılmaktadır. Efsanedeki diğer ayrıntılar, bizim derlemiş olduğumuz metindeki gibidir ¹⁵⁹.

Kayseri-İncesu'dan 1885 yılında derlenen "Keklik ve Ali'nin Oğlu" adlı efsanede, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi hadisesi ile, keklik arasında bir münasebet kurulmuştur. Hasan ile Hüseyin'i yaşlı bir kavak ağacı saklar. Diğer ayrıntılar, derlemiş olduğumuz metindeki gibidir ¹⁶⁰.

Görüldüğü gibi, keklikle ilgili bu efsane, Hz. Zeke-riyyâ, Hz. Yahya, Hz. Ali ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için anlatılmaktadır. Mitolojide, saklanan din büyüğünün yerini şeytan, diğerlerinde ise keklik haber vermektedir. Gaziantep'ten derlenen efsanede, aslında insan olan kekliğin, şekil değişikliği sonucu kuş haline gelmesi de anlatılmaktadır. Ankara'dan derlenen metinde ise ağaç, kavak değil, çam ağacıdır.

Ağacın yarılarak, düşmandan kaçak şahsı saklaması motifini Vilâyet-Nâme'de şu şekilde görmekteyiz: Hacı Bektaş-ı Velî, arkasına düşen köylülerden, ardıç ağacının budakları ve pürleri sayesinde kurtulmuştur ¹⁶². Kayseri'de anlatılan "Kız Kurtaran Kaya" adlı efsanede ise, kötü niyetli üç delikanlıdan kaçan bir bâkireyi, kaya yarılarak içine saklar. Kayanın adı buradan gelmektedir ¹⁶³. Kahramanmaraş-Elbistan'dan derlenen "Gerdek Kayası Efsanesi"

adlı metinde düşmanlardan kaçan âşıkları kaya, yine yarılarak içine saklamıştır 164.

Bu metinlerde, ağaç ve kayanın, zor durumda kalan insanlara yardımcı olduğu görülmektedir.

61. Moz

Efsanede, "bal arısı dışındaki arı/kan emici sinek" olan bir böceğin çıkarmış olduğu seslerin sebebi açıklanmaktadır.

Moz, yılan tarafından, kanı tatlı olanları belirlemek üzere görevlendirilir. O, insanların kanının tatlı olduğunu öğrenmiş olup, ^{haberi} yılanına haber vermek üzeredir. Bu esnada, karşısına çıkan kırlangıç, ona kimin kanının tatlı olduğunu sorar. Moz yılanına haber vermesin diye, kırlangıç bir hile ile onun dilini keser.

Efsanenin anlatıldığı Karakoçan'da mozun uğursuz bir böcek olduğuna inanılmaktadır.

1883 yılında Midilli adasından derlenen "Kırlangıç ile Yılan" adlı efsane, bizim derlediğimiz metinle büyük benzerlikler göstermektedir. Bu efsanede Hz. Süleyman yılanına: "Sen, insanların kanını emeceksin" der. İnsanoğlu bu durumdan şikâyetçi olunca, Hz. Süleyman bütün mahlûkâtı toplayarak, sivrisineği, yeryüzünde kanı en lezzetli canlının kim olduğunu araştırmak üzere görevlendirir. Sivrisinek, insanların kanının tatlı olduğunu Hz. Süleyman'a haber vermeden, kırlangıç onun dilini keser. Kırlangıç, doğruyu söylemeyerek, kanı tatlı canlının kurbağa olduğunu söyler. Yılan durumdan memnun olmayarak, kırlangıcın üzerine atılır. Kırlangıcın kuyruğunu yakalar.

Bu sebepten kırlangıcın kuyruğu çatal olmuştur ¹⁶⁵.

Azerbaycan'dan derlenen "İlan ve Garanguş" adlı efsanede ise, yılan arıyı, bu iş için görevlendirir. Diğer kısımlar derlediğimiz metinle aynıdır. Kırlangıcın kuyruğunun çatal olma sebebi de Midilli'den derlenen metindeki gibidir. Bu metinde, insanların kırlangıcın bu fedakârlığı sebebiyle onun evlerinin içine yuva yapmasına müsaade ettikleri de belirtilmektedir ¹⁶⁶.

Türk dünyasında çok yaygın olan bu efsanenin, derlediğimiz metinde, kırlangıcın kuyruğunun çatal olma sebebi, kaynak şahıs tarafından anlatılmamıştır.

x

x

x

59 nolu efsanede karga ile serçenin sekme sebebi, 60 nolu metinde ise kekliğin gagası ile ayaklarındaki kırmızılığın sebebi açıklanmaktadır. 61 nolu efsanede ise, mozun ötüşünün sebepleri açıklanmıştır.

V. YER ADLARI İLE İLGİLİ EFSANELER

Bu bölümde incelenecek olan metinler, milletlerarası efsane tasnifinde ikinci ana grubun (B) alt grubunda "Bazı Yerlerle İlgili Efsaneler" başlığı altında incelenmiştir ¹⁶⁷. Boratav'ın Türk efsanelerine ait tasnifinde ise, ikinci bölümün(A), (B), (C), (E) maddelerinde "Tabii ve Meskün Yerler", "Büyük Binalar", "Milletlerin, Sülâlelerin ve İçtimai Sınıfların Menşelerine Ait Efsaneler" grubuna girmektedir ¹⁶⁸.

Derlediğimiz hayvan efsanelerinin büyük bir kısmı,

sebepleri açıklayıcı mahiyettedir. Dağ, ırmak, göl ve çeşitli coğrafi yerlerin isimleri, meydana gelişleri ve değişimleri açıklanmaktadır. Bu efsaneler, çoğunlukla, "bir kelime oyunu" üzerine bina edilmiş gibidirler 169.

Biz, derlediğimiz 19 efsane metnini,

- "A. Meskûn Bölgelerle İlgili Efsaneler,
- B. Yeryüzü Şekilleri İle İlgili Efsaneler,
- C. Diğerleri" olarak üç grupta incelemeyi düşünüyoruz.

A. Meskûn Bölgelerle İlgili Efsaneler

Bu efsaneler, semt, mahalle, köy, kasaba, şehir ve kalelerin adlı ile ilgilidir.

62. Tasca Yokusu

Efsanedeki hadise, IV. Murad devrinde geçmektedir. IV. Murad, Bağdat seferine giderken, askerlerinin, adı geçen mahalle birer taş atmalarını söyler. Aynı hareketi, ordunun seferden dönüşü sırasında tekrar ettirir. Padişah bu işi, ordunun vermiş olduğu zâiyatı ortaya koymak maksadıyla yaptığı anlaşılmaktadır.

Aynı hadise, Aydın'dan derlenen Şeyh Kemâl Efsanesi'nde de geçmektedir. Komutan askerlerinin yolun kenarına birer ufak taş atmalarını emreder. Burada bir taş yığını meydana gelir. Metinde, taşların atılma sebebi açıklanmamıştır 170.

63. Şefkat

Şefkat, Baskil ilçesine bağlı bir mahalledir. Efsanede, dört kardeşin şafak vaktinde, bir tepeye yerleşmeleri anlatılmaktadır. Bu yere önceleri "şafak at" ismi verilmiş, zamanla bu isim "Şefkat" haline gelmiştir. "Şafak at" ke-

limesini birleşik kelime olarak kabul edersek, burada "orta hece düşmesi şeklinde bir kaynaşma" görülmektedir ¹⁷¹.

Dört kardeşin çadır kurduğu yerin adı, bunların ait oldukları boya atfen "Canbeg" olarak isimlendirilmektedir.

Türkistan ve Horasan yöresinde yerleşmiş olan Sarık adlı Türk boyunun Herzeği koluna bağlı bir oymağın adı, "Canı Beg"dir. Bayraç koluna bağlı bir Türk oymağının adı ise, Can Bek'tir ¹⁷². Osmanlı Tahrir Defterleri'nde Canbeğli (Canbeğlu) adlı konar-göçer bir "Türkmân Ekrâdı" taifesinden de bahsedilmektedir ¹⁷³. Bu aşiretin bir kolu, Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde yerleşmiştir. Ayrıca, Elâzığ-Sivrice'de, Can Uşağı adında bir aşiret de bulunmaktadır. Canbeg aşiretinden olup da Konya-Cihanbeyli, Ağrı, Urfa ve Adıyaman'da iskân edilmiş Türkler'in varlığı tarihî belgelerden çıkarılmıştır ¹⁷⁴.

Her ne kadar tarihî kayıtlarda Canbeg aşiretinin Baskil'de bulunduğu dair bir bilgi mevcut değilse de, bu efsane bize, Canbeg aşiretinin bir kolunun Şefkat'e yerleştiğini anlatmaktadır.

64. Kurtdere

Dört tarafı dağlarla çevrili olan bu yere, kışın kurtlar geldiği için önceleri "Kurtludere" ismi verilmiştir. Bu isim zamanla, "Kurtdere" şeklinde söylenir olmuştur.

"Kurtludere" kelimesinin "Kurtdere" şekline dönüşmesinde, orta hece düşmesi şeklinde bir kaynaşma görülmektedir ¹⁷⁵.

Aynı efsane, Sunguroğlu tarafından da kaydedilmektedir ¹⁷⁶. Efsanedeki "kurt" kavramı dikkat çekicidir. Anadolu'nun birçok yöresinde görülen bu kavramla ilgili adların

Göktürkler'e ait "Bozkurt Destanı"nın ile ilgili hatıraların halen Anadolu'da yaşadığını göstermesi bakımından önemli olduğunu kaydetmek isteriz ¹⁷⁷.

65. Obuz

Köyün sulak ve çayırılık olan arazisi kışın buz tutmaktadır. Köylüler, kışın, "o buz"da kayak kaydıkları için, mahallin adı "Obuz" olarak kalmıştır.

Buradaki "o" kelimesi, işaret sıfatıdır. Söylene söylene, "o" sıfatı ile "buz" ismi birleşerek, birleşik kelime haline gelmiştir.

Kış sporlarından kayak, doğu illerimizden birçoğunda halen yapılmakta olup, bu sporun efsanelere de konu olduğu anlaşılmaktadır.

66. Arındık

Köy halkı, yaptıkları işten pişmanlık duyarak, tövbe ederler. Eşkîyalıktan vazgeçtikleri için köyün adı "Arındık" kalır. Efsanede, tövbe etmek ve tövbeyi tutmanın önemi anlatılmaktadır.

67. Baskil

Efsanede, "Baskil" adının, buraya ilk olarak yerleşen Türk boylarından olan "Başgil" ailesine izâfeten verildiği anlatılmaktadır. Metnin ikinci kısmında ise, Baskil'e bağlı köy adlarının "oğullu-uşaklı" olma sebebi açıklanmaktadır.

Bu efsane ile 63 nolu metni birlikte mütalâa edecek olursak, Anadolu'nun Türkleştirilmesi devrine ait önemli ip uçlarının, sözlü gelenekte halen yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz.

68. Ağın

Elâzığ'ın bir ilçesi olan Ağın'a bu ad, mahallin toprağının beyazlığı sebebiyle verilmiştir."Beyaz topraklı olan yere yerleş" anlamındaki, "ağa in", zamanla "Ağın" şekline dönüşmüştür. Ağın yer adı ile ilgili olarak bir makale kaleme alan Buran da, bu adın, "tabii ve fiziki şartlara bağlı" kalınarak verildiği kanaatindedir ¹⁷⁸.

69. Süt Kalesi

Kaleye bu adın verilmesi, kalenin inşaatı sırasında geçen bir hadise ile açıklanmaktadır. Kalenin harcına süt katılı olduğu için, kaleye "Süt Kalesi" denilmiştir.

Aynı efsaneyi Sunguroğlu da kaydetmektedir ¹⁷⁹. Diyarbakır'dan derlenen bir metinde ise, Diyarbakır kalesinin kirecine yumurta, Harput kalasının kirecine de süt karıştırıldığı anlatılmaktadır. Bu kaleleri, iki usta kardeş inşa etmişlerdir ¹⁸⁰.

x

x

x

63,64,65,67 ve 68 nolu metinlerde adların, bir kelime oyunu neticesinde verildiği anlaşılmaktadır. 62 nolu efsanede, o yerdeki taşlar; 69 nolu metinde kalenin niteliği ve 66 nolu efsanede ise köylünün kararı neticesinde semt, kale ve köye bu adların verildiği görülmektedir.

B. Veryüzü Şekilleri İle İlgili Efsaneler

Bu grupta inceleyeceğimiz efsanelerde, dağ, göl vb. coğrafi şekillerin adları, meydana gelişleri ve değişmelerinin açıklandığı görülmektedir.

70. Dua Dağı

Efsanede, dağa "dua" adının verilmesinin sebebi açıklanmaktadır. Metinden anlaşıldığına göre, Harput halkı, bu dağda, hac mevsiminde, hacca gidenleri dualarla uğurlamaktadır. Ayrıca eski devirlerde, savaşa giden askerleri de, buradan dualarla uğurlamakta imişler. Bu efsanede, hac ve askere uğurlama âdetlerine ait bazı hususlar da açıklanmaktadır. Halk "hâcet namazı" kıldıktan sonra, hacıları ve gençleri yolcu etmektedir.

"Hâcet namazı", Hz. Peygamber'in bir hadis-i şerifine dayandırılmaktadır¹⁸¹. Burada hâcet namazını kılmaktan maksat, uğurlanan kişilerin sağ-salim geri dönmeleridir.

Yapılan dualar sebebiyle, dağa "Dua Dağı" adı verilmiştir.

71. Hazar Dağı

Sivrice ilçesinde, Gölcük/Hazar Gölü'nün güney-doğusunda bulunmaktadır. Hazar adının bu dağa verilmesi, bir hadiseye dayandırılmaktadır. Kış mevsiminde bu dağda mahsur kalan ordu, tipiye yakalanarak telef olmuştur.

Kaynak şahıs, burada "bin" kişi öldüğü için, dağa, Farsça "bin" anlamına gelen "hezâr" adının verildiğini söylemektedir. Bu adın, bir kelime oyunu neticesinde "Hazar" şekline dönüştüğü anlaşılmaktadır.

72. Çile Dağı

Çile, Farsça, "kırk günlük mühlet" manâsına gelen "çihle" kelimesinden gelmektedir. Mutasavvıflar çileye, tekke odalarından birisi olan "çilehâne"lerde girerlermiş. Çilenin kırk

gün sürmesi, bütün tarikatlerde görülmektedir 182.

Dağa bu adın verilmesi, bu dağda medfun bir velî ile ilgilidir. Bu şahıs, metinden de anlaşıldığı gibi, "Çile Baba" adıyla bilinmektedir. Savaşlara katılmış olan bu gazi, kahramanlığından ziyade, halk nazarında velî olması sebebiyle, tanınmış birisidir. Çile," tarikate yeni girenlerin nefislerini terbiye etmek için geçirdikleri imtihan" olarak tarif edilebilir. Metindeki şahıs, kırk gün çileye girerek, velî mertebesine ulaşmıştır. Efsane bize, bu dağda bir tekkenin var olduğunu düşündürmektedir.

Metnin "Dinî Efsaneler" içinde mütalâa edilebileceği düşünülürse de, dağın adının verililişini açıklar mahiyette olması sebebiyle, burada incelenmiştir.

73. Karagöbek Dağı

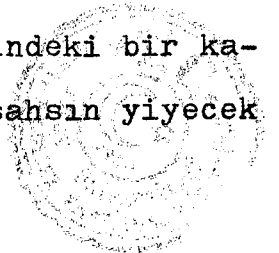
Dağa bu ad, onun siyah ve sivri olması sebebiyle verilmiştir. Burada, Türk insanının yaşadığı mekânları, daha anlamlı bir hale getirebilmek için, dağa, bazı özellikleri sebebiyle bu adı verdiği anlaşılmaktadır.

74. Karınca Kayası

Efsane, çalışmanın "Birinci Bölüm"ünde, bir başka kaynakta da görüldüğü için, orada bu efsaneden bahsedilmişti 183.

Metinde dinî unsurların bulunması sebebiyle, bu metni niçin "Dinî Efsaneler" bölümüne almadığımız sorulabilir. Ama efsanede, kayaya bu adın verililiş sebebi anlatıldığı için, onu, bu bölüme almayı uygun gördük.

Metinde, karıncaların Fırat nehrinin içindeki bir kayanın üzerinde yaşadıkları ve karıncalara bir şahsın yiyecek

götürmesi anlatılmaktadır. Karıncalara yiyecek götüren şahıs, gece, rüyasında bir ihtiyar vasıtasıyla uyarılır. Efsanede, Allah'ın, yarattığı mahlûkların rızıklarını da temin etmekle mükellef olduğu, insanların bu konudaki endişelerinin yersiz olduğu anlatılmaktadır.

Kayaya, üzerinde karıncaların yaşaması sebebiyle bu ad verilmiştir. Ayrıca kaynak şahıs, kayanın bulunduğu yere, Keban Barajı'nın jeneratörlerinden birinin kurulduğunu da belirterek, barajın halk nazarında kutsallığını ifade etmek istemiştir.

Daha önce bahsettiğimiz, "rüya, ihtiyar ve tövbe" motifleri, bu efsanede de yer almaktadır.

75,76. Buzluk(I-II)

75 ve 76 nolu metinlerde, Harput'taki Buzluk Mağaraları denilen yerde geçen hadise anlatılmaktadır. Efsanenin, bu özelliği sebebiyle burada incelenmemesi gerekirdi. Ne var ki, bu metni, bu grubun dışında bir başka gruba dahil etmek mümkün olamamıştır.

75 nolu metinde, yağmura yakalanan bir düğün alayındaki gelinin, ayağının kayması neticesinde, bu göllerden birine düşüp boğulması ve uzun aramalardan sonra, cesedinin Fırat sahilinde bulunması anlatılmaktadır ¹⁸⁴.

Kaynak şahıs, bu metni anlatırken, "Çayda Çıra" oyunu ile türküsünün de ortaya çıkış sebeplerini açıklamaktadır. O, bunu, gece ellerinde çıralarla Buzluk'ta kaybolan gelini, Fırat sahilinde arayan kalabalığın uzaktan görünüşüyle izah etmektedir.

Bir başka eserde ise, "Çayda Çıra Türküsü"nü'nün doğuşu şöyle anlatılmaktadır:

Orta Asya'dan göçler esnasında Harput'a yerleşen bir Türk boy . beyinin oğlu, Harput'un sâkinlerinden bir beyin kızına âşık olur. İki kabilenin toprakları arasından bir dere geçmektedir. Âşıklar, geceleri, ellerinde çiralarla, bu derenin kenarında buluşurlar. Nihayet, bir müddet sonra, kız oğlana verirler. Düğün alayı gelini alıp dönerken, gelinin atı ürker ve gelin bu dereye düşerek kaybolur. Bu hadiseden sonra, damat, gelini geceleri elinde çıra ile aramaya devam eder 185.

Gazimihal, Çayda Çıra oyununu, Türkler'deki ağaç kültüyle ilgili gösterilerin "itikat mahiyetinin" zamanla unutulması, "hoşlanış alâkasının ateşinin" devam etmesi şeklinde izah etmektedir. Araştırmacı, "sini çevirme" hadisesinin, Çayda Çıra oyununda yaşamaya devam ettiğini söylemektedir 186.

Gülensoy da, bu oyunun menşe'ini, Uygurlar'ın "Göç Destanı"na bağlamaktadır. Göç Destanı'nda, Böğü Kağan'ın bir torunu hükümdar olur. Onun zamanında, "Türkeli(Kumlancu)'n-deki ehli ve vahşi bütün hayvanların, bütün kuşların, hattâ bütün çocukların 'Göç Göç' diye bağırdukları" işitilir. Uygurlar, bu sesi duyamadıkları, Beşbalık'a yerleşirler. Beşbalık'ta bu uğuru kutlamak gayesiyle toylar kurmuşlar, ozanlar, kopuzlarıyla çalıp söylemişlerdir 187.

Araştırmacı, günümüzde de aynı an'anenin Harput'ta, bu oyunda sembolleşmiş bir halde devam ettiğini söylemektedir 188.

Kanaatimizce, Göç Destanı menşe'li olan bu gelenek, 75 nolu metinde, bir hadiseye dayandırılarak mahallileştiril-

miştir.

76 nolu metinde de, 75 nolu efsanede geçen hadiseden bahsedilmektedir. Bu metinde, Buzluk'ta boğulan gelinin cesedinin Deve Gölü'nden çıktığı anlatılmaktadır.¹⁸⁹.

Metinlerde, Buzluk'un yöredeki Fırat nehri, Deve Gölü ve Gölcük ile yer altından bir bağlantısı olduğu inancının varlığı görülmektedir.

77. Deve Gölü

Metinde, gölün bulunduğu yerde geçen bir hadise sebebiyle, göle bu adın verildiği anlatılmaktadır.

Deve Gölü'nün bulunduğu Ulukent'in, eskiden, ticaret yolları üzerinde yer alan bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Batakılıkta, kervancıların bir devesi kaybolduğu için, göle bu ad verilmiştir.

78. Gölcük(I)

Efsanede, bugünkü Hazar Gölü'nün orta yerinde bir kilisenin bulunduğu ve papazın kızının, kıyıda yaşayan bir Türk gencine âşık olduğu anlatılmaktadır. Geceleri, delikanlı yüzerek adaya çıkmakta ve sevgilisi ile buluşmaktadır. Bu durumu haber alan papaz, kızla oğlanın buluşacaklı bir gecede, kızın yaktığı mumu söndürür. Delikanlı, gece adayı bulamaz. Gölün sularında boğulur. Kız da sabahleyin uyandığında, sevgilisinin gelmediğini görür ve gölün sularına kendisini atarak intihar eder.

Metinde, temiz ve saf bir aşk hikâyesi anlatılmakta olup, bu aşkın acı bir sonla bittiği görülmektedir. Yörede yaşayanlar, sevgililerin aşklarını, suyun altında halen devam ettirdiğine inanmaktadır.

Metnin benzeri, Hınıs'tan, Önder tarafından da derlenmiştir. Bu metinde mumu üvey ana söndürür. Metinde geçen tiplerin dinî inançlarından bahsedilmemiştir. Derlediğimiz metinden farklı olarak bu efsanede, gölün her yıl bir kurban istediğinden bahsedilmektedir ¹⁹⁰.

Maden'den derlenen Üç Mum adlı efsanede , kızın bir adaya kayıkla gittiği ve sevgilisinin de yüzerek o adaya geldiği ve gece buluştukları anlatılmaktadır. Kızın gece yaktığı mumları rüzgâr söndürünce, oğlan da yolunu şaşırır ve gölde boğulur. Kız, sevgilisinin gelmediğini görünce, kendini Gölcük'ün sularına atar ve boğulur ¹⁹¹. Bu efsanede de, oğlanın kızın dinî inanışlarından bahsedilmemiştir.

Memişoğlu'nun kaydettiği Gölcük Efsanesi'nde ise, kız ile oğlan, gölün kuzey ve güney kıyılarında oturmaktadır. Gece kızın yaktığı çırayı, köylüler söndürür. Sabaha kadar bekleyen kız, oğlanın gelmediğini görünce boğulduğunu anlar ve kendisi de intihar eder ¹⁹². Bu metinde, oğlanla kızın ilk defa karşılaşmalarından, diğer metinlerden farklı olarak, teferruatlı bir şekilde bahsedilmektedir. Memişoğlu, tiplerin dinî inanışlarını belirtmemiştir.

Gölcük Efsanesi'nin benzerleri olarak, Kars-Çıldır'dan derlenen bir metinle, Van-Âdilceviz'dan derlenen Kız Taşı ve Ağdamar Adası adlı efsaneleri zikredebiliriz.

Çıldır Gölü Efsanesi'nde, Bağdat adlı kızın evin avlusunda yaktığı ateşi, bu kızın rakibi söndürür. Delikanlı da gece yolunu şaşırarak gölde boğulur. Bağdat, sevgilisinin ölümüne dayanamaz; kırk gün sonra, acılar içinde kıvrılarak eceliyle ölür ¹⁹³.

Kız Taşı Efsanesi'nde, sevgilisi gölde boğulan kız, Allah'tan taş olmayı veya ölümü ister. Bu iki istekten birincisi gerçekleşir ve kız taş olur ¹⁹⁴.

Ağdamar Adası adlı efsanede ise, bir Türk genci ,bir Ermeni kızına âşık olur.Bunlar birlikte kaçarak, Van'daki Ağdamar Adası'na sığınırılar. Adadaki keşiş bunları korur. Efsane, Ermeni kızın müslüman olarak Türk genciyle evlenmesi ile sona ermektedir ¹⁹⁵.

Aynı efsane, Yunan Mitolojisi'nde, Çanakkale Boğazı'nın Nara Burnu'nda yaşayan Hero adlı kız ile, Gelibolu yakasında yaşayan Leandr için de anlatılmaktadır. Bu efsanede, kız ile erkek denizde can verirler. Bunların hâtırasına, kıyıya bir mezar yapılarak üzerine de bir deniz feneri inşa edilir¹⁹⁶.

XVI. y.y.la ait bir Alman halk türküsü de aynı efsaneden kaynaklanmaktadır. Arnim ve Brentano'nun "Halk Şarkıları" kitabında, iki kralın çocukları için bu efsanenin anlatıldığı kaydedilmektedir. Kızın yaktığı mumları rahibe söndürür, bunun sonucunda oğlan da suda boğulur. Kız, bir balıkçıdan, sevgilisini sudan çıkarmasını rica eder. Kız, delikanlıyı dudaklarından öper ve daha sonra da, suya atlayarak intihar eder ¹⁹⁷.

Boratav, bu efsanenin "acıklı ve zengin bir temayı işlemesi sebebiyle, aynı kaynaktan, dünyanın muhtelif yerlerine, oradan oraya göç eden insanlar, havaları dolaşan melodiler veya elden ele dolaşan kitaplar vasıtasıyla" yayılmış olabileceğini söylemektedir ki, biz de bu görüşe katılmaktayız ¹⁹⁸.

Hazar Gölü'nün bulunduğu Sivrice ilçesinde, efsanede anlatılanlara benzer bir hadise yaşandığı için, bu efsane,

Gölcük ile ilgili olarak da anlatılmış olmalıdır.

79. Gölcük(II)

Efsanede, bir dilenci kadın kılığına giren Hızır'ın, önceleri bir yerleşim merkezi olan bu mahalle gelerek tuz istediği; bir evin tuz vermesi sebebiyle, o ev dışında kalan bu yerleşim merkezinin tamamının beddua sonucu sulara gark olduğu anlatılmaktadır.

Türk efsanelerinde, dilenci kılığına giren Hızır'ın evlerden yiyecek bir şeyler istemesi ve ahâlinin onun istediği şeyi vermemesi sebebiyle, o yerleşim merkezinin sulara gömülmesi hadisesi, çok yaygın olarak görülmektedir.

79 nolu metnin, Sakarya'da Sapanca ve Bolu'da Efteni gölleri ile ilgili olarak anlatılan iki benzerinden söz etmek istiyoruz.

Sapanca Gölü Efsanesi'nde, yabancıya misafirperverlik göstermeyen şehrin ahâlisi, o şahsın bedduası sonucu yerleşim merkezi ile birlikte sulara gömülür. Yabancıya, sadece pulluk demiri yapan "sabancı" gerekli ilgiyi göstermiştir. Gölün adı da buradan gelmektedir ¹⁹⁹.

Efteni Gölü Efsanesi'nde ise, dilenci kılığında köye gelen Hızır'a , kapısını çalmış olduğu kadın ekmek vermez. Hızır'ın bedduası sonucu köy, sulara gömülür ²⁰⁰.

79 nolu metinde, Hızır'ın insanları bir imtihana tabi tuttuğu görülmektedir. İmtihani kaybeden ahâlinin -birisi dışında- tamamı, bu davranışlarının bedelini canları ve mallarıyla ödemişlerdir. Bu da, kapıya gelen bir şahsın, eli boş gönderilmemesi gerektiği konusundaki is-

lâmi inanişın sonucudur.

x x x

İncelediğimiz yeryüzü şekillerine ait efsanelerden 70, 71,72 ve 73 nolularında, dağlara bu adların verilme sebepleri açıklanmaktadır. 71 ve 72 nolu metinlerde dağlara bu adlar, bir hadise sebebiyle verilmiştir. 70 nolu metinde ise, adlandırma, âdetlerle izah edilmektedir. 73 nolu metinde de, dağın özellikleri sebebiyle, dağa bu ad verilmiştir. 74 nolu metinde kayaya, 77 nolu metinde ise göle, bir hadise sebebiyle bu adların verildiği anlatılmaktadır.

C. Diğerleri

Aşağıda ele alınacak metin, Yer Adları İle İlgili Efsaneler'in (A) ve (B) alt başlıklarına dahil edilemeyecek bir konuya sahip olduğu için, burada, onlardan ayrı olarak incelenecektir.

80. Lânet Taşı

Hac farızası edâ edilirken, vâcib olan Mina'da küçük taşları atma hadisesi "şeytan taşlamak" olarak kabul edilmektedir ²⁰¹.

Metinde, Harput'ta medfun Ankuzu Baba adlı velînin başından geçen bir hadise sonucu, taş bu adın verildiği anlatılmaktadır. Bir tepe üzerinde bulunan Ankuzu Baba, düşmanların üzerine büyük bir taşı yuvarlamış fakat, taş vanaç bir yerde durmuştur ²⁰². Ankuzu Baba, taş lânet ettiği için, taş, "Lânet Taşı" olarak adlandırılmıştır. Olmanistü güce sahip bir velînin yuvarlamış olduğu taşın düşmanlara isabet

etmemesi, efsane mantığına pek uymamaktadır.

Bu hadisenin hâtırâsına binâen, gelip geçenlerin "lânet olsun" diyerek, Lânet Taşı'na bir iki küçük taş atmaları, hadiseyi halkın zihninde canlı tutmaya yaramaktadır.

Bu metindeki inanişın benzerlerini Anadolu'nun bir çok yöresinde de görmekteyiz.

Erzurum-Aşkale'deki, aralarında doğacak olan yasak ilişki sebebiyle taş kesilen gelinle, damadın erkek kardeşine, halen gelip geçenler tükürüp taş atmaktadırlar ²⁰³.

İzmir-Bergama'da dedikoducu bir adam, arkasından yetişenler tarafından taşa tutulup öldürülür. Bugün bile oradan gelip geçenler, hadisenin geçmiş olduğu yere taş atmaktadırlar ²⁰⁴.

x

x

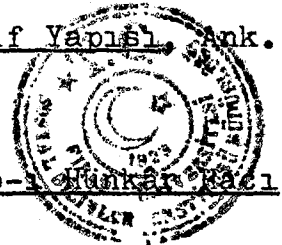
x

Gerek 80 nolu ve gerekse yukarda örnek olarak verdiğimiz iki metinde, geçmişte yaşanan hadiselerin, taş atılarak hatırasının canlı tutulduğu görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1. Sakaoğlu, Taş Kesilme, 14.
2. Sakaoğlu, a.g.e., 15-16.
3. Boratav, Halk Edebiyatı, 113.
4. Bkz. 30.
5. Bkz. 31.
6. Bkz. 31-32.
7. Bkz. 28-29.
8. Bkz. 25, 34,37.
9. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ank.1976, 27.
10. Kaplan, "Velfî Tipi", Tip Tahlilleri, 120-31.
11. Mustafa Kara, "Keramet "Maddesi, TDEA,c.V,281.
12. Ahmed Ateş, "Menâkıp" Maddesi, İA,c. VIII, 701-702 ; Ocak, "Menâkıbnâme" Maddesi, TDEA,c.VI, 253-55.
13. Ocak, Evliya Menkabeleri, 31.
14. Ahmet Buran, "Keban ve Baskil Yörelereinden Derlenen Efsaneler", Türk Folklorundan Derlemeler 1986/1, Ank.1986, 32-33.
15. Hasan Köksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapıları, Ank. 1984, 88-89.
16. Abdülbâki Gölpinarlı, Vilâyet-Nâme (Manâkıb-ı Hünkâr Kâcî Bektâş-ı Velfî), İst. 1958, 24.

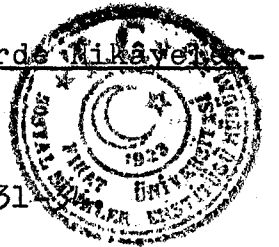
17. Gölpınarlı, a.g.e., 45-48.
18. Sepetçioğlu, Türk-İslâm Efsaneleri, 124.
19. Ahmet Adnan Saygun, Karacaoğlan(Yeni Bilgiler-Bir Rivayet-Melodiler), Ank. 1952, 3.
20. Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, İst. 1973, CXXI-CXXIII.
21. Zeren, Harput Evliyalari ve Kerametleri, .
22. Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, 129.
23. Sakaoglu, "Erzincan Efsanelerinin Edebiyatımızdaki Yeri",4.
24. Çalışkan, Yanardağ Efsaneleri, 77-78.
25. Çalışkan, a.g.e., 67-69.
26. Sakaoglu, "Bir Kıbrıs Masalının Motif Yapısı", Journal of Turkish Studies(Orhan Saik Gökyay Armağanı II), c.VII, Harvard Universty,1984, 357-68.
27. Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, 83.
28. Cemil Cahit Güzelbey, Gaziantep Evliyalari, Gaziantep, 1964, 54-58.
29. Güzelbey, a.g.e., 78-86.
30. Behçet Mahir(Anl.), (Der. Mehmet Kaplan,Mehmet Akalın,Muhan Bali), Köroğlu Destanı, Ank. 1973,499-582.
31. Türk destanlarında "ışık" motifi için bkz. Ali Öztürk, Türk Destanları, İst. 1980, 65-68.
32. Ali Berat Alptekin, "Silifke'de Kırtıl Dağının Efsanesi", TF, c.I,s.11(Haziran 1980),6-7.

33. Çetin, "Baskil ve Çevresinde Yatırırlar ve İnanışlar", TFA, c. XIII, s. 253(Ağustos 1970), 5709-11.
34. Özçelebi- Sakaoğlu, "Anadolu Efsaneleri İçin Eski Bir Kaynak", Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1976, 456-57.
35. Vilâyet-Nâme, 6.
36. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 126-28 ; A.R. Önder, Yaşayan Anadolu Efsaneleri, 19-20.
37. M. Önder, Anadolu Efsaneleri, 125-26.
38. Afif Evren, "Mekke'ye Giden 'Yuanis'", TFA , c.IV,s.73 (Ağustos 1955), 1165-66.
39. Güzelbey, Gaziantep Evliyalari, 123.
40. Güzelbey, a.g.e., 47-50; Anlaroğlu, Dilden Dile Nesilden Nesile Anadolu Efsaneleri I, 12-19.
41. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 129-30 ; Güzelbey, Gaziantep Evliyalari, 46-47.
42. Saygun, Karacaoğlan, 38-39.
43. Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, 133.
44. M. Fahreddin Kirzioğlu, "Pek Doğruluğundan Ermiş Hizmetkâr, Kars'ta Bir Keloğlan Menkıbesi", TFA, c. VIII,s.170 (Eylül 1963), 3164-65.
45. Boratav, "Légendes vivantes d'Anatolie/Alı Rıza Önder, Yaşayan Anadolu Efsaneleri! , Oriens, c.X,s.1,162
46. Saim Sakaoğlu, "Yılan Kayası-Munzur Dağı", s. 362(Eylül 1979), 8770.

47. Sunguroğlu, Harput Yollarında, c. I, 151 ; Mehmet Ali Ünal, "Molla Ahmed Peykericî ve Külliyesi, Vakıfları", Türk Dünyası Araştırmaları, s.43(Agustos 1986),145-57.
48. Mehmet Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566), (Doktora tezi), Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elz. 1986, 151.
49. Ünal, a.g.e., 338.
50. Sakaoğlu, Fırat Havzası, 335-340.
51. Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 96-97.
52. Güzelbey, Gaziantep Evliyalari, 81.
53. Güzelbey, a.g.e., 54-58.
54. Türkler'de "dağ" kültü için bkz. Ocak, Bektâşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanc Motifleri, 71-77.
55. Ögel, Türk Mitolojisi, 87.
56. Ögel, a.g.e., 316.
57. Önder, Yasayan Anadolu Efsaneleri, 54.
58. M.Önder, Anadolu Efsaneleri, 84-85 ; a. y., Bitmez-Tikenmez Anadolu, 157-59.
59. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 121-22.
60. Güzelbey, Gaziantep Evliyalari, 98.
61. Yusuf Ziya Demircioğlu, Yörükler ve Köylülerde Nihâyet Masallar, İst. 1934, 54-55.
62. Sepetçioğlu, Türk-İslâm Efsaneleri, 29-30; 31

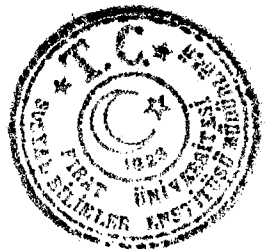

63. Boratav, "Légendes vivantes d'Anatolia", 163.
64. Hüsamettin Septioğlu, "Palu'da Yetişen Büyük Âlim ve Mutasavvıflar", Palu Tanıtma Bülteni, yıl 4, s.16 (Ocak 1987), 5
65. Vilâyet-Nâme, 33.
66. a.g.e., 64.
67. Muharrem Yazıcı, Hasankale'de Velîler ve Kerâmetleri (Mezuniyet tezi), Atatürk Üniv. Edeb.Fak., Erz.1976, 80-81.
68. Vilâyet-Nâme, 11.
69. Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, 58 ; 69-70.
70. Nasrattınoğlu, Afyonkarahisar Efsaneleri, 88-90.
71. Fikret Türkmen, Âşık Garip Hikâyesi, Ank. 1974, 252.
72. Mustafa Özer, Dil Tezlerindeki Türküler, Fıkralar, Ağıtlar, Efsaneler ve Tekerlemeler (Mezuniyet tezi), Atatürk Üniv. Edeb. Fak. Erz. 1978, 157 ; Sakaoğlu, "Erzincan Efsanelerinin Edebiyatımızdaki Yeri", 4.
73. Tuncer Gülensoy, "Hâtem-i Tâi (Tey) Masalı", Erciyes, c. IV, s. 37 (Mayıs 1981), 15-19.
74. Yazıcı, Hasankale'de Velîler ve Kerâmetleri, 98.
75. Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, Ank. 1983, 185.
76. Zeren, Harput Evliyaları ve Kerâmetleri, 79-80.
77. Kabaklı, Ejderha Taşı, 105.
78. Özer, Dil Tezlerindeki Türküler..., 157.

79. Zeren, Harput Evliyalari ve Kerâmetleri , 90-92.
80. Türkler'deki "ağaç" kültü için bkz. Ocak, Bektâsî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanc Motifleri, 83-94.
81. Özdemir, Kulyan Mezraası, 36.
82. Vilâyet-Nâme, 16-17.
83. a.g.e., 52.
84. Efsane Derlemeleri, 16.
85. İnan, Samanizm, 62-63.
86. Güzelbey, Gaziantep Evliyalari, 46-47.
87. Güzelbey, a.g.e., 47-50.
88. Güzelbey, a.g.e., 81.
89. Güzelbey, a.g.e., 123.
90. İnan, Makaleler ve İncelemeler, 273.
91. Ocak, Bektâsî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanc Motifleri, 86.
92. Ocak, a.g.e., 83.
93. Ocak, a.g.e., 89-94.
94. Ocak, a.g.e., 93.
95. Ögel, Türk Mitolojisi, 204.
96. Vilâyet-Nâme, 52-53.

97. Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, 50-51.
98. Güzelbey, Gaziantep Evliyaları, 65.
99. Sunguroğlu, Harput Yollarında ,c.I, 338.
100. Güzelbey, Gaziantep Evliyaları, 170.
101. Sunguroğlu, Harput Yollarında, c.I, 326-330.
102. Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, 47.
103. Erman Artun, Tekirdağ Folklor Araştırması, İst.1978, 74.
104. TDEA, c.VI, 177.
105. Saim Sakaoğlu, Gmshane Masalları-Metin Toplama ve Tah-
lil, 77.
106. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 119-20.
107. Efsane Derlemeleri, 15.
108. "Hızır" Maddesi, İA, c. V, 457-61; Mustafa Kara, "Hızır"
Maddesi, TDEA,c.IV, 218-20.
109. Geniş bilgi için bkz. Pertev Naili Boratav, "Türkler'de
Hızır", İA, c.V, 462-71 ; Ocak, İslâm-Türk İnançlarında
Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, 101-102.
110. "Hızır" Maddesi, İA, c.V, 458.
111. "Hızır" Maddesi, a.g.e., 460.
112. Kara, "Hızır" Maddesi, a.g.e., 219.
113. gel, Türk Mitolojisi, 433.

114. Ögel, a.g.e., 316.
115. Ögel, a.g.e., 377-78.
116. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 237-38.
117. Vilâyet-Nâme, 24,27.
118. Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı(Meal), Ank.1983, 300-301.
119. Vilâyet-Nâme, 28.
120. Ögel, Türk Mitolojisi, 300.
121. Geniş bilgi için bkz. İnan, Makaleler ve İncelemeler, 259-67 ; a. y., Samanizm, 168-72.
122. Daha fazla bilgi için bkz. "Cin" Maddesi, TDEA, c.II,73.
123. Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, 158.
124. Daha fazla bilgi için bkz. Sakaoğlu, Taş Kesilme, 32-44.
125. Daha fazla bilgi için bkz. Sakaoğlu, a.g.e., 54-59.
126. Türk ve dünya masallarında taş kesilme örnekleri için bkz. Sakaoğlu, a.g.e., 46-48.
127. Sakaoğlu, a.g.e., 110-140.
128. Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, 74-75.
129. Kabaklı, Ejderha Taşı, 7-13.
130. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 33-34.
131. Arıkan, Elâzığ Efsaneleri, 28.

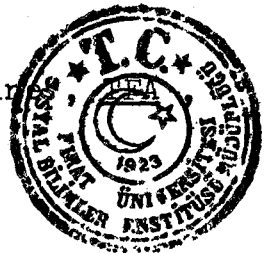
132. Ethem Batmaz adlı kaynak şahıstan derlenmiştir.
133. Fikret Selmanoğlu adlı kaynak şahıstan derlenmiştir.
134. Şevket Beysanoğlu, "Diyarbakır'dan Beş Efsane", TFA, c.XV, s.302(Eylül 1974), 7094.
135. Sakaoğlu, Taş Kesilme , 122-24.
136. Sakaoğlu, a.g.e., 111-12.
137. A. Fikri Yavuz, Geniş İslâm İlmihali, İst.1978, 276-81.
138. Aynı efsane Keban'dan "Taş Olan Kadın" adıyla daha önce derlenmiştir. Bkz. Arıkan, Elâzığ Efsaneleri, 12.
139. Sakaoğlu, Taş Kesilme, 118-19.
140. Sakaoğlu, a.g.e., 138-39.
141. Bkz. 55-57.
142. Bkz. 36.
143. Yusuf Gül, "Şavak'ta Hayvanlara Ait Hikâye ve Efsaneler", TFA, c. XVII, s. 341(Aralık 1977), 8189.
144. Sakaoğlu, "İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri", 452.
145. Gül, "Şavak'ta Hayvanlara Ait Hikâye ve Efsaneler", 8189.
146. Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyât, Ank. 1979, 222-23.
147. Aydemir, a.g.e., 231.
148. Aydemir, a.g.e., 229.
149. Ögel, Türk Mitolojisi, 135.

150. Ögel, a.g.e., 24.
151. Ögel, a.g.e., 24. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Müjgân Cunbur, "Folklorumuzda GEYİK Motifi Üzerine", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. c. Halk Edebiyatı, Ank. 1982, 71-94.
152. Vilâyet-Nâme, 72.
153. Efsane Derlemeleri, 19-23.
154. Önder, Bitmez-Tükenmez Anadolu, 57-59.
155. Nebi Belekoğlu, "Toroslar, Geyik Avcısı ve Ak Sakallı İhtiyar", TFA, c. XV, s. 299 (Haziran 1974), 7018.
156. Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, 242-43.
157. Özön, a.g.e., 290.
158. Nevzat Gözaydın, "Üç Uçar Hayvan Efsanesi", TFA, c. XII, s. 244 (Kasım 1969), 5466-67.
159. Cemil Cahit Güzelbey, "Gaziantep'te Kimi Hayvanlara İlişkin Efsaneler", TFA, c. XII, s. 249 (Nisan 1970), 5588-89.
160. Özçelebi-Sakaoğlu, "Anadolu Efsaneleri İçin Eski Bir Kaynak", 464.
161. Özçelebi-Sakaoğlu, a.g.m., 464, 68 nolu dipnot.
162. Vilâyet-Nâme, 25.
163. Önder, Yasayan Anadolu Efsaneleri, 51.
164. Efsane Derlemeleri, 48.
165. Özçelebi-Sakaoğlu, "Anadolu Efsaneleri İçin Eski Bir Kaynak", 460-63.

166. Vurucu, Yurdumuzun Efsaneleri, 6-7.
167. Bkz. 55-56.
168. Bkz. 56-57.
169. Boratav, "Türk Efsaneleri", 15.
170. Efsane Derlemeleri, 19.
171. Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, İst. 1974, 77.
172. Faruk Sümer, Oğuzlar(Türkmenler) Tarihleri-Boy Teskilatı-Destanları, İst. 1980, LII, LIII.
173. Cevdet Türkay, Oymak, Asiret ve Cemaatlar, İst. 1979, 66, 268.
174. Mehmet Eröz, Doğu Anadolu'nun Türklüğü, İst. 1975, 53, 94, 115.
175. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 77.
176. Sunguroğlu, Harput Yollarında, c. IV, 173.
177. "Kurt" motifinin Anadolu'daki izleri için bkz. Sakaoğlu, "Anadolu Folklorunda Göktürk İzleri", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, s. 7(Eylül 1985), 32-34.
178. Ahmet Buran, " 'Ağın' Yer Adı Üzerine", Erciyes, yıl 9, s. 100(Nisan 1986), 44.
179. Sunguroğlu, Harput Yollarında, c.I, 269.
180. Şevket Beysanoğlu, "Diyarbakır'dan Beş Efsane", c. XV, s. 302(Eylül 1976), 7094.
181. Yavuz, Geniş İslâm İlmihali, 172.

182. "Çile" hakkında daha fazla bilgi için bkz. TDEA, c.II, 148-149.
183. Arıkan, Elâzığ Efsaneleri, 17.
184. "Buzluk"a bu adın verilmesine dair efsaneler, aşağıdaki kaynaklarda bulunmaktadır:
Arıkan, Elâzığ Efsaneleri, 10 ; Dökmeci, "Harput Çevresinde Bir Gezinti", Yeni Fırat, s.2(Ağustos 1962),9 ; Kabaklı, Ejderha Taşı, 14-23.
185. Cumhuriyetin 50. Yılında Elâzığ, 1973 İl Yıllığı, 99.
186. Mahmut R. Gazimihal, "Türkler'de Ağaç Kültü ve Çayda Çıra Oyunu", TFA, c.VI, s. 128(Mart 1960), 2101-2104.
187. Gülensoy, "Türk Mitolojisinden Kaynaklanan Bir Halk Oyunu ve Türküsü: Çayda Çıra", Millî Kültür, s. 44(Mart 1984), 41-44.
188. Gülensoy, a.g.m., 43.
189. Kabaklı, Ejderha Taşı, 14-23.(Gelinin Gölcük'ten çıktığı anlatılmaktadır.)
190. Önder, Yasayan Anadolu Efsaneleri, 21.
191. Arıkan, Elâzığ Efsaneleri, 29.
192. Fikret Memişoğlu, "Munz Harput ve Gölcük Turizm Bölgesi", Yeni Fırat, s. 17(Eylül 1963), 5-10, 31-32.
193. Boratav, "Türkülerde İnsanların Sesi", Folklor ve Edebiyat(1982) II,340-43.
194. Kemal Güngör, "Van Efsaneleri", Ülkü II. s. 10 (1 Mart 1944), 19. Aynı metin Sakaoğlu, 10. sayfa Efsanesi'nin 25. sayfasında da yer almaktadır.

195. Önder, Yaşayan Anadolu Efsaneleri, 46.
196. M. Önder, "Çanakkale Geçilmez", Bitmez-Tükenmez Anadolu, 117-18.
197. Boratav, "Türkülerde İnsanların Sesi", 340-43.
198. Boratav, a.g.m., 343.
199. Önder, Yaşayan Anadolu Efsaneleri, 44.
200. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 161-62.
201. Yavuz, Geniş İslâm İlmihali, 293.
202. Ankuzu Baba için bkz. Sunguroğlu, Harput Yollarında, c.I,323.
203. Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, 16.
204. Osman Bayatlı, Bergama'dan Efsaneler, Âdetler, 21.

UÇUNCU BÖLÜM

ELAZIĞ EFSANELERİNİN MOTİF YAPISI

Sakaoğlu'nun Anadolu-Türk efsanelerinde "taş kesilme" motifine yer veren efsanelerin tip katalogunu hazırlamış olduğundan, çalışmamızın birinci bölümünde bahsetmiş ve bu kitabı tanıtmıştık. Ülkemizde, bu çalışmadan başka, efsanelerdeki motif yapısının araştırıldığı başka bir çalışma bulunmamaktadır.

Gerek Sakaoğlu'nun adı geçen eserinde ve gerekse motifle ilgili diğer araştırmalarda üzerinde ittifak edilen motif tarifi Max Luthi'ninkidir. Biz burada, sadece bu tarifi vererek, bu konudaki diğer çalışmalardan söz etmeyeceğiz:

"Motif, hikâye etmenin en küçük unsuru" olup, üç grupta toplanmaktadır: "1. Masalların aktörleri-tanrılar, alışılmamış hayvanlar, harikulâde yaratıklar, cadılar, devler, periler, insanlar, küçük mâsum çocuklar, zâlim üvey anneler...vs. Hareketlerin arasındaki bazı konular: Sihirli objeler, alışılmamış âdetler, acâip inanışlar ... gibi. 3. Bir tek olaydan ibaret olan ve motiflerin büyük bir çoğunluğunu içine alan motif grubu" ¹.

Stith Thompson'un Motif-index'indeki sıralamaya bağlı kalarak, derlediğimiz efsanelerde yer alan motifleri aşağıda bir liste halinde vermek istiyoruz:

B. HAYVANLAR

B. 211 İnsan gibi konuşan hayvanlar.

- B. 211.3 Konuşan kuş.
Baykuş, Hz. Süleymanla konuşur(59).
Kırlangıç(hacacık) arıyla konuşur(61).
- (T) B. 211.3.11 Konuşan keklik.
Keklik düşmanlara, Hz.Zekeriyya'nın yerini haber verir(60).
- B. 211.4.2 Konuşan arı(moz).
Arı, yılanla konuşur(61).
- B. 211.6.1 Konuşan yılan.
Yılan, arı(moz) ile konuşur(61).

C. YASAK

- C. 300 Bakma yasağı.
Cemâl Abdal, ağacı sırtlanana arkadaşının arkasına bakmamasını söyler(2).
Kadına alıcı gözle bakmak yasaktır(6).
- C. 510 Ağaç ve bitkiye dokunma yasağı.
Sefkâr Baba'nın mezarının bulunduğu yerdeki ağaçlara dokunmak yasaktır(23).
Topçu Baba'nın mezarının bulunduğu yerdeki ağaçları kesmek yasaktır(24).
Şeyh Alâeddin'in türbesinin etrafındaki kuru odunları alıp kullanmak yasaktır(27).
- C. 563 Kralın(valinin) yasakları.
Vali, halkın türbeyi ziyaret etmesini önlemek için orayı yıktırmak ister(28).
- C. 610 Yasaklanan bölge.
Şeyh Alâeddin, türbesinin bulunduğu mevkiin kullanılmasını yasaklar(26).
- C. 700-899 Çeşitli yasaklar.
- C. 755 Bir işi muayyen bir zamanda yerine getir

Derviş, 40 gün çileye girer(72).

C ..... İhtiyar, av yapmaması için avcıya yasak koyar(58)

D. SİHİR

D ..... Sihirli hırka(giyecek).
Hırka suyun üzerine serildiği zaman, onları karşıya geçirir(2).

E. ÖLÜM

E ..... Ölmeden önce yapılan vasiyet.
Mehmet Baba, ölmeden vasiyetini yapar(21).

F. OLAĞANÜSTÜLÜKLER

F. 340 Perilerin hediyeleri.
Periler, kış mevsiminde kadına bir tutam yeşil ot verirler(48).

F. 565.2 Olağanüstü insan.
Götürülmesi zor olan ağacı, Cemâl Abdal'ın nazar etmesi sonucunda, arkadaşı götürür(2).
Çoban, helvayı soğumadan, hacdaki ağasına ulaştırarak geri döner(4).
Ahmet Peykerici, talebeleriyle birlikte arpa tarlasına giderek, arpa kılçıklarını göğesavurur ve bu şekilde Bağdat'ta bulunan IV. Murad'a ve askerlerine yardım eder(5).
Molla Kasım, askeri, namazda rükua vardığı sırada, Paludan Mekke'ye/Haleb'e gönderir(9-10).
Hasan Efendi'nin müridini umumhâneye götürmek isteyen dikleri sırada, şeyhi karşısına çıkar(12).
Şeyh, bulutlara hükmeder(14).

F.....

Kerâmet.

İmam Efendi, kerâmet göstererek, cebinde parası olmadığı halde, cebinden para çıkararak dilenciye verir(16).

İmam Efendi, kapıda kendisini bir askerin beklediğini bilir(17).

Harput'ta namaz kılan Beyzâde Hoca, Palu'da yıkılmak üzere olan camii eliyle tutar(18).

Hamza'yı, şeyhi kerâmet gösterip, kapı kolunu testere ile kesmek istediğini öğrenir ve buna mani olur(19).

Mehmet Baba'nın baş ucundaki kuru ağaç, kendisi öldükten sonra yeşerir(21).

34,35,36,37,38,39,40 ve 45 nolu efsanelerde, delillerin gösterdikleri kerametler anlatılmaktadır.

F.....

Çok uzun yaşayan insan.

Abdülvahab Gazi, efsaneye göre 315 yıl yaşar(1).

F.770.

Olağanüstü binalar ve eşyalar.

23,24,25,26,27 ve 28 nolu metinlerdeki kabirler kutsaldır.

F.....

Olağanüstü baston(âsâ).

Hamza Baba, bastonunu Bingöl tarafına uzatarak, Rus askerlerinin göğsüne dayar(20).

F. 811

Olağanüstü ağaç.

İnsan gibi konuşan kavak ağacı, Hz.Zekeriyya'yı , ikiye ayrılıp bünyesinde saklar(60).

F. 813.2

Olağanüstü üzüm.

Cemâl Abdal, yanan fırının içinde iken, elinde bir salkım üzüm vardır(2).

F. 821

Olağanüstü gömlek(hırka).

Cemâl Abdal, suyun üzerine hırkasını serip arkadaşlarıyla birlikte suyu geçerler(

- F..... Olağanüstü su
Ab-ı hayat, içeni ölümsüzlüğe eriştirir(41).
- F..... Olağanüstü fırın.
Cemâl Abdal'ın besmele çekmesiyle birlikte,
alevlerle dolu olan fırın buz kesilir(2).
- F..... Olağanüstü mezar.
Evliya Baba'nın mezarında geceleri ışık yanar(3).
- F. 1068 Realist rüya.
Askere izin vermeyen subay, gece korkulu rüyalar görür(17).
Evliya Baba, türbesini yapmak isteyenlerin rüyasına girerek, cesedinin bulunduğu yeri söyler(25).
Deli Mustafa'ya tokat attığı için, İmam Efendi'nin/Beyzâde Hoca'nın rüyasına Hz. Peygamber girer(31-32).
Karıncalara yardım eden kişinin rüyasına bir ihtiyar girer ve onların rızkını Allah'ın verdiğini söyler(74).
- F..... Hayvanın insana dönüşmesi.
Teke, sakallı bir ihtiyar şekline dönüşür(58).

H. İMTİHANLAR

- H..... İmtihan.
Padişah Cemâl Abdal'ı kızgın bir fırına atarak imtihan eder(2).
Bey, Şeyh Ali Efendi'nin kerâmetini öğrenmek için onu imtihan eder(13).
- H..... İşaret.
Evliya Baba'nın mezarının yakınında atılan, kedisinin ve köpeğinin ayak izleri vardırıdır(1).
- H. 11.1 Baştan geçeni hikâye etme.

Cemâl Abdal , padişaha, başından geçenleri hikâye eder(2).

Eşkiya, Cemâl Abdal'a, başından geçenleri hikâye eder(2).

Mehmet Baba, şeyhine, başından geçenleri hikâye eder(11).

Lohusa kadın, başından geçenleri anlatır(44).

J. AKILLILAR ve APTALLAR

- J. 157 Rüyada nasihat.
Rüyasında bir derviş, adama nasihat eder(74).

K. ALDATMA-HİLE

- K. 1889 Hayâl şeklindeki diğer aldaticılar.
Al Karısı ve kapos, lohusaları kandırır(44-45).

M. KADERİ DEĞİŞTİRME

- M. 411 Bedduanın yerine getirilmesi.
Dilencinin bedduası sonucu, ağa ayı haline gelir(56).
- M.411.5 İhtiyar kadının bedduası.
Ejderha, kadının duası üzerine taş kesilip cezalandırılır(49-50).
Kadının bedduası sonucu, köy sular altında kalır(79).

N. SANS ve KADER

- N.122.0.1 Yolların seçimi
Hızır, İlyas ve İsmail, ikiye ayrılan yolda
birin seçerler(41).

- N. 525.2 Yardımcı yaşlı kadın.
Kimsesiz kadına bir ihtiyar yardım eder(42).
- N. 844.4 Yardımcı Hızır.
Kimsesiz kadına ihtiyar dilenci(Hızır) yardım eder(42).

Q. MUKAFATLANDIRMA ve CEZALANDIRMA

- Q..... Hayvanlara çevirerek cezalandırma.
Karun, Allah tarafından köstebek haline getirilir(57).
- Q..... Kuşa çevirerek cezalandırma.
Allah, kardeşini öldüren şahsı, kuşa çevirerek cezalandırır(54-55).
- Q 551.3.4 Taşa çevirerek cezalandırma.
Ejderha, kadının duası üzerine taş olur(49-50)
Düğün alayı taş kesilir(51).
Kadın ve çocuk, Allah tarafından taş kesilir (52).
Hazine arayıcısı, korku neticesinde taş kesilir(53).

S. OLAĞANÜSTÜ ZULÜM

- S.260.1 Beşerî kurbanlar.
Kadın Allah'a kurban adar(52).

P. CEMIYET

- (T) P.42 Hızır.
Hızır, kadın kıyafetinde bir dilenci olarak, tuz ister(79).

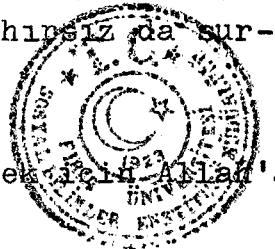

T. SEKS

- T.15 İlk görüşte âşık olma.
Türk genciyle Hristiyan kız, birbirlerine ilk görüşte âşık olurlar(78).

V. DİN

- (T) V.36 Namaz.
Beyzâde Hoca, bir gün Harput'ta namaz kılmaktadır(18).
Hızır ve İlyas, namaz kılarlar(41).
- (T) V. 36.. Türbe ziyareti esnasında kılınan iki rekat nama Topçu Baba'nın mezarını ziyaret edenler, iki rekat namaz kılarlar(24).
- (T) V.36.4 Sabah namazı.
Mehmet Baba, sabah namazını şeyhiyle birlikte kılar(11).
Hamza, sabah namazını kılıp şeyhinin huzuruna varır(19).
- (T) V.36.6 İkinci namazı.
Septi Hz. ,cemaatle ikinci namazını kılar(7).
Molla Kasım, askerle ikinci namazını kılar(9).
- (T) V.36.7 Öğle namazı.
Şeyh Ali Efendi, Diyarbakır'da öğle namazını kılar(15).
- V.50 Dua.
Septi Hz., sakat kalan kişiye dua eder(7).
Hacı Abdullah Efendi, dua ederek bağı olduğu gibi çevirir ve bağı içindeki hırsız da surlar içinde kalır(22).
Dua etme ve duanın kabulü(51).
Kadın, Fırat nehrinden geçebilme için Allah'a dua eder(52).

- Dua sonucu, kardeşi kuş olur(54-55).
- V.112 Camiler.
Harput'taki camide namaz kılınır(33).
- V.200 Mukaddes yardımcıları.
(T) V. 200.6 Hızır.
Hızır, Mehmet Baba'yı köprüde karşılar(11).
- (T) V.207 Yardımcı derviş.
Sultan Murad'ın askerlerine derviş yardımcı olur(5).
Molla Kasım, askere yardım eder(9).
- V.254 Selâmlaşma.
Şivan, Diyarbakır'da kunduracılık yapan arkadaşının dükkânına girince selâm verir(6).
Septi Hz., gittiği yerde bulunanlara selâm verir(7).
- (T) V..... Hicaza gitme.
Hasan Baba'nın ağası hicaza gider(4).
Harputlu bir şahıs hicaza gider(30).
- (T) V..... Hastalıktan kurtulmak için türbelerin ziyaret edilmesi.
Hamdi Çavuş, hastalıktan kurtulmak için, türbeyi ziyaret eder(28).
- (T) V..... Şehit olma.
Abdülvahab Gazi, Bizanslılarla yapılan savaşta şehit düşer(1).
- (T) V..... Resullerden biri(Hz.Muhammed).
Abdülvahab Gazi'ye Hz.Peygamber vasiyette bulunur(1).

Z.71

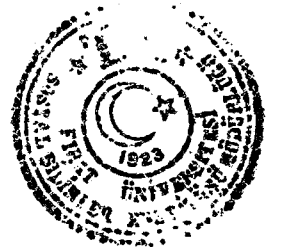
Formülistik sayı.(3).

Üç kişi birlikte seyahat ederler(41).

Z.71.12

Formülistik sayı(40).

Derviş, 40 gün çileye girer(72).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN NOTLARI

1. Bilge Seyidoğlu, Erzurum Halk Masalları Üzerinde Arastır-
malar, Ank. 1975, 83.

NETİCE

Anonim Halk Edebiyatı'nın önemli bir nev'i sayılan efsanelerle ilgili olarak, bugüne kadar epeyce metnin neşredildiği bilinmektedir. Fakat bu neşirlerin çoğunun, bazı amatör derleyiciler tarafından, sistemli ve metodlu bir tarzda yapılmamış olduğunu da, hesaba katmak gerekmektedir. Ülkemizde, efsane konusunun, masal ve halk hikâyesi gibi türlere nazaran, ilmi bir tarzda , daha az bir oranda incelenmiş olduğunu söylememiz, yanlış olmasa gerektir.

Türkiye'de efsane konusunda, Doç.Dr. Saim Sakaoğlu'nun Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu ve Doç.Dr. Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum Efsaneleri adlı eserleri dışında, bugüne kadar kitap halinde neşredilmiş ilmi çalışmaların varlığından söz etmemiz mümkün değildir. Bu eserlerle, Türkiye'de efsane konusunda makale, tez, tebliğ ve kitap şeklinde neşredilmiş diğer çalışmalar ; giris bölümünde etraflı olarak tanıtılmıştır.

Bir ilin sınırları dahilinde anlatılmakta olan efsane metinlerinin derlenerek, bunların ilmi metodlarla incelenmesi, Halk Edebiyatı sahasında yeni sayılabilecek çalışmalardandır. Efsane incelemeleri konusunda, kesin bir metod olmadığı için, derlediğimiz metinleri incelerken, Sakaoğlu ile Seyidoğlu'nun yukarıda bahsettiğimiz çalışmaları ile, Thompson metodu'ndan, geniş ölçüde istifade edilmiştir.

Efsane metinleri, "kutsal", "gerçek" ve "olağanüstü" lükleri bakımından incelenmiştir. Ayrıca metinlerin, Anadolu ve Türk dünyasında görebildiğimiz varyantları ile mukayese-

leri de yapılmıştır. Efsane metinlerinin bazılarının tarihle münasebetleri ile, ait oldukları mekânlar da araştırılmıştır. Efsanelerde görülen motifler, Destan Devri Türk Edebiyatı'ndan günümüze kadar, görebildiğimiz; efsane, destan, masal, halk hikâyesi ve halk şiirlerinde araştırılmış ve bunların benzerlerine temas edilmiştir. Metinlerin incelenmesi ve mukayeseşi yapılırken, bazı kesin sonuçlara ve yorumlara gitmekten, özellikle imtina edilmiştir. Efsanelere ait bu tarz çalışmaların yeni oluşu sebebiyle, birtakım yanlış yorumlara sebebiyet vermemek gayesiyle , böyle hareket edilmiştir.

Dinî Efsaneler ana başlığı altında toplanan metinlerdeki ana husûsiyet, bunların hemen hemen tamamının İslâm dini ile alâkalı olmalarıdır. Evliya menkabesi niteliğindeki 22 metinden yirmisinde velî, birinde gazi, birinde de sami/sâdıq tiplerin bulunduğu görülmektedir. Bu tiplerin bazılarının gerçekten yaşayıp yaşamadıkları, yazılı ve sözlü kaynaklara müracaat edilerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Metinlerde en çok "tayy-i zaman/tayy-i mekân" hadisesinin var oluşu dikkat çekicidir. Kutsal kabirlerle ilgili efsanelerde; kabirlerle, etraflarında bulunan ağaçların ve binaların kutsal olarak kabul edildikleri görülmektedir. Bu metinler, "kutsallık" kavramı etrafında şekillenmiş efsanelerdir. Mecnûnlarla ilgili efsanelerin incelenmesi sonucunda görülmüştür ki, Türk insanı delilerde, velîlere ait bazı kerâmetlerin var olduğuna inanmaktadır. Mecnûnlar, halkın nazarında, birer velî olarak kabul görmektedirler. İncelenen Hızır-İlyas efsanelerinin de, "âb-ı hayat" "şekil değiştirme" ana motifleri üzerine bina edilmiştir.

görülmektedir.

Al Karısı ile ilgili efsanelerin Türk dünyasında yaygın olarak anlatıldığı bilinmektedir. Yörede, aynı adla anlatılan efsane metinlerinde başka, bu efsanelerin "kapos/kepoz" adı altında anlatıldığı da görülmektedir.

Taş Kesilme motifine yer veren efsaneler, gerek Anadolu'da ve gerekse, Anadolu dışında yaşayan Türkler arasında bilinmekte ve anlatılmaktadır. Yöreden de bu tür metinler derlenmiş olup, bunlardaki taş kesilme hadiselerinin, "düşmandan kurtulma", "taş kesilerek kurtulmaya razı olma" ve "hileli adak" sebebiyle meydana geldiği görülmektedir.

Hayvan Efsaneleri ana başlığı altında topladığımız metinlerdeki temel tip, bir hayvandır. Metinlerde, bunların şekil değişiklikleri ile, bazı özelliklerine ait sebeplerin açıklandığı görülmektedir. Şekil değişiklikleri, bazen dua neticesinde, bazen de dua edilmeden gerçekleşmektedir. Açıklayıcı efsanelerde ise, hayvanların bazı husûsiyetleri, izah edilmektedir.

Yer Adlarıyla ilgili olarak anlatılan metinlerde, bu yerlerin adlarının nasıl verildiği ve değişimleri izah edilmektedir. İnceleme esnasında bu metinler, sadece "gerçeklik" bakımından ele alınmıştır. Yer adlarıyla ilgili bazı metinlerde, "kutsallık" unsuruna rastlanmakla beraber, bu metinlerin hemen hemen tamamında "olağanüstülük" mevcut değildir. Meskûn bölgelere ait adlar, çoğunlukla bir sebebe bağlı olarak, bir kelime oyunu neticesinde verilmiştir. Yer yüzü şekillerinin de, adlarının verilmesi, meydana gelmeleri ve değişimleri anlatılmaktadır.

Gerek metinlerin derlenmesi esnasındaki gözlemlerimizden ve gerekse metinlerin incelenmesinden, yörede anlatılmakta olan efsanelerin, çevrenin ve toplumun hayatına çeşitli bakımlardan tesirlerinin olduğu görülmektedir. Halk, âdet ve an'anelerinin bir kısmını, bu efsaneler vasıtasıyla muhafaza etmektedir. Efsanelerde, hep iyiler örnek gösterilmekte, ve iyilik telkin edilmektedir. Bu özellikleri sebebiyle efsaneler, anlatıldıkları topluma yön vermekte ve ait oldukları mekânlarla tiplere kutsal bir değer kazandırmaktadırlar. İnsanlar, bu tipler ve mekânlar vasıtasıyla, yaşadıkları yöreye, birtakım ruhî bağlarla bağlanmaktadır. İncelediğimiz bazı efsanelerin , koruyucu ve rûhen tedavi edici nitelikleri görülmektedir. Bu efsaneler, bu şekilde, hem ait oldukları mekânları, hem de onlara inananları korumaktadırlar.

Efsanelerde, S.Thompson'un Motif-index'inde yer alan motifler araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda efsanelerde, Mitolojik(A), Dev(G), Esirler ve Kaçaklar(R), Hayatın Tabiatı(U), Mizah(X) ve Karakter Özellikleri(W) motiflerine rastlanmamıştır.

İncelemeye konu olan metinlerde, en çok dinî motiflerin varlığı dikkat çekicidir. Halk nesri motif katalogunu hazırlayan S.Thompson, İslâmî metinleri incelemediği için, elimizdeki malzemenin bir çoğunun motifi, bu sebeple bulunamamıştır.

Yer adlarıyla ilgili metinlerin motif bakımından oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Bunun da sebebi, bu metinlerde "olağanüstülük" taraflarının bulunmayışı ile, anlatılan hadiselerin "gerçek" veya "gerçeğe uygun" oluşlarıdır.

Daha çok hayvan masallarında görülen ve kısaca "teşhis ve intak" olarak adlandırılabilen hadiseler, sadece hayvan efsanelerinde rastlanılmıştır. Asıl halk masalları ile fıkralarda "konuşan hayvan" motifine sıklıkla rastlanılmasına karşılık, incelediğimiz 80 efsaneden sadece beş metinde, aynı motifin varlığı tespit edilebilmiştir.

İncelenen 80 efsane metninden 9-10, 31-32, 49-50, 54-55 ve 75-76 nolu metinler, bir tipin varyantları durumundadır. Bu metinlerde, önceleri belirli şahıs/tip'lere bağlı olarak anlatılan hadiselerin, zamanla anonimleştiği görülmektedir.

21 efsane metni ise, aynı tipe ait farklı efsaneler şeklindedir. Sonuç olarak, 80 efsane metninde 54 tip'in varlığını söyleyebiliriz.

Daha önce çeşitli yerlerde neşredilen ve tarafımızdan derlenen 300'e yakın Elâzığ efsanesinde, dinî ve yer adları ile ilgili anlatılan metinlerin ,tip yönünden çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir. Özellikle, dinî nitelikli metinlerin fazlalığı, Elâzığ ve yöresinde, velîlerin sayısının çok olması ile izah edilebilir.

İncelediğimiz az sayıdaki efsanenin benzerleri , başka milletlerde de görülmektedir. Gezgin efsaneler olarak adlandırılan bu metinler ve bunlardaki bazı motifler, çeşitli vesile ve yollarla taşınmış olabilir. Milletlerarası özelliğe sahip bu motiflerde, "masal ögesi"nin ağır bastığı görülmektedir.

Efsaneler, diğer Halk Edebiyatı nev'ilerine göre, bunyelerinde daha çok millî motifler bulundurlar.

nelerindeki motiflere bu açıdan baktığımızda, bunlarda bulunan millî motiflerin benzerlerine, Anadolu'nun çeşitli yöreleri ile Türk dünyasında anlatılmakta olan efsanelerde de rastlanabileceği sonucuna varılmıştır. Bu benzerliği, efsane ve efsane motiflerinin çeşitli vasıta ve sebeplerle yayılması şeklinde izah etmek, biraz zor olsa gerektir. Elâzığ efsanelerinin Türk dünyasından derlenen diğer metinlerle olan benzerlikleri ile, bunlarda asırlardır muhafaza edilmiş olan bazı İslâmî değerler, yörenin Türk-İslâm karakterinin efsanelerde canlı bir şekilde yaşadığını göstermektedir. Farklı coğrafi muhitlerde yaşayan Türk insanı, birtakım hadiseler karşısında, ortak/benzer bir tavır ortaya koyabilmektedir. Bunu, Elâzığ efsaneleri ile, Türk dünyasına ait diğer efsaneler arasındaki benzerlikten kolaylıkla çıkarmamız mümkündür.

E L A Z I Ğ E F S A N E L E R İ
(M E T İ N L E R)

I. D İ N İ E F S A N E L E R

A. Evliya Menkabeleri:

1. ABDÜLVAHAB GAZİ

Abdülvahab Gazi, Hz. Peygamber'in sancaktarıdır.

Bir gün Hz. Peygamber, bir sohbet ânında Malatya'yı methederek:

"Çok güzel bir beldedir. Bir gün gelecek, benim neslimden birisi orayı zaptedecek" der.

Abdülvahab Gazi de o mecliste bulunmaktadır. O :

"Yâ Resulallah, o devri kim görecek?" diye sorar. Hz. Peygamber de:

" Benden kim sorduysa o görecek" diye cevap verir.

Abdülvahab Gazi, Seyyid Battal Gazi'nin gününe kadar yaşamıştır: Bir rivayete göre 315 sene yaşamıştır. Bizanslılarla yapılan savaşta burada şehit düşmüştür.

Halen ziyaretine gidilir ve ziyaretçiler orada Allah rızası için kurban keserler. Kendileri yiyip içerler, kalan etleri de fakir fukaraya dağıtırlar.

Orada Abdülvahab Gazi'ye ait belirli bir mezar yoktur. Bilinen tek bir mezar vardır; o da, Kral Kızı Sıdkı Bütün Ana'ya aittir.

Abbas

2. CEMÂL ABDAL

İllicalar'da Golan isminde bir kaynak suyu çıkıyor.

Alâeddin Keykubad zamanında Bağın, şahlıkla idare ediliyormuş. Delikan(Üçbudak)'da Seyyid Abdal denilen büyük bir zat yaşamakta imiş. Cemâl Abdal, aynı zamanda seyyidmiş.

Bir eşkıya buralara gelmiş, Gaftın Dağı denilen yerde arkadaşlarıyla eşkıyalık yapıyormuş. Hükûmet bunları yakalamış. Getirip adamları Bağın'da tevkif etmişler. Eşkıyalardan birini tevkif edememişler, o kaçmış.

"Ben adamlarımı nasıl gidip de kurtarayım?" diye düşünüp duruyormuş. Gidip Delikan'daki Cemâl Abdal'ı bulmuş.

"Mesele böyle böyle. Padişah benim adamlarımı götürüp hapsetti. Sen gel, belki onları kurtarabilirsin" demiş.

O mübarek de o sırada, aşağıda, dam yapmak için ağaç kesiyormuş. Ağacı kesmiş, eşkıyaya:

"Ağacı arkana al da gel" demiş. Adam:

"Peki, bu ağacı ben nasıl omuzuma alabilirim; onu üç-dört çift manda bile götüremez" diye cevap vermiş.

"Bismillâh de, arkana bakma!"

Adam da "bismillâh" diyerek ağacı omuzlamış ve kömün önüne getirmiş. Ağaç kuru dikme halinde halen orada duruyor.

Cemâl Abdal:

"Haydi gidelim" demiş. Akşam geç vakit yola çıkmışlar. Irmağın yanına vardıklarında, suyun coşup köprüyü kapattığını görmüşler. Cemâl Abdal hırkasını çıkarmış, suyun üstüne atmış. Adamları da yanına almış, beraber Bağın suyunu geçmişler.

Gözetleyiciler bakmışlar ki, iki kişi şehre doğru geliyorlar. Bunları yakalamışlar:

"Siz casus musunuz, cambaz mısınız, nesiniz?" diye sormuşlar.

Cemâl Abdal da:

"Biz ne casusuz, ne cambazız; Allah'ın yarattığı sizler gibi bir kuluz" demiş.

Padişahın huzuruna çıkarmışlar. Cemâl Abdal:

"Size gelmişim. Bir ricam vardır. Benim adamlarımı tutsak etmişler. Benim hatırım için bu adamları serbest bırakasın."

"Peki ama benim bir şartım var. Bu şartı yerine getirirsen tamam. Yarın bir fırın yaktıracağım. Seni fırına atacacağım. Yanmazsan seni serbest bırakırım."

Cemâl Abdal kabul etmiş.

Sabahleyin fırını yakmışlar. Cemâl Abdal'ı fırının önüne getirmişler. Yanında arkadaşı da var. "Bismillâhirrahmanirrahim" deyip arkadaşıyla birlikte fırının içine girmiş. Fırının ağzını kapatmışlar.

Saati dakikası tamam olunca fırının ağzını açmışlar. Fırın buz gibi imiş. Cemâl Abdal'ın sakalı buz tutmuş. Elinde de bir tabak üzüm varmış. Bunları dışarı çıkarmışlar.

Cemâl Abdal'ın yanındaki adama:

"Ne gördün?" diye sormuşlar.

"Hiç. Ateş mäteş görmedim. Her taraf çayır çimendi."

Padişah o zaman meseleyi anlamış. Cemâl Abdal'a:

"İste -demiş- muradın nedir?"

"Allah sana can sağlığı versin. Benim a..."

rak; ben senden başka bir şey istemiyorum."

"Onları zâten bırakacağım; başka bir dileğin yok mudur?"

Sonra birden hatırlamış:

"Haa! Orada bir köm yapıyorum. 'Hükümet adamı oraya girmeyecek! diye ferman yaz! demiş.

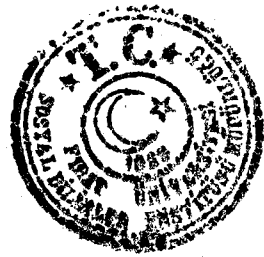
Padişah:

"Peki" deyip tutsakları bırakmış; fermanı da yazıp vermiş.

Sonra, herkes bir yerde köy kurmuş. Hamzalı'yı, Kızılca'yı, Badıran(Çayırgülü)'ı kurmuşlar.

Cemâl Abdal'ın mezarının olduğu yerden bir su akıyor: Golan(Kaplıca)'da dağın altındaki maden suyu. Halen gidenler o sudan şifa bulurlar.

Ethem BATMAZ

3. EVLİYA BABA(I)

Önceden kabri belli değildi; kabrini sonradan tayin ettiler. Şimdi üstüne mükemmel bir türbe yapıldı. Gider, hepimiz ziyaret eder, Allah'tan dileğimizi kendisinden dileriz.

Ben kalktım yetiştim; orada, mezarının bulunduğu yerde çıra yandığını söylerlerdi. Yakın senelerde de o mübareğin birçok mucizatını gördük.

Anam anlatırdı: Ruslar Çapakçur(Bingöl)'a dayandıklarında, onlara bir top ateş göndermiş. Ruslar da böylece bozguna uğramışlar.

Hatta yakın zamanlarda da, gündüz mezarının olduğu yerden bir ışık çıkmıştı. Mucizati çoktur ama ben hepsini anlatamam.

Mezarının iki-üç yüz metre berisinde atının, kedisinin ve köpeğinin ayak izi bellidir.

Şevki AYDEMİR

4. HASAN BABA

Eskiden buradaki insanlar geçimlerini hayvancılıkla temin ederlermiş.

Hasan, kendi halinde, saf ve çok dürüst bir insanmış. Uzaklardan gelip burada, bir sürü sahibinin yanında çobanlık yapmaya başlamış. Ağasının yanında epey bir zaman çobanlık yapmış.

Hac zamanı gelince ağası hacca gitmeye niyetlenmiş. Hasan ağasına:

"Beni de götürsen olmaz mı?" deyince ağası:

"Benim hazırlığım bir kişi için; ben hayırlısıyla gidip geleyim de, daha sonra seni gönderirim" demiş.

Hasan, ağasını yolcu etmiş.

Ağası hacdayken, Hasan ağasının hanımına:

"Bir helva pişirsen de ağama götürsem" demiş.

Günlerden de cuma imiş. Hanım:

"Hasan'ın canı herhal helva istiyor olmalı" diye aklından geçirmiş. Helvayı yapmış. Çobanın önüne helva sahanı nı koyup:

"Sen bunu ye. Şunu da ağana götür" demiş. Hanım, çoban doymazsa öbür kaptaki helvayı da yesin diye böyle yapmış.

Çoban karnını iyice doyurmuş. Diğer kabı da bohçalayıp evden çıkmış. Helvayı sıcak sıcak Mekke'deki ağasına ulaştırmış.

"Ağa! Hanım helva yapmıştı, getirdim. Helvayı *
madan ye. Ben hemen geri döneceğim" demiş. Bol

geri dönmüş.

Zamanı gelince ağa hacdan dönmüş. Ağayı karşılamak için herkes yollara dökülmüş. Hasan da bunların arasındaymış. Kavuşanlar hacının elini öpmek istemişler. Ağa:

"Hayır- demiş-, önce Hasan'ın elini öpün. Çünkü gerçek hacı odur."

Ağa böyle söyleyince herkes çobanı aramaya başlamış. Bakmışlar ki çoban, şimdiki mezarının bulunduğu yerde düşüp ölmüş. Çobanı oraya defnetmişler.

Odur budur, burası bir ziyarettir. Derdi ve sıkıntısı olan pek çok kişi oraya gidip kurban keser, adak adarlar. Kurban etlerini orda pişirip yerler; kalanını da fakirlere dağıtırlar.

Hasan Baba'nın mezarı Baskil'in Milliüşağı(Doğancık) köyündedir.

Emin ÖZEN

5. ŞEYH AHMED PEKEVİ

Pekevi Hz. Erzincan'ın PeykeriÇ köyünden gelip buraya yerleşmiştir.

Sultan Murad Hüdâvendigâr Bağdat seferine giderken, Hoğu(YurtbaŐı) köyünde konaklamış. Hoğu'daki eŐraftan sorup sual etmiş:

"Bu muhitte büyük bir zat var mıdır?"

Onlar da:

"PeykeriÇ köyünde böyle bir zat var" demişler.

Sultan Murad'ın deli bir katırı varmış. Adamlarına demiş ki:

"Bu katırla gidip, Pekevi Hz.ni getirin."

Adamlar gelip vaziyeti Őeyhe anlatmıŐlar. O da, davete icâbet etmiş. Deli katırı musalla taŐına çekmiŐler. Pekevi Hz. mübarek eliyle katırın sırtını sıvazlayınca, huysuz katır sakinleŐmiŐ. Şeyh katıra binmiŐ ve yola koyulmuŐlar.

Sultan Murad o sırada yolu gözlemekteymiŐ. Bakmış ki, deli katırın üstünde birisi geliyor. Kendi kendine:

"Demek ki bu büyük bir zattır" demiş. Şeyhi karşılamış, tanışıp sohbet etmişler.

Sultan Murad:

"Hoca Efendi! Allah izin verirse biz Bağdat'a sefere gidiyoruz. İnşaallah Bağdat'ı almak niyetindeyiz. Bize orada bir yardımda bulunasın."

"İNŞaallah. Yalnız dönüşte bana bir düŐka getirmedi getirmeyi unutmayasınız."

Sultan Murad yola revan olmuş; o da aynı katırla tek-

rar köyüne dönmüş.

Mollaköy(Mollakendi)'ün şimdiki baraj sahasına yakın bir yeri vardır. Ahmed Pekevi orada arpa ekmiş. Ekmiş ama, mevsimi geçmesine rağmen hâlâ arpayı dermiyormuş.

Köylüler hocaya:

"Hoca Efendi! Mevsim geçiyor; bırak da arpayı biz gidip derelim" demişler.

"Yok, kalsın; acele etmeyin."

Aradan bir müddet daha geçmiş. Havuzbaşı'nın altındaki medreseden talebelerini alıp, onları arpa tarlasına götürmüş. Çocuklara:

"Arpaların kellelerini toplayıp, ellerinizle üfeleyin; sonra da havaya doğru savurun" demiş. Çocuklar da dediği gibi yapmışlar. İşleri bitince birlikte geri gelmişler.

Sultan Murad, Bağdat seferinden dönerken yine Hoğu'da konaklamış. Hocayı tekrar çağırtmış:

"Biz Bağdat'ı alıp geldik; senin ne gibi bir yardımın oldu?"

"Dediğim kelleyi getirdiniz mi sultanım?"

Kelleyi getirmişler. Canlı gibi duran kellenin gözüne baktıkları zaman arpa kılçıklarını görmüşler. Hoca:

"Benim yapacağım buydu" demiş.

Sultan Murad çok memnun olmuş. Hoğu'dan ayrılmadan emir vermiş, şimdiki camii yaptırtmış. Camiin yanında, hoca efendi öldüğünde türbesinin yapılmasına emretmiş. Hocanın tarlasının bulunduğu mevkiden vergi alınmamasını da emretmiş. Halen bu mevkiin ismi muaftır.

Sultan Murad, yaptırdığı camiin bütün görevlilerini ta-

yin ettirdiği gibi ayrıca buraya bir de medrese yaptırmış. Ceylan derisi üzerine altın simle yazılmış bir Kur'an-ı Kerim'i de bu medreseye hediye etmiş. Rahmetlik babam, o Kur'an'ı görmüştü.

Ali DENİZ

6. ŞARIK-ŞİVAN

Palu'nun güneyinde Akdağ denilen yüksek dağlar sıralanmıştır. Bu dağların zirvesine burada Şarık-Şivan denilir.

Şarık ile Şivan bacı-kardeşmişler. Akdağ'ın en yüksek tepesine Murat'tan su taşıyıp bir cami yapmışlar.

Şivan'ın samimi bir arkadaşı Diyarbakır'da kunduracılık yapmakta imiş. Şivan, yetişmiş, ehil kişilerden biriymiş. Zembiline Akdağ'ın serin, sade ve temiz suyunu doldurup Diyarbakır'daki arkadaşına götürmüş.

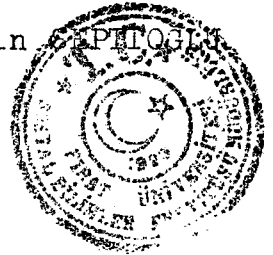
Arkadaşının dükkânına girip selâm vermiş ve sepetteki suyu arkadaşına takdim etmiş. Birbirlerin sorup sual etmişler.

Bir müddet sonra, arkadaşının dükkânına kadın müşteriler gelmiş. Usta bunların ayak ölçülerini almaya başlamış. Şivan da elinde olmayarak kadınların bacaklarına bakmış. Bu bakma neticesinde zembildeki su damlamaya başlamış.

Kunduracı dönüp Şivan'a şöyle demiş:

"Şivan! Dağ başında insanın kendini muhafaza etmesi, nefesine hakim olması kolaydır. Ama iş o ki, insan kendini böyle şehirlerde muhafaza edebilsin."

Hüsamettin ÇETİNGİL

7. SEPTİ HZ. (I)

Septi Hz. Palu'ya geldiği vakit, o zaman Palu'da feodal çevreler hakimmiş.

Dergâhında otururken, Palu'nun Aşağı Mahallesi'nden fakir, kimsesiz bir kişi Septi Hz.nin yanına gelmiş:

"Efendi! Falan zorba kişinin oğlu benim evimi rahatsız ediyor." Septi Hz. sesini çıkartmamış.

Günler geçmiş; şikâyet edilen zat sekbanlarıyla Septi Hz.nin tekkesinin önünden geçerken muhafızlarına hitaben:

"Hele bir de dervişi ziyaret edelim" demiş.

İçeri girdiklerinde, bekledikleri saygı ve hürmeti Septi Hz.nden göremedikleri için sert bir şekilde selâm verip oturmuşlar. Kahvelerini içtikten sonra, Septi Hz. o zata dönüp demiş ki:

"Siz o terbiyesiz oğlunuza deyin; onun bunun evini rahatsız etmesin."

Bunu duyan o zat, büyük bir hiddetle kızarak ayağa kalkmış:

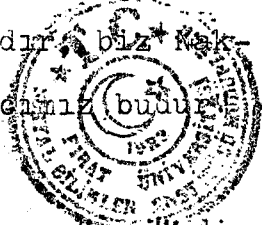
"Benim oğlum terbiyesiz olamaz" cevabını vermiş. Kızarak muhafızlarına:

"Haydi kalkalım" demiş ve oradan kalkmışlar.

Dışarı çıkarlarken Septi Hz. dönüp o zata hitaben:

"Sizin muhafızlarınız, kılıçlarınız vardır, biz Kalkışlılar'ın de -ellerini birbirine vurarak- kılıcını bulmuş demiş.

Böyle yapınca, o zat dışarı çıkar çıkmaz, "ayy" diye yere yıkılmış.

Bunun üzerine o zatın annesi Septi Hz.nin yanına gelmiş; ricada bulunmuş. Septi Hz. ise:

"Bu artık bizden çıkmıştır. Nakşîler vurduklarını geri almazlar.Yalnız, dua ederiz; inşaallah imanını muhafaza eder" demiş.

Hüsamettin SEPTİOĞLU

8. SEPTİ HZ.(II)

Septi Hz. Palu'nun Ensa Bahçeleri denen mevkiinde, ikinci vakti, vaazında bir âyetin tercüme ve tefsirini yapmakta imiş.

Septi Hz.nin sohbeti uzamış; Mustafa Bahtı Hz. onu:

"Efendi, ikinci namazı geçiyor" diye ikaz etmiş.

Septi Hz. sözünü kesmemiş, sohbetine devam etmiş.Öyle bir an gelmiş ki, saatlerine bakmışlar; saatleri -alaturka- 12'yi gösteriyor. Ama güneş, bir-iki boy dışarda imiş. Bu vaziyet tabii herkesin dikkatini çekmiş.

Sohbetini bitirdikten sonra:

"İkinci namazını tehire uğrattık; namaz kılalım" demiş.

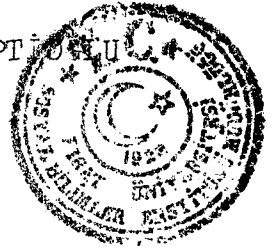
Namaza kalkmışlar. Sünneti değil de, doğrudan doğruya farzı iade etmişler. Selâm verdiklerinde güneşin ortadan kaybolduğunu görmüşler.

Septi Hz., Mustafa Bahtı Hz.'ne dönüp:

"Mustafa -demiş-, bak güneş bizim için batmadı; namazımızı iade ettik battı." demiş.

Bu rivâyeti, Mustafa Bahtı Hz.'nden duydum.

Hüsamettin SEPTİ

9. MOLLA KASIM(I)

Birisi Palu'da askerliğini yapmış ama Halep'e gidecek parası yokmuş. Yaya olarak da gidemez. Gelmiş Ali Septi Hz.'nin yanına. Kendisinde birkaç gün kalmış. Şeyh:

"Ne o oğlum?" demiş. Asker de , "vaziyet böyle böyle" diye anlatmış.

"Sen Sağuna(Andılar) köyünde Molla Kasım Hoca var; onun yanına git, o seni göndersin" demiş.

Asker Sağuna'ya gelmiş, derdini Molla Kasım'a anlatmış.

Birkaç gün orada yiyip içip yatmış. Kendisine bir şey diyen yok.

Adamın vaziyeti Molla Kasım'a âyan olmuş:

"Oğlum, gitmek istiyorsun herhalde."

"Efendi, sen bilirsin."

O sanıyor ki, kendisine harçlık verip gönderecek.

İkinci zamanıymış.

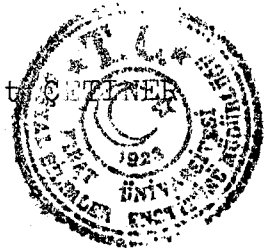
"Hele bir ikinci namazını kılalım, ondan sonra" demiş.

Namaza durmadan evvel de:

"Oğlum, ben gözünü aç deyinceye kadar açma" demiş.

Secdeye vardıklarında, mübarek ne okumuş, ne demişse gözünü açmış ki, ne Molla Kasım'ın mescidinde, ne de Palu'dadır; Halep'te kendi evindedir.

Mehmet

10. MOLLA KASIM(II)

İmparatorluk zamanında, Doğu Cephesi'nden dönen bir asker Septi Hz.'nin yanına gelmiş. Harpten çıkmış; beş parasız, vücutça da zayıf bir vaziyette. Septi Hz.'ne:

"Ben memleketime nasıl gideyim? Ne yaparsan yap, beni gönder" demiş. Septi Hz. ona:

"Git, Saguna(Andılar) köyündeki Molla Kasım Hz.'ne."

Molla Kasım da, Septi Hz.'nin icâzet verdiği bir zattır.

Asker köye gitmiş, kendisini Septi Hz.'nin gönderdiğini söylemiş.

"Beni evime göndereceksin" demiş.

Molla Kasım da bunu dergâhına kabul etmiş. Sanıyor ki, Molla Kasım kendisini para verip gönderecek. Ama öyle olmamış.

Aradan bir müddet geçmiş. Asker, halini efendisine arz etmiş.

Köyün dışında yüksekçe bir yere çıkmışlar. Efendi:

"Ayağıma bas; gözünü kapa" demiş.

"Gözünü aç" deyince, asker kendisini kendi köyünde veya mahallesinde bulmuş.

Hacı Ömer, Molla Kasım'ın oğludur. Hacı Ömer, hacca gittiğinde bu mezkûr şahısla karşılaşıyor. Ve orada, olanları asker kendisine anlatıyor.

Hüsamettin SEPTİOĞLU

11. MİYADINLI MEHMED BABA

Mehmed Baba, Palu'da memurmuş.

Bir sabah köprüyü geçip Septi Hz.nin orda sabah namazını kılmak istemiş. Hızır, onu köprüde karşılamış:

"Nereye gidiyorsun?"

"Gideyim de sabah namazını kılayım."

"Burada kılsak olmaz mı?"

"Yok, ben şeyhimin yanında kılacağım."

"Yahu, bugün de burada kılalım; n'olur?"

"Yok."

"Sen beni tanıyor musun?"

"Niye tanımayayım? Sen Hazreti Hızırsın. Fakat sen bana şeyhimin sayesinde görüldün." demiş.

Yoluna devam etmiş, şeyhinin yanına gitmiş. Şeyhi:

"Mehmed, orada niye namaz kılmadınız?" demiş.

"Efendi! Senin sayende o bana görüldü; yoksa görünmezdi" diye cevap vermiş.

12. ŞEYH HASAN EFENDİ

Hasan Efendi, her gece cemaatini toplar, dini mevzuları konuşurlar, sohbet yaparlarmış.

Komşularından bir tanesi de yaramaz bir adammış. Arkadaşları demişler ki:

"Sen de gel, şu cemaate karış da, belki senin de bir faydan olur."

"Ben ne yüzle geleyim? Benim hiç bir güzel halim yok ki. Bütün ahvâlîm bozuk. Ben o cemaate yakışmam. O cemaate girmem benim için ayıp olur" demiş.

"Gel yav, seni mübarek adam kabul eder."

Neyse bunu götürmüşler, cemaate oturtmuşlar. Hoca:

"Sen de mi geldin?" demiş.

"Evet, ama ahvâlîm sana âyan, ben kötü bir kimseyim. Evvelâ kendimi size o şekilde takdim edeyim ki..."

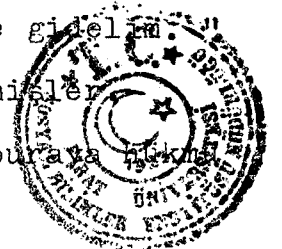
"Zaten bizim de istediğimiz, böyle kimseler gel-sin de düzelsin."

Bir müddet meclise devam etmiş. O zamanlar tabii memleketin geçimi katırcılıkla. Bunların gidişleri daha ziyade, Erzurum ve Diyarbakır taraflarına. Nakliyecilik yaparlardı, mal götürüp getirirlermiş.

Bunlar kafiye halinde Erzurum'a gitmişler. Arkadaşları buna demiş ki:

"Gel, her ne kadar sen bu işe başlangıç yaptın isen de, bugün de bu istikamete gidelim. Umûmhâneye gidelim. Arkadaşları onu ısrarla bu yola götürmek istemişler."

"Gel yav, efendi orda kaldı. Onun bu yola..."

nereden olsun?" Adam da zaten o yolun yolcusuymuş. "Gelmem melmem" demiş ama yine de istekli imiş.

Neyse bunu yürütmüşler bir müddet. Adam bir göz atmış ki Hasan Efendi karşısında. Kendi kendine:

"Ulan, biz ne halt işledik" demiş. Arkadaşlarına:

"Efendi bak karşımızda" demiş ama onlar:

"Ulan senin gözüne öyle görünüyor. Mâdem ki öyle, başka bir sokağa sapalım" demişler.

Başka bir sokağa sapmışlar. Biraz yürüdüktan sonra bakmış ki yine efendi karşısında.

"Yavrum benden vazgeçin. Ben bu işi yapamam; nereye döndümse karşımda" demiş.

İşlerini bitirmişler. Palu'ya geri dönecekler amma bu adamı bir korku almış. "Gittiğimde ben o zatın huzuruna nasıl çıkarım?" diye düşünüyormuş. Bir zaman şeyhin yanına gidememiş.

Arkadaşları demişler ki:

"Yav gel! Belki hayaldi, belki de senin için bir evhamdı. Gel yine meclise devam edelim."

Bunu zorla yine meclise getirmişler amma o, şöyle efendiye yarım yamalak görünecek bir yere oturmuş. Mübarek zat bunun farkına varmış. İsmi söylemiş:

"Geldin mi?"

"Geldim."

"Sende bir acâyip hâl var; sanki suç işlemiş gibisin."

Başını önüne eğmiş. Hoca Efendi:

"Yavrum, şeyhin meziyeti budur. Onun yapacağı işi"

budur. Ben, senin gözüne görünüp seni kötülükten men etmedik -
ten sonra, benim şeyhliğim neye yarar " demiş.

Seyfettin ERDEM

13. ŞEYH ALİ EFENDİ (I)

Şeyh Ali Efendi ilk olarak Palu'ya Diyarbakır taraflarından gelmiş. Yukarı Zeve denilen mevkie yerleşmek istemiş. Oranın beyleri, "Milleti aldatıyor, sahte bir hocadır" diyerek bunu kovmuşlar.

Sonra hoca, Aşağı Çarşı'ya inmiş. Aşağı'nın beyi, ağaları ve zamanın büyüklerini toplamış ve demiş ki:

"Ben bunu tecrübe edeceğim; bu adamın kerameti var mı, yok mu?"

Evine davet etmiş. O akşam için bütün ağaları da çağırılmış. Bir kuzuyu boğdurarak murdar etmiş, kızarttırıp sofraya getirtmiş. Oturmuşlar yemek yemeğe. Fakat bey yemiyormuş. Baş köşede divanda oturuyormuş.

"Ben tokum, siz buyurun yiyin" demiş.

Tabii murdar olan hayvanı ağalar biliyorlarmış. Onlar da diğer yemeklerden yemişler. Murdar olan kuzuyu Şeyh Ali Efendi'nin önüne bırakmışlar. Efendi:

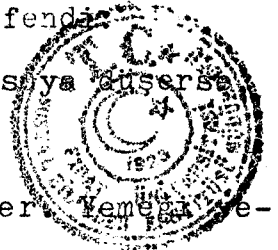
"Bismillâhirrahmânirrahim" diyerek elini kolunu çemremiş. Eliyle kopartıp eti ağzına atmış. İkinci lokmayı da yemiş. Üçüncü lokmayı ağzına attığında çiğnemiş, çiğnemiş; sonra beye dönüp ağzını açmış:

"Bey! Hele şu ağzımın içine bak! Ne görünüyor orada?"

Bey bakmış ki ağzının içi deniz gibi. Efendi:

"Bey, acaba -affedersin-, bir necis bir soya düşerse, bu su murdar olur mu, olmaz mı?" diye sormuş.

Orada oturan ağalar da vaziyeti görmüşler. Yemekten sonra bir müddet daha oturmuşlar. Sabah olmuş.

Bey, hemen mahalleliye emretmiş:

"Bu hoca keramet sahibidir " demiş ve camiini Aşağı Mahalleye yaptırmış. Misafirleriyle sohbet etmesi ve ders vermesi için de bir oda yaptırtmış. Camiin yanı başına da evini yapmışlar. Şeyh artık oraya yerleşmiş.

Salih ÇETİNER

14. ŞEYH ALİ EFENDİ(II)

Efendi'nin hanımının adı Esmâ imiş. Esmâ Hanım, güz mevsiminde kazanları koymuş, bulgur haşlıyormuş.

Tam o sırada yağmur bulutları gökyüzünde dolaşmaya başlamış. Başlamış hafif hafif yağmur yağmaya. Bulgur az değil. Malûm yâ onların kalabalığı hayli fazla; geleni gideni çok.

Esmâ Hanım, hizmetçisine demiş ki:

"Git, efendiye haber ver. De ki: 'Böyle böyle; bulgurlarımız telef olup gidecek.'"

Şeyh Ali Efendi'ye haber vermişler. Dışarıya çıkmış. Ellerini birbirine vurup demiş ki:

"Bulutlar gidin, Esmâ'nın canı sıkıldı."

Bulutlar da bulgurların üzerinden geçip gitmişler.

Seyfettin ERDEM

15. ŞEYH ALİ EFENDİ(III)

Şeyh Ali Efendi Diyarbakır'a gitmiş.

Palu'nun Sağuna(Andılar) köyünden hocanın Molla Kasım isminde bir müridi varmış.

Ali Efendi, Diyarbakır'da öğle namazını kılacak. Cemaat kalabalık; müridleri de hayli fazla.

Oradaki bir müridine emir vermiş:

"Dışarı çık, Kasım Hoca'yı çağır." Diyarbakırla Palu arası, yaya olarak şöyle böyle iki günlük yol.

Müridi dışarı çıkıp çağırmış. Sonra da:

"Efendi, Palu nere, Diyarbakır nere? Nerden gelsin kavuşsun? Namaz vakti geçiyor." demiş.

"Sen çık, dışardan bir daha seslen. 'Seni şeyh çağırıyor ' de."

Müridi kendisini kırmamış, tekrar dışarı çıkıp çağır-
mış:

"Kasım Hoca! Efendi seni çağırıyor. Seni namaza bek-
liyor."

Namaza durmadan cemaatteki kiler bakmışlar ki, Kasım E-
fendi, efendisinin yanında namaz kılıyor.

Salih

16. İMAM EFENDİ

O zamanlar yolculuklar hayvanla yapılırmış. Bir dilenci, İmam Efendi'ye elini uzatmış:

"Şeyh indillâh" demiş. Efendi'nin cebinde para yok; ömründe hiç cebine para koymamış ki... Dilenci: "Şeyh indillâh" deyince elini sokmuş cebine, çıkarıp yarım lira vermiş.

Oğlu, bu durumu görünce hayret etmiş. "Demek ki babamın cebinde para var ama inkâr ediyor" diye düşünmüş.

Eve döndüklerinde babasına sormuş:

"Efendi Baba! Siz cebinizde para taşımazdınız. Dilenci: 'Şeyh indillâh' deyince de çıkarıp para verdiniz. Bu nedendir?"

"Ya oğlum-demiş-,Allah arzu ederse hazine-i gaybindan da verir.

17. ASKER AHMED BABA

İmam Efendi Harput'ta son günlerini yaşamakta imiş. Ahmed isminde birisi, onun müridi olup Elâziğ'da askermiş.

Ahmed, gündüz subayından izin istemiş. "Bana bir saatliğine izin verin" demiş. Subayı izin vermemiş. O gece subay rüyasında boğulup boğulup salınmış. Uykusundan uyandığında annesi sormuş:

"Oğlum sana ne oluyor; kime ne yaptın?"

"Hiç kimseye bir şey yapmadım. Sadece gündüz Ahmed isminde bir er benden izin istemişti, vermedim."

"Sabahleyin hemen o askere izin ver."

O gece Ahmed'in de rüyasına gelmiş ki, subayı kendisine doğru geliyor.

Sabah olmuş, Ahmed kalkıp nöbete gitmiş. Bakmış ki subayı geliyor. Subayı:

"Ahmed, sana ne kadar istersen izin; hemen git" demiş.

"Olur komutanım" deyip silâhını da oradaki bir ağaca asıp gitmiş.

"Doğruca gitmiş ve İmam Efendi'nin kapısında bekleme-ye başlamış. Müritleri her taraftan gelmiş, kapıda beklemekte imişler. İmam Efendi oğluna:

"Nurettin! Kapıda Divriğili Asker Ahmed var; söyle ona, o gelsin." Demek ki ona da ayân olmuş.

Asker içeriye girmiş. Efendi demiş ki:

"Oğlum, sen olmuşsun; tamam artık gidebilirsin."

Elini öpüp oradan ayrılmış.

Subayını, bıraktığı yerden silâhını almakla uğraşır

bir vaziyette görmüş. "Bismillâh" deyip, ağaçtan silahını almış.

Hüsnü AYDOĞMUŞ

18. BEYZADE HOCA

Bir gün Harput'ta cemaatle namaz kılıyorlarmış. Beyzâde Hoca'nın, namazın nihayetine kadar sol eli havada öylece kalmış.

Palu'da filânca köydeki bir cami, harabe halinde imiş. Bu camideki cemaat çıkmadan elini koyvermemiş. Cemaat kapıya çıkınca da cami yıkılmış.

Bedri YÜCESU

19. HAMZA BABA(I)

Hamza Baba önceleri Hamza nâmında meşhur bir eşkıya imiş. Köğanklı Hacı Ömer Baba buna bir kaç defa:

"Gel, bizim dergâha bağlan" demiş. Gitmemiş.

Bir sene sonra da gidip Hacı Ömer Baba'ya bağlanmış.

Dergâha epey devam ettikten sonra, bir gün kendisine nefis zor etmiş:

"Filân komşu çok zengin; gece bunun kapısını açayım da malını çalayım" diye düşünmüş.

Akşam, geç vakitte oraya gitmiş. Eskiden kapıların açılmaması için kapıların arkasına bir odun sürülürdü. Baba başlamış, elindeki testereyle kapının zoğnağına sürtmeye.

Nihayet şafak atmış. Bakmış ki olmuyor; herkes de artık görecek, duyacak. Bırakmış ve dergâhın yolunu tutmuş.

Sabah namazını kılıp erkenden Hacı Ömer Baba'nın huzuruna çıkmış. Bakmış ki efendisinin kolu bağlı.

"Bu koluna n'oldü?" diye sormuş. Efendisi:

"Oğlum, sen testereyi sabaha kadar benim koluma sürdün" demiş .

Orada, böylesi kötü işleri yapmamak için tövbe etmiş.

20. HAMZA BABA(II)

Şimdiki müftünün dedesi Halil Efendi vardı. O, İzzet Paşa Caminin yerindeki eski medresede çocuk okuturdu.

Hamza Baba o vakitler ihtiyar. Elinde âsası oraya gelmiş. Seferberlik yılları...

Top sesleri Çapakçur'dan " güm, güm, güm" diye duyulmakta imiş. Halil Efendi:

"Hamza Baba! Babalık bugün için hâ! Babalığını göster bize" demiş.

"Eee... Ne demek istiyorsun?"

"Ne diyem, bak top sesleri geliyor. Ruslar yarın da buraya gelirler." Hamza Baba Halil Efendi'ye:

"Gel" demiş; âsasını doğrultmuş Çapakçur tarafına. O sırada Halil Efendi'nin gözünün perdesi kalkmış. Hamza Baba âsasının ucunu Rus askerinin tam göğsüne dayamış.

"Ha ordan -demiş-, bir adım bile bu tarafa geçemezler."

Hakikaten birazdan Halil Efendi duymuş ki Rus askeri bozulmuş; gerisin geri memleketlerine çekiliyorlar.

Ahmet Hıdır GÜDOĞDU

21. MEHMED BABA

Elâzığ'a bağlı Nacaran(Baltaşı)'da Mehmed Baba isminde bir zat yatmaktadır. Mehmed Baba'nın bir adı da, Tepecikli Şeyh Mehmed Babadır.

Mehmed Baba ölüm döşeginde iken:

"Öldüğüm vakit bir kösevi getirip baş ucuma dikiñ. Kösevi göğeriirse, gelir beni ziyaret edersiniz; göğermese, beni sakın ziyaret etmeyin" diye vasiyet etmiş.

Mehmed Baba öldüğü vakit arzusunu yerine getirirler. Baş ucuna diktikleri kösevi bir zaman sonra göğeri. Ondan sonra da mezarını ziyaret etmeye başlarlar.

Salim GİRAY

22. HACI ABDULLAH EFENDİ

Efendi'nin köyün biraz dışında bir bağı varmış.

Hırsızın biri her gece bu bağdan bir sepet üzüm çalıyormuş. Abdullah Efendi, bağa gelip bakıyormuş ki, üzümler yolunmuş. Yaşlı bir adam olduğu için, başka çaresini bulamamış. Okumuş duayı, bağı olduğu gibi çevirmiş. Bu işi gece yapmış.

Hırsız da o esnada, bağda üzüm yoluyormuş. Üzümleri derip sırtına aldıktan sonra aynı yolaktan geçmek isterken bakmış ki her taraf kale oldu. Hiç bir taraftan geçememiş.

Sabahleyin Abdullah Efendi bağa bakmaya gitmiş ki, bir adam sırtında sepetle bağın içinde dönüp duruyor. Bakmış ki adam tanıdığı birisi .

"Aşağıdan yolak açıldı; haydi geç git. Bir daha da gelmeyesin" demiş.

Hırsız da, o bağa bir daha hiç uğramamış.

B. Kutsal Kabirlerle İlgili Efsaneler:

23. SEFKÂR BABA

Sefkâr, Kığı'nın sancak köylerindedir. Bu zat, Sefkârlı olup asıl ismi Molla İbrahimmiş. Aynı zamanda köseymiş.

Cenevizlilerle burada harbetmişler ve kendisi, şimdiki mezarının bulunduğu yerde şehit olmuş.

Mezarının bulunduğu tepe eskiden ağaçlıktı. Oraları vakıftı ve vakıf malına el sürmek haram olduğu için kimse o ağaçları kesmezdi.

1330/1914'te Harb-i Umûmî'de kolordu Sekrat(Yazıbaşı)'a gelmişti. İ. Paşa dört fırka askerle beraber Mahmutlu köyüne geldi. Kış bastırınca askerler Sefkâr Baba'nın yanındaki ağaçları kesmeye başladılar. Ağaçları kesip kömür yakıyorlardı.

Ben bizzat İ. Paşa'ya gittim:

"Paşam, bizim o yanda bir ziyaret var. Kestirdiğiniz ağaçlar Sefkâr Baba'nın vakfıdır. Gel bu ağaçları bize bağışla" dedim. İ. Paşa:

"Vakıflar devlet malıdır" dedi; benim isteğimi kabul etmedi.

Bir hastalık düştü, askerinin hepsi telef oldu. O fırkadan hiç kimse sağ kalmadı.

Sefkâr Baba'ya gidenler:" Yarabbi! Sen büyük bir zâtsın! Senin yüzün suyu hürmetine Allah bize şifa versin" derler.

24. TOPÇU BABA

Kara Meşe, Baskil'e bağlı Karakaş köyünün hududundadır. Kara Meşe'nin yukarısında bir ziyaret vardır. Mezar halen mevcuttur.

Burada yatan zat topçu imiş. Savaşta şehit olmuş. Kıbrıs Savaşları sırasında, oradan top seslerinin geldiğini duyanlar var.

Ziyaretin batı tarafı meşeliktir. Kimse o meşelerden bir çöp bile alamaz. Meşeler, Topçu'nun maiyetindedir. Bu meşeleri günah olduğu için kimse kesmez.

Bir zamanlar Karakaş'tan Osman oğlu Cemâl:

"Öyle şeylere inanmayın; ne var o ağaçlarda?" deyip meşelerden bir tanesini kesti. Evine kavuşamayıp felç oldu.

Bir derdi olan gidip Topçu Baba'nın mezarını ziyaret eder. İki rekât namaz kılıp çıkıp gelirler.

Ali Rıza İŞKIRIK

25. EVLİYA BABA(II)

Mezarı yapılırken orayı ziyarete gitmiştim.

"Burayı kim yaptıırıyor?" diye sorduğumda, oradaki usta, şunları anlattı:

İstanbul'dan mı, Ankara'dan mı bir kişi, dilsiz çocuğunu almış gelmiş. Burada çocuğun dili birdenbire açılmış. Bu adam çekip gitmiş. Aradan epey zaman geçiyor. Evliya Baba, bu adamın rüyasına gelip şunları söylemiş:

" Sen o zaman kuvvetsizdin; şimdi kuvvet bulmuşsun. Cenâb-ı Allah'tan dilek diledin, çocuğunun dili açıldı. Sen madem ki şimdi kuvvet buldun, benim üzerimi yap."

Gördüğü bu rüya üzerine adam buraya tekrar geldi. Beni buldu. Evliya Baba'nın olduğu yer çok diktir; hayvanlarla taş taşıdık. Sonra şantiyeyi yakın bir köyde kurduk. Adam:

" Benim hiç adımı vermeyesiniz; aha size para" dedi.

Büyük zahmetlerle suyu, taşı taşıdık. Mezarı yaptırın da bizimle beraber çalışıyor. Adam kabre girince o zatın mezarını öper; çıkarken de geri geri çıkardı.

Fakat bir türlü mezarın yerini tesbit edemedik.

Adam, Allah'a yalvardı, yakardı:

"Yâ Rabbü'l-Âlemîn! Bu mübarek bize ayân olsun. Biz bunun yerini bulalım. Olmadı bir türlü göremedik."

Gittiler, yakın köydeki hocayı buldular. Ona vaziyeti anlattılar. O :

"Oğlum, siz korkuyorsunuz. Yanınızda durayım dâyesin. Ben, 'filân yerededir' diye karar verip eştirememe" dedi.

Dönüp geri geldiler. O gece, Evliya Baba, o adamın rüyasına gelir:

"Filân yeri eşin! Ayağımın altında kesme taş vardır." der.

Orayı eştik, bir kesme taş çıktı.

Türbesini de işte şimdi, buraya yapıyoruz.

İbrahim DANIŞMAN

26. ŞEYH ALAEDDİN EFENDİ(I)

Şeyh Alâeddin'in türbesi Arındık'tadır.

Orada önceden kendisinin harabe bir türbesi vardı. Türbenin etrafı biraz düzlüktür. O düzlükte DDY V. Kısım bir şantiye kurmak istedi. Türbenin 50 m. kadar yakınına ambar, yazıhane filân yaptılar. Gece, binaları silkeleyip yıktı. İkinci defa binaları tamir ettiler. Sabahleyin kalktılar ki, binalar tekrar yıkılmış.

V. Kısım'ın âmiri Ali Bey isminde bir müteahhitti.

Ali Bey:

"Mübarek! Ben sana vaad ediyorum. İşimiz bitinceye kadar şu binaları burada suvar. Bu binaların bir kısmını sana cami olarak bırakacağım. Müsaade edersen türbeni yıkıp yeniden yaptıracağım" demiş.

Derhal sabahleyin ustaları bırakmış; türbesini ördürmüş. Türbenin içini tahtalatmış.

Ondan sonra o binalara bir şey olmadı. Bunu ben gözümle gördüm.

Salih

27. ŞEYH ALAEDDİN EFENDİ(II)

Türbenin etrafında büyük meşe ağaçları vardır. Ağaçların içinden gittiğiniz zaman, vücudunuz diken diken olur.

DDY V. Kısım oraya girdiği zaman ağaçların birazını kesti. Bizim yörenin adamı, buradan bir dal bile kesip götürmez.

Bir evde ekmek yapıyorlarmış. Sacın altına Şeyh Alâeddin'den gelen odunu bilmeden bırakmışlar. Sacı fırlatmış. Evdekiler oradan odun gelmeyeceğini biliyorlar. Çocuğa:

" Bu odunları nereden getirdin?" diye sormuşlar.

"Şeyh Alâeddin'den topladım" demiş.

"Hemen bunları al, geri götür!"

Çocuk da, odunları topladığı yere götürüp bırakmış.

Salih ÇETİNER

28. ŞEYH ALİ EFENDİ(IV)

Őark Vilâyetleri Komutanı M. Paşa ile Elâziğ valisi Palu'ya geliyorlar. O esnada DDY'na ait IV. Kısım'ın yaptığı yol inŐaati devam etmektedir. Paşa ile vali, inŐaati denetliyorlar, gece de misafirhanede kalıyorlar.

Günlerden cumadır. Cuma günleri bilhassa herkes onun türbesini ziyaret ederdi. Bunlar, sabahleyin, misafirhanenin balkonundan geçmekte olan kalabalığı görürler. Müteahhite:

"Bunlar nedir?" diye sorarlar.

"Yukarda bir türbe var. Bunlar hâlâ o ölülerden medet umuyorlar, onlara tapıyorlar"

Paşa ile vali, orada kimseye birŐey demez. Elâziğ'a döndükleri zaman, kaymakamlıkla jandarmaya bir emir gönderirler:

" Türbeleri kapatacaksınız, yıkacaksınız."

Bir gece âniden türbenin etrafını sardılar. Kısım'da, Erzurum'un İspir kazasından Hamdi Çavuş adlı birisi vardı. Müteahhit onu çağırır:

" Bir lâğım vuracaksın, türbeyi patlatacaksın!"

"Bey, ben gidemem. Ben çoluk çocuk sahibiyim."

"Sana emir veriyorum; ya bu işi yaparsın ya da postanı çekip gidersin!"

O da, mecburen yanına bir kaç kişiyi alıp gece yarısı gidiyor ve dinamitleri patlatıyor. Türbenin içindeki taşlıları da, getirip müteahhite teslim ediyor.

Sabahleyin erkenden Şehre gitmek üzere kalkanlık.

Tünelin ağzındaki işçi barakalarının önünde, işçiler işi paydos etmiş, ağlayıp sızlıyorlar.

"Yahu ne oldu?" diye sorduk.

"Hamdi Çavuş'un ağzı eğildi" dediler.

Hamdi Çavuş'un ağzı, kulağının tam dibindeydi, ben gözümle gördüm. Mendille yüzünü sarmıştı. Gözlerinden yaşlar akıyordu.

Büyükler, Hamdi Çavuş'a:

"Yahu sen zorla gitmişsin. Git, şurda, kendisinin mes-cidi var. O mescidin anahtarını, torunlarına söyle de, sana versinler. Ağzına vur. Bir kaç gün devam et. Yalvar yine kendisine, üzerine git. 'Vaziyet böyle böyle oldu' de. Dü-zelsin."

Hakikaten, bir haftanın içinde, Hamdi Çavuş'un ağzı tek-rar eski yerine geldi. Ben, gözümle gördüm.

Hadiseden üç gün sonra, emir veren Haydar Bey isim-deki müteahhit, âniden felç oldu; ağzı dili tutuldu. Onu alıp İstanbul'a götürdüler. İki gün sonra haber geldi ki, Haydar Bey ölmüş.

Salih ÇETİNER

C. Mecnûnlar İle İlgili Efsaneler:

29. DELİ MEHMET

Hozakpur(Beyelması) köyünden olup 50 yaşlarındadır. Çarşıda, dükkânların önünde otururken şoför Vahap, buna bir iki tokat vurmıştu.

Aradan çok zaman geçmedi. Vahap'ın bir otobüsü vardı. Otobüs Malatya'ya gidiyor. Kendisi de, şimdi su altında kalan Kırkdili köyüne, motorsikletle gitmiş. Ordan geri dönerken, daha köyün bu yanına geçmeden, virajı alamıyor ve arkadaşıyla beraber yardan aşağı uçuyor. Yüzü gözü parçalanıyor.

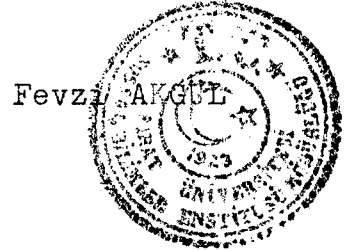
Ağın'daki Sağlık Ocağı'nda yaralarını sarmışlardı. Vahap çarşıya gelmişti.

Çok geçmeden haber geldi ki, aynı mevkide, Malatya'ya giden otobüsünün rotu kırılıp devriliyor.

Deli Mehmet:

"Abi, tokat... Böyle oldu." diye, anlaşılmaz bir şekilde çarşıda konuşup duruyordu. Tam ve düzgün konuşamıyordu.

Böyle söylerken hadiseleri henüz duymamıştı.

30. DELİ MUSTAFA(I)

Harput'tan Hicaza bir kişi gitmiş. Hicaz'da tanıştığı birisi ona:

"Git, Mustafa'ya benden selâm söyle" demiş.

Haccı tamamlayıp Harput'a gelmiş. Burada Deli Mustafa ile görüştüktan sonra, selâmı söylemeyi unutmuş.

Mustafa ona:

"Emaneti niye vermedin?" demiş.

Mehmet KAVURAN

31. DELİ MUSTAFA(II)

Harput'ta Mustafa isimli bir deli varmış. Çıscıplak gezdiği için, bunu İmam Efendi'ye şikâyet etmişler.

İmam Efendi, bu deliye bir gün bir tokat vurmuş ve:

"Bir daha bu vaziyette gezmeyeceksin" demiş. Ona, üst-baş, elbise vermiş.

O gece Peygamber Efendimiz, İmam Efendi'nin rüyasına gelmiş:

"Benim delilerime dokunma!" demiş.

Ertesi gün o deli gelmiş; kafasını caminin kapısından içeri uzatıp İmam Efendi'ye demiş ki:

"Di vur bir tane daha. Akşam görmedin mi sana ne dedi?"

Fikret SELMANOĞLU

32. DELİ MUSTAFA(III)

Mustafa Efendi çıplak gezerdi; üstü başı olmazdı.

Bir gün Beyzâde Hoca bunu dövmüş ve:

"Böyle çıplak gezme" demiş.

Gece Hz. Peygamber, Beyzâde Hoca'nın rüyasına gelmiş:

"Benim delilerime ilişme" demiş.

Beyzâde Hoca'nın:

"Yâ Resulallah! Ya delini akıllı et, ya şeriatını kaldır" dediğini söylerler.

Sabahtan bakarlar ki, Mustafa Efendi giyinmiş; üstünü başını düzeltilmiş. Beyzâde Hoca:

"Aferin Mustafa Efendi!" deyince, Mustafa'nın:

"Nedem? Hz. Peygamber baş edemedi, ben mi baş edeceğim seninle?" diye cevap vermiş.

Bedri YÜCESU

33. DELİ MUSTAFA(IV)

Harput'ta bir gün cemaat camide namaz kılıyormuş. Namazı selâmlamışlar. Deli Mustafa, kapıdan başını uzatıp:

"Böyle pezevenklerin arkasında namaz kılmak da câ-iz değil!" demiş.

O zamanki imam, Mazlumzâde Hilmi Efendi imiş. Cemaat:

"Hoca, n'ettin? Abdestin mi yoktu?" diye sorunca, Hilmi Efendi:

"Hayır, gecelik donumu değiştirmemiştim" diye cevap vermiş.

Bedri YÜCESU

34. DELİ HAKKI(I)

Zabulbar(Bahadırlar) köyünden olup halen sağdır.

Mezatlar denilen mevkide, tarlamda çocuklarla ekin biçiyorduk. Yanımıza geldi.

"Gel, iyi rastgeldin, biraz ekin biçelim" dedim.

"Ekmek var mı, açım" dedi.

Oturup ekmeğimizi yedikten sonra beraber ekin biçmeye başladık. O, bu mıntıkadaki her şeyin kendisinin olduğunu söylerdi daima.

O sırada Ağın'daki deri fabrikası yeni yapılıyordu.

"O karşıda bir fabrika yapılıyor, bak şurada. Orası kimin?" diye sordum.

"Ora da benim" dedi.

"Burayı ne yapacaksın?"

"Ora, sonunda besi damı olacak" dedi.

Hakikaten de şimdi fabrika istop etti. Fabrika halen, besi damı vaziyetinde duruyor.

Fevzi AKGÜL

35. DELİ HAKKI(II)

Ağın'dan Arapkir'e bir için gidiyorlar. Bakıyorlar ki Hakkı, kahvenin önünde geziniyor.

"Yahu Hakkı! Haydi arabaya bin de gidelim" diyorlar.

"Yok, yok-diyor-; siz gidin gidin, ben gelirim."

Ağın'a araba ile geliyorlar ki, Hakkı da Ağın'da geziyor.

Hüsnü AYDOĞMUŞ

36. DELİ CEVDET(I)

Emekli olmuş, para yoluna bakıyordum. Çok da ihtiyacım vardı.

Hanımla beraber, 50'ler Çarşısı'ndan aşağı doğru iniyorduk. Ne kendisi beni, ne de ben kendisini tanıyorum. Yol üstünde ufak bir kahve var. Bir de baktım, kahveden dışarı çıktı. Önümüze geldi:

"Dur" dedi, durduk.

"Paran geldi paran; git, paranı al" dedi.

Hakikaten, sabahleyin postacı bana, para kâğıdını getirdi.

Hüsnü AYDOĞMUŞ

37. DELİ CEVDET(II)

Cevdet Elâzığ'daydı. Aslen Mardin'li olup iri yarı bir adamdı.

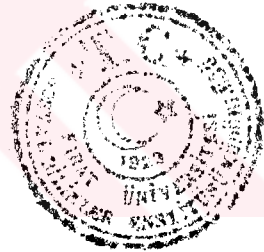
Palulu, Yayla Palas Oteli'nin sahibi Halit anlatmıştı:

Ona otelin üst katında bir oda vermiştim. Akşamları gelir orada yatar, sonra giderdi. Bir gün sabah dedi ki:

"Halit! Bingöl gitti, Bingöl!"

Hakikaten de akşam üzeri Bingöl depremi oldu.

Hüsnü AYDOĞMUŞ

38. DELİ CEVDET(III)

Yayla-Palas Oteli'nin sahibi Halit anlatmıştı:

Evde çocuklarla kahvaltımızı yaptık; ben otele geldim. Yukardaki odasından indi.

" O kız hastalandı; git onu doktora götür" dedi. Hayret ettim. Daha, bu lâf üzerindeyken telefon çaldı. Hanım telefon ediyordu:

"Halit, kız hastalandı. Çabuk doktora götür."

Apar topar gidip çocuğu evden aldım ve doktora götürdüm.

Hüsnü AYDOĞMUŞ

39. DELİ MEHMET(I)

Saraycık köyündendi, öleli epey oluyor. Buralı Mehmet Usta diye birisi anlatmıştı:

Asker kaçağıyım. Gece yolda giderken Enerde diye bir mevkide, buğdayların içersinden bir ses geldi. Zifiri^â karanlık. Seslendim, hiç ses vermedi. Silâhımı tutup o tarafa çevirdim.Nenin nesi ise artık atacagım. O zaman bagırdı:

"Kadıyoran, Kadıyoran! Beni vuracaksın ulan! Deli misin?"

O zifiri karanlıkta beni nasıl tanıdı? Şaşırıp kaldım. Hemen silâhımı yere indirdim.

Hüsnü AYDOĞMUŞ

40. DELİ MEHMET(II)

Baraj buraları basmadan önce, geceleri gezermiş. Zaten deliler hep geceleri gezerler.

Modanlı Hüseyin isminde bir arkadaş, gece atla Ağın'a geliyormuş. Zifirî karanlık, kimsenin sıfatı seçilemiyor. Çayın başında, dalgalı, taşlık bir arazide hayvanı gitmiyor. İlerde bir karaltı görüyor ama, karanlık olduğundan sıfatını seçemiyor. Sesleniyor:

" Kimsen meydana çık! Hayvan gitmiyor!"

Yine ses çıkmıyor. Bir müddet sonra: "Taş da var, bal da var" sözlerini duyuyor. Anlıyor ki bu, Deli Mehmettir.

"Mehmet, sen misin? Hay Allah iyiliğini versin!"

"He-demiş- benim".

"Buyur, birlikte gidelim."

Atının peşinden biraz geliyor. Ama, ne Hüseyin onun sıfatını seçebiliyor, ne de Mehmet onu tanıyor. Kırk-elli metre uzaklaştıktan sonra, Mehmet arkasından taş atmaya başlıyor. Gelmeyip, orada kalıyor.

Hüseyin, sabahleyin erkenden, daha sıfatlar belli olmadan, alacakaranlıkta Ağın'da namaza gidiyor. Çeşmenin önünde bir karaltı görüyor ama tanıyamıyor. Ona yek-ten diyor ki:

"Akşam beni beklemedin, geçtin geldin değil mi?"

Fevzi AKGİL

D. Hızır-İlyas vd. İle İlgili Efsaneler:

41. HIZIR-İLYAS ve İSKENDER

Hızır karada, İlyas ise denizde muhafızdır. Bu ikisi, İskender-i Zülkarneyn zamanında yaşıyorlarmış.

Allah İskender'e 14 sene bir mühlet vermiş. O, bu müddet içinde şarkı-garbi gezmiş. İki tane boynuzu varmış. İskender, dünyanın her tarafını gezdiği için kendisine Zülkarneyn derler.

Hızır ile İlyas onun arkadaşı imişler. Bunlar beraber geziyorlarmış. İskender bunlara demiş ki:

"Gidelim, denizden âb-ı hayat suyunu bulalım."

Bunların üçü düşmüşler yola. Taş varmış; batmayan bu taşın üzerinde denize girmişler. Deniz üzerinde bir zaman gitmişler. Yol ikiye ayrılmış. Karanlık, zulmet...

İskender:

"Ben bu yoldan gideyim, siz de bundan gidin" demiş.

İlyasla Hızır, İskender'den ayrılmışlar. Epey gittikten sonra, abdest alıp namaz kılmışlar. Ellerinde bir fânus varmış. Fânusun içinde de hareketsiz duran bir balık varmış. Bu balığı yiyecek olmuşlar. Ellerindeki fânus kırılınca, balık dirilip geri denize girmiş. Fânusun içindeki suyu, Hızırla İlyas içmişler. Bu içtikleri, âb-ı hayat suyuymuş.

İskender ise, yolda yürürken gaipten bir ses duymuş:

"Ne o İskender? Sen dünyayı fethettin, daha doymadın mı? Sağlıkla memleketine kavuşmayasın!"

"Eyvâh -demiş-, ben bilsem bu dünyada ölüm vardı; bu kadar zahmeti çeker miydim?"

Geri dönüp, Hızır ve İlyasla buluşmuş. Hızırla İlyas:

"Biz âb-ı hayat suyunu bulduk" demişler.

"Bana nasip olmadı."

Bir müddet sonra İskender ölmüş. Hızırla İlyas ise ölmezliğe erişirler.

İskender'in memleketi Konya imiş. Ölmeden evvel, askerlerine demiş ki:

"Siz benim cenazemi Konya'ya böyle götürürseniz anam kızar. Ne kadar hoca varsa gelsin, cenazemin etrafında tekbir getirsin. Ne kadar hazinem varsa, cenazemin önüne getirin. Ne kadar askerim varsa, benim cenazemi takip etsin. Benim elimi de tabuttan dışarı salın; böyle gidip gelsin, sallansın. Anam beni bu vaziyette görürse ağlar. O zaman size bir şey demez."

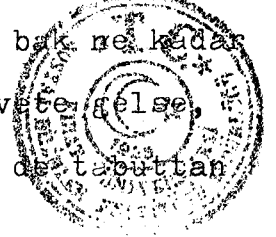
Anası haber alır ki, İskender ölmüş. İki ordu asker ile, bir dağın başına çıkar, bekler. Bakar ki İskender'in ordusu geliyor. Vaziyeti görür ve tebessüm eder. Askerler anasına:

"Kumandanım, niye gülüyorsun?" diye sorarlar.

"Siz görüyor musunuz, benim oğlum ne demek istiyor?"

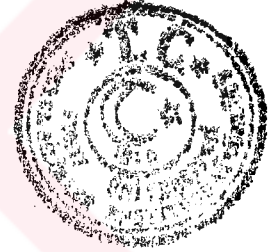
"Ne diyor?"

"İskender diyor ki: Ana! Dünyada eğer ölüm parayla olsaydı, bak ne kadar hazinem vardı; hepsini verir ölmezdim. Eğer hocalar, âlimler, şeyhler bu işi önleselerdi; bak ne kadar şeyhim, hocam vardı. Ben yine ölmezdim. Eğer kuvvete gelse, bak ne kadar askerim vardı; yine ölmezdim. Elini de tabuttan

çıkarmış: 'Bu dünya böyle gelir, böyle geçer' diye sallıyor.

Ethem BATMAZ

42. HIZIR(A.S.) (I)

Alimlerden işittiğimize göre, Hazar, insan sıfatına girip ev ev gezermiş.

Bir gün dul bir kadının evine gitmiş, ondan sadaka istemiş. Dul kadın çok fakirmiş. Bir inegi varmış; bu inekle, iki çocuğunun rızkını temin ediyormuş. Kadın ona sadaka vermiş. Hazar da ona:

"Kızım, daima evin bereketli olsun" diye dua edip oradan ayrılmış.

Kadın eve döndüğünde bakmış ki, küpteki yağ taşıyor. Birkaç yıl, çocuklarını büyütünceye kadar, inegin yağıyla çocuklarının rızkını, sıkıntıya düşmeden temin etmiş.

Büyük oğlu 15-16 yaşlarına geldiğinde, anasını sıkıştırmaya başlamış.

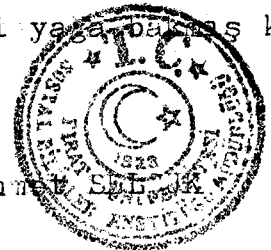
"Ana, bu yağı nereden temin ediyorsun?"

"Oğlum, ne yapasın sen? Sen böyle şeylere karışma."

Kadın her ne kadar yalvarsa da, çocuğun elinden kurtulamamış.

"Oğlum, niye beni söyletiyorsun? Bir dilenci geldi. Ona sadaka verdim. O ihtiyar da bana dua etti. İyilerden olduğu için olsa gerek, Cenâb-ı Allah da, onun duasını kabul etti. Ben eve döndüğümde baktım ki, çinide yağ taşıyor. O gün bu gündür, bu bereketli yağı satıp geçiniyoruz. Madem ki zorladın, işte, ben de anlattım" demiş.

Kadın daha sonra eve gidip çinideki yağı baktı ki, yağ yine eski halinde imiş.

Mehmet

43. HIZIR(A.S.)-(II)

Hızır ile Hz. Musa arkadaşlık yapmak istemişler. Hızır, Musa (A.S.)'a demiş ki:

"Arkadaş, ben ne iş yaparsam yapayım, bana soru sormayacaksın. Eğer bu şartlar altında arkadaşlık yapmak istersen, yaparım; yok, eğer soru soracak olursan yapmam."

Hz. Musa da söz vermiş.

Gitmişler bir yere. Burası çok kalabalıkmış. Çocuklardan bir tanesi bunları, vermiş taşın gözüne. Hızır, beddua etmiş ve çocuğun gözleri kör olmuş. Hz. Musa, Hızır'a:

"Niye bu çocuğa beddua ettin de gözleri kör oldu?"

"Arkadaş, ben sana demedim mi? Hani benim işime karışmayacaktın?"

"Peki, öyle olsun" demiş.

Bir başka yere gitmişler. Buradan da bir gemi ile geçmek icap etmiş. Gemi sapa sağlamış ama, başlamış Hızır bu gemiyi delmeye. Hz. Musa, yine kızmış:

"Yahu ne yapıyorsun? Sağlam gemiyi mi deliyorsun?"

"Arkadaş, bak bu ikinci oldu. Eğer üçüncü seferinde de sorarsan orada yollarımız ayrılır; bunu böylece bilesin."

"Peki, sen bilirsin " demiş.

Bir başka yere daha gitmişler. Orada da neredeyse yıkılacak vaziyette bir duvar varmış. Hızır: "Bismillâhirrahmânirrahim" deyip duvarı doğrultmuş. Hz. Musa, dayanamayıp tekrar sormuş. Hızır da demiş ki:

"Arkadaş, bak bu üçüncü oldu. Sana olanları anlatacağım, fakat yollarımız artık ayrılacak."

O çocuğun anası babası müslümandır. Fakat kendisi kalkıp küffâr olacak, anasını babasını azap içinde bırakacaktır. O bakımdan çocuğa beddua ettim.

İkincisine gelince: O ülkenin padişahı çok zâlimdir. Geminin sahipleri çocuklardı ve de yetindirler. Padişah, savaş zamanı geminin sağlam olduğunu duyarsa, onların gemisini ellerinden alır. Gemiye deldim ki, gemi su alsın; padişah da gemiyi çocukların elinden almasın. Çocuklar iyi kötü bir ekmeğe parası kazansınlar.

Duvar meselesi de şöyle: Çocuklar yetim, akrabalarının himâyesi altındalar. Vaktiyle babaları oraya altın gömmüştü. Duvar yıkılsaydı, akrabaları altınları bulurlar; çocuklar da bundan mahrum kalırdı. Çocuklar büyüyünce, bu duvarı tamir etmek isteyecekler ve babalarının saklamış olduğu altınları bulacaklar.

Mehmet SELÇUK

II. AL KARISI, KAPO S (Kepoz) ve C İ N L E R -
LE İ L G İ L İ E F S A N E L E R

44. AL KARISI (I)

Çocuktum, evimizde lohusa vardı. Babaannem getirdi, başına bir baş soğan, egış ve Kur'an-ı Kerim koydu.

"Bunlar nedir, bana anlatır mısın?" dedim. Anlattı:

"Kızım, doğum yapan gelinler kırklıdır. Al Karısı derler, o gelir. O gelmesin diye bunları koyuyoruz.

Gelinin biri doğurmuş, yatıyormuş. Bir iki gece kapısı çalınmış. Üçüncü gece bakmış ki, kocasının sesiyle kendisini çağırıyorlar. Bu da koşmuş gitmiş. Kadını, bir derenin içine götürmüşler:

'Gelinim, seni burada yıkayacağız.'

'Niye? Bizim evimiz vardı, niçin burada yıkıyorsunuz?'

'Yok, burada yıkayacağız' demişler.

Yıkadıkları esnada gelin salâvat getirmiş. Baş ucundaki kadın kaybolmuş. Kendisi orada sipsivri kalmış. Fenalık geçirip bayılmış.

O sırada ev sahibi uyanmış ki, gelin evde yok. Komşuya sormuş. Komşusu:

'Dereye doğru kocasıyla gittiğini gördüm' demiş.

Gitmişler, gelini orada baygın bir vaziyette bulmuşlar. Ayıltmışlar. Gelin başından geçenleri anlatmış.

İşte kızım, Kur'an, egış ve soğan bu Al Karısının gelmemesi içindir."

45. AL KARISI (II)

Ninemin ninesinin ismi Hafize imiş; bunun başından şöyle bir olay geçmiş:

Hamileymiş. Al Karısı özellikle hamile kadınlara gelirmiş. Ninem bunu yakalamış. Al Karısı:

"Dile benden ne dilerse?" demiş.

Kışmış, o zamanlar kar çok olurmuş. Ninemin beyi de o sırada harpte imiş. Ninem:

"Bizim odun hiç bitmesin" demiş; Al Karısı'nı savmış.

Şimdi bizim evin odunu hiç bitmez. Merekte 1,5 ton kadar odun devamlı gelecek seneye kalır.

Abdülbaki TÜRKOĞLU

46. KAPOŞ (I)

Burada bir adam vardı, adı Âkifti. Öldü, Allah rahmet eylesin. Onun bahçesi de bizim bahçenin yanındaydı.

Gece bir baktım ki, bir bağırıtı var:

"Koşun hele koşun! Beni öldürüyorlar. "

Koştum; bağırdım,bağırdım; cevap veren yok.

"Âkif Dayı, Âkif Dayı" diyorum, ses yok. Bir müddet sonra çocukları geldi. Baktık ki, Âkif Dayı yerde yatıyor. Yarım saat sonra ayıktı.

"N'oldu yahu! Anlatsana!" dedik; anlattı:

"Bir köpek gördüm. Köpeğe silâhı çektim. Atacak sırada merkep oldu. Bir daha atacak oldum; bu sefer camız oldu. Bir daha atacak oldum; bu sefer de dev oldu. Ondan korktum ve böyle bayıldım."

Refik ÖZBAY

47. KEPOZ (II)

İki komşu akşamdan: " Sabaha doğru saat 3 sıralarında kevene gidelim " diye anlaşırlar.

Adam akşamdan yatar; gece saat 10-12 sıralarında arkadaşası seslenir:

"Haydi Kâmil, sabah oldu; kalk da gidelim!"

"Bekle beni, geliyorum!"

Hayvanla gideceklermiş. Adam kalkıp giyinir. Ekmeğini, hayvanını, örkenini almış. Görünürde kimseler yokmuş. Ama, arkadaşasının sesini duyuyormuş:

" Haydi Kâmil!"

"Dur, geliyorum."

Adam gidiyor ama görünürde kimseler yok. Bir müddet bu şekilde gitmiş.

Neticede adam bakmış ki, bir tepenin kenarına kadar gelmiş; biraz daha yürüse önü uçurum... Orada ilâhi kudretle frenlemiş.

Ayılmış, bakmış ki kimse yok. Sabah olunca da tekrar köye dönmüş.

Zülfikâr UZUN

48. CİNLER

Palu'nun Hor(Yoncalıbayır) köyünde, bir kadın cindar olmuş, düşüyordu. Kocasını olanları bana anlatmıştı:

Bir gece saat 11 sıraları imiş. Kış vakti, kar göbeğe kadar çıkmış. Karısı:

"Ben ahıra gidiyorum, ineklerin altını temizleyip geleceğim" demiş. Gitmiş, uzun bir zaman gelmemiş. Kocasını gitmiş ki, karısı ahırda yok. Aramış, sonra gelip yatmış.

Evde iki de çocukları varmış. Birisi ufakmış, üç-dört aylıkmış. Çocuk parmağını ağzına almış, emiyormuş.

Sabaha bir saat kala kadın gelip kapıyı dövmeye başlamış. Kocasını gidip kapıyı açmış. Üstündeki elbiseleri hep yaşmış. Elinde de bir tutam yeşil ot varmış. Kocasını:

"Gel içeriye; bu bir değil iki değil, seni geberteceğim!" demiş. Kadın:

" Yahu, sen benden ne istiyorsun? Ben ahıra gittim. Bunlar geldi, beni çekti götürdü. Elbisemi de filân yerde çıkardılar. Suya batırıp derenin içinde bir taşın altına koydular. Beni alıp Kayseri'ye götürdüler. Bana güzel elbiseler giydirdiler. Düğüne gittik. Orada düğünü bitirdik. Beni alıp getirdiler, burada bıraktılar. Bu otu da bana verdiler: ' Götür, o ineklerine ver, gınahtır' dediler. Elbiselerimi giydirdiler. 'Git, o bebeğine bak; biz onun ağzına meme verdik, o hiç ağlamaz' dediler."

Mahmut GILBASAN

III. T A Ş K E S İ L M E E F S A N E L E R İ

49. EJDERHA TAŞI(I)

Harput'un 500 metre kadar dışında, mezarlıklar mevkiinde; yolun ortasındadır.

Rivâyete göre, Buzluk tarafından Harput'a doğru bir ejderha geliyormuş. İnsanları yiyip bitirecekmiş; Harput'u harab edecekmiş.

Orada kuzularını otlatan yaşlı bir kadına rastlamış. Yaşlı kadın bunu görünce birden hoflanmış:

" Yarabbi! Bu Harput'a giderse, Harput'u yiyip bitecek. Bunu sen burada taş yap, gidemesin Harput'a" demiş.

Kadının dileği kabul olmuş ve ejderha taş kesmiş.

Mustafa Sait ASLAN

50. EJDERHA TAŞI(II)

Bir kadın şehirden bağı giderken, orada birdenbire bir ejderhaya rastgelmiş. Çok korkmuş :

"Yârabbi! Ya beni burada taş kes, ya onu" demiş.

Ejderha taş olmuş.Eğer gelse imiş, şehri mahvedecekmiş.

Ejderhanın dili, ağzı, iki ön ayağı ve başı bellidir. Vücudu ise toprak altındadır.

Bedri YÜCESU

51. KIRMIZI GELİN DAĞI

Dağ, Baskil'in güneyinde, kaza hudutları içinde olup, Nazaruşağı mahallesinin üst tarafındadır.

Vaktiyle iki düğün alayı yolda karşılaşmışlar. Yörede, düğün alaylarının yolda karşılaşması, uğursuzluk sayılıyormuş. Düğün alaylarının ileri gelenleri, birbirlerinden yol istemişler:

"Bize yol verin, geçelim!"

"Siz bize yol verin de, biz geçelim!"

Bunların arasında önce, münakaşalar olmuş; sonra da dövüş çıkmış. Kavgada birçok insan ölmüş.

Gelinlerden biri , kavgada daha fazla insan ölmesin diye, ellerini açıp Allah'a yalvarmış:

" Tek bu kadar insan ölmesin, biz taş olalım" demiş. Allah da duasını kabul etmiş ve her iki düğün alayı da taş kesmiş.

Dağın tepesinde devenin, gelinin ve düğün alayındaki insanların taş kesmiş halleri bellidir. Bu yörede de, o taşlardan başka, taşlık, kayalık bir yer yoktur.

Gelinin başındaki örtüsü kırmızı olduğu için bu dağa, Kırmızı Gelin Dağı adı verilmiştir.

52. KARAMAĞARA KÖPRÜSÜ

Köprünün yan tarafında pek büyük olmayan karanlık bir mağara vardı. Epeyce büyük bir oyuktu. Ona izâfeten köprüye bu isim verilmiştir.

Fırat'ın coşkun bir zamanında, bir kadın çocuğuyla beraber karşıya geçmek istemiş. Fakat, Fırat kabarıp köprünün üstünden aktığı için geçememiş:

"Yârabbi! Ben çocuğumla bu sudan geçebilecek olursam, sana bir kurban keseceğim" demiş.

Sonunda, Cenâb-ı Allah'ın lûtfuyla karşıya geçmiş. Buna mukabil, vaadini yerine getirmemiş. Aklına gelince de, bir biti, kurban niyetine öldürmüş. Allah da bunu orada, çocuğuyla taş kestirmiş.

Şimdi, köprü ve çocuğuyla birlikte taş kesen kadın, baraj suları altındadır.

Mahmut Nedim GENÇOSMANOĞLU

53. HAZİNE

Mastar Dağı, Elâzığ'ın güney-doğusundadır. Hadise, İçme nahiyesinin Zenteriş(Değirmenönü) köyü yakınlarında geçmiştir.

Mastar Dağı'nda, Romalılar'dan kalma define olduğuna inanılmaktadır.

Çok eskiden adamın biri, burada hazine aramaya gitmiş. Hiç bir şey bulamadığı gibi, gece karanlıkta kazı yaparken karşısına birisi çıkmış. Adam, çok korkmuş. Donup taş şeklinde kalmış. Aynı heykel gibi kalmış.

Yıllar sonra, Mastar Dağı'nın tam kuzeyinde, şimdiki asfaltın 2-3 km. yakınında, dereye, çocuklar oynarken o altınlara rastlamışlar. Altınların bir kısmını çocukların elinden köylüler almışlar.

Derler ki: "Bu altınların aslı Mastar'da imiş." Fakat, hâlihazırda, bulan gören kimse yok. O zaman, tesadüfen, çocuklar dereye biraz altın bulmuşlar.

Fikret SELMANOĞLU

IV. H A Y V A N E F S A N E L E R İ

A. Sekil Değişikliği İle İlgili Efsaneler:

54. PEPUK KUŞU

Bunlar bacı-kardeşmişler. Gidip dağden kenger toplayıp getiriyorlarmış.

Bacısının çuvalı delikmiş. Kenger toplayıp koyuyormuş ama, kengerler dökülüyormuş. Kardeşi demiş ki:

"Akşama analık bizi öldürür. Sen kengerleri yemişsin." . Bacısını vurup öldürüyor.

Bakıyor ki, çuvalın dibi delik. Kengerlerin döküldüğünü anlıyor. Çok üzülür:

"Yârabbi! Sen de beni kuş edesin" diye Allah'a yalvarır. Allah da bunu kuş eder.

Bu kuş, dağlarda her zaman "pepu, pepu, pepu" diye öter, bacısını ararmış.

Ethem BATMAZ

55. KEKO KUŞU

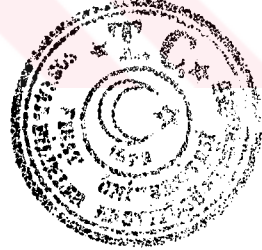
Bunlar bacı-kardeşmişler. Bir gün dağlarda kenger otu toplamaya gitmişler.

Bacısı, kenger bıçağıyla, kasdî veya bir kaza neticesinde, kardeşini öldürüyor. Bu üzüntüyle "keko,keko" deyip başında ağlamaya başlar. Bu acıyla:

" Allah'ım! Ya beni öldür, ya kuş yap" diye dua eder. Duası, Allah'ın nezdinde kabul edilir, kuş haline gelir.

Halen bu kuş, havada veya ağaçların üzerinde: "Keko, keko! Ben öldürmedim! Seni öldüren bıçaktı! Bıçak seni öldürdü!" diyerek ötermiş.

Hüsamettin SEPTİOĞLU

56. AYI

Eskiden buralarda çok zengin bir ağa varmış. Çok davarı varmış ama, nekes birisi imiş.

Bir gün davarları kırparken, Allah'ın has, sevgili bir kulu uzaktan görünmüş.

Dilenci : "Ağa yün kırptıyor; ben gideyim, belki bana da bir iki yün verir" diye düşünmüş.

Ağa bakmış ki, karşıdan bir adam geliyor. Çobanına demiş ki:

"Gelirse, söyle, ağa burada yoktur. Dönsün geriye." Düşmüş, yünün içersine kendini saklamış.

Adam gelmiş:

"Çoban! Bana Allah rızası için bir iki yün veresin" demiş.

"Vallah, ağa burada yoktur. Ağanın malıdır ,ben veremem" demiş çoban.

"Ağa nereye gitti?" diyerek, yünün yanına yaklaşmış:

"Ayı, ayı! Kalk!" diye seslenmiş.

Ağa da yünün içersinden ayı olarak kalkmış.

57. KÖSTEBEK

Kārun, vaktiyle çok zengin birisiymiş. Malını katiiyen hayır-hasenât yoluna sarfetmezmiş.

Cenâb-ı Allah, buna gazab etmiş. Bir deprem olmuş, hazinesi yerin altına gömülmüş. Allah, Karun'u da kör köstün haline getirmiş.

Kārun, ömrünün sonuna kadar, toprağın altında kaybettiği hazinesini aramakta imiş.

Abbas FİDAN

58. DAĞ KEÇİSİ ve AVCI

Elâzığ'ın İçme nahiyesinin yukarısında yüksek tepeleri olan Mastar Dağı vardır. Bu tepelerde eskiden dağ keçisi çok olurmuş.

Buralarda eskiden dağ keçisi avına çok meraklı bir avcı yaşarmış. Bir gün bir tekeyi takip etmeye başlamış. Teke bir taşa atlamış; taşın altı mağara imiş. Avcı bakmış ki, teke kayboldu. Sonra tekeyi, sakallı bir ihtiyar şeklinde mağarada namaz kılar vaziyette bulmuş.

İhtiyar, selâm verdikten sonra avcıya:

"Yahu. sen benden ne istiyorsun? Niye benim peşime bu kadar düştün? Senin başına çok büyük haller getiririm. Mâdem ki ava bu kadar meraklısın, falan yere git. Orada bir oğlak var. O oğlağı vur; sonra oğlağın kemiklerinin hepsini bir çuvala koy ve münâsip bir yere göm. Hiç bir tanesini zâyi etme " demiş.

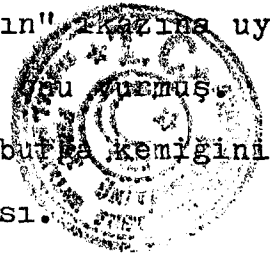
Adam:

"Peki, olur" demiş.

O oğlağı gidip vurmuş. Eve getirmiş. Sonra, her nasılsa, kaburga kemiklerinden bir tanesini, ailesi zâyi etmiş. Aramışlar, bulamamışlar. Onun yerine bir odun parçası koyup, kemikleri çuvala doldurmuşlar ve bir yere gömmüşler.

Ama, beş-on sene sonra, avcı yine duramayıp ava gitmiş. İhtiyarın: "Bir daha av yapmayacaksın" uymamış. Karşısına yine bir teke çıkmış. Atıp vurmuş.

Eve getirdikten sonra bakmış ki, kaburga kemiklerinin bir tanesi, kendisinin bıraktığı odun parçası.

Bir daha tövbe etmiş ve avcılıktan vazgeçmiş.

Hüsnü AYDOĞMUŞ

B. Açıklayıcı Efsaneler:

59. BAYKUŞ, KARGA ve SERÇE

Hız. Süleyman bütün kuşları çağırır:

"Siz tüyünüzü dökceksiniz, ben hanımına yatak yaptıracam" der.

En evvel yarasa gelir:

"Benim yavrularım küçük; işim çok acele. Bir an evvel tüyümü döküp gideyim" der. Tüylerini döküp gider.

Öbür kuşlar da gelirler.

Baykuş, Hız. Süleyman'a ters ters bakarak. Hız. Süleyman:

"Ne bakıyorsun? Göze bak göze" der.

"Padişahım, nurdur, nur" diye cevap verir baykuş.

"Kafaya bak kafaya!"

"Bu kafada akıl dolu, akıl. Senin kafan gibi akılsız değil."

"N'olmuş benim kafama?"

"Sen, karının sözüyle bu kadar kurdun kuşun tüyünü döktüreceksin ve yatak yaptıracaksın. Biz de kışın soğuktan donup öleceğiz. "

O zaman Hız. Süleyman, bu fikrinden vazgeçer.

Serçe ile karga ise, Hız. Süleyman çağırıldığında, hemen gelmezler. Bir müddet gecikirler. Bunları da Hız. Süleyman, ayaklarına bukağı vurdurup zorla getirttirir. Onun için, bu kuşlar gezerken çift ayak atarlar.

60. KEKLİK

Zekeriya Peygamber zamanında, ümmeti kendisine isyan eder. Düşmanları kendisini kovalarlar. O sırada bir kavak, Hz. Zekeriya'ya:

"Gel, içime gir" der. Hz. Zekeriya da yarılan kavağın içine saklanır. Fakat, peygamberin pesinin ucu dışarda kalmıştır.

Düşmanları, nereye gitti diye onu ararlar. Bu sırada keklik:

"Gak kavak, gak kavak, gak kavak" der. Ötüşüyle, "kavaktadır" demek ister. O sırada bir kuş da:

"Biş, biş, biş" diye seslenir.

Düşmanlar kavağı biçerler ve Hz. Zekeriya'yı orada şehit ederler.

Keklik, Hz. Zekeriya'nın kanını içtiği için ağzı ile ayakları kanlı kırmızı olmuştur.

Abbas FİDAN

61. MOZ

Yılan cennette imiş. Moz da cennette imiş. Moza yılan demiş ki:

"Git gez; hangi mahlûkun kanı tatlı ise gel bana söyle, ki ben onları ısırayım."

Moz gezmiş dolaşmış; sonunda insanların kanınının tatlı olduğunu öğrenmiş.

"Gidip yılanı haber vereyim" demiş.

O sırada moza hacacık rastgelmiş. Ona, nereden geldiğini sormuş. Moz da meseleyi ona anlatmış. Hacacık:

"Madem ki insanların kanı tatlıdır diyorsun; dilini uzat da biraz yalayayım" demiş. Nasıl ki dilini uzatmış, hacacık gagasıyla böceğin dilini kesmiş. Kesmiş ki, gidip yılanı haber veremesin.

O da "von, von, von" diye sesler çıkarmaya başlamış. Dediklerinden bir şey anlaşılmasız olmuş. Gidip yılanı da haberi götürmemiş.

Halen bu böcek "von, von, von" diye ses çıkararak uçmaktadır. Evlerin içinde uçar. Ben tembih etmişim, usaklar nerede onu görürseler öldürürler. Çok fena bir böcektir; nerede adamı görse vurur.

Ethem BÂTMAZ

V. YER ADLARI İLE İLGİLİ EFSANELER

A. Meskûn Bölgelerle İlgili Efsaneler:

62. TAŞÇA YOKUŞU

IV. Murad, Bağdat'a sefere giderken, buralardan da asker topluyor. Taşça Yokuş denilen yere geldiği zaman askerlerine emir veriyor:

"Herkes buraya birer taş atsın!"

Taş yığını, bir harman büyüklüğünde olup, iki-üç insan boyu yüksekliğindedir.

Bağdat'ı zaptettikten sonra geri dönüyorlar. Aynı yere geldikleri zaman, Sultan Murad diyor ki:

"Kalan efrâd ne kadar ise , buraya birer taş daha atsın!"

Bu ikinci taş yığını, öncekinin yanında âdeta bir yavru kadardır.

"İşte -diyor-, gidişiniz neydi, dönüşünüz nedir; anlayabildiniz mi?"

Ömer Fikri GÜLER

63. ŞEFKAT

Canbeg aşiretinden Mehmet, Mahmut, Hasan ve Korkmaz isimli dört kardeş, şafak vaktinde buraya gelip bir çadır açmışlar; yerleşmişler.

Sabahleyin köylüler kalktıklarında; orada büyük bir çadırın ve kalabalığın olduğunu görürler. Sorup soruştururlar. Bunların dört kardeş olduklarını ve şafakla beraber buraya yerleştiklerini öğrenirler.

Şafak atarken buraya gelip yerleşmelerinden dolayı, yerleştikleri, çadır açtıkları yerin adı "Şafakat" olarak kalır. Daha sonra "Şafakat", söylene söylene "Şefkat" haline gelir.

Halen o dört kardeşin soyundan gelenler burada yaşamaktadır. Çadır kurulan bu yere halk arasında "Canbeg" de, denilmektedir. Burası şimdi harabe halindedir.

Emin ÖZEN

64. KURTDERE

Kurtdere köyü, Harput'a 20 km. mesafededir. Köyün Şüşnaz(Serince) ve Obuz köyü üzerinden geçen bir yolu vardır.

Burası, dört tarafı dağlarla çevrili kuytu bir yerdir. Kış olunca, bütün kurtlar soğuktan sitâr olmak için bu derelere inerlermiş. Bazı kışlar insanlara bile saldırdıkları olurmuş.

Kurtların bol olmasından mütevellit, buraya önceleri, "Kurtdere, Kurtludere" demişlerdir. Kurtların bol olduğu bir dere olması sebebiyle, köyün ismi, zamanla "Kurtdere" olarak kalmıştır.

Mustafa Sait ASLAN

65. OBUZ

Harput'un 15 Km. kuzey tarafında bir köydür.

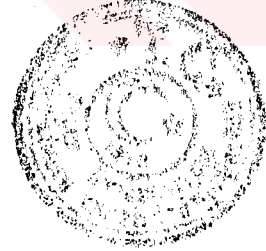
Köyün çok güzel, düzlük ve çayırılık bir arazisi vardır. Arazinin üst tarafında bir su kaynağı bulunmaktadır. Kaynak, o çayırılığı sulayarak, aşağıda başka bir çaya ulaşır.

Eskiden kış bastırınca, bu çayır olduğu gibi buz tutarmış. Civardaki köylülerin hepsi , " o buza" kaymağa gelirlermiş. Yer meyilli olduğu için, baştan vururlar, aşağıdan çıkarlarmış.

Vatandaşlar devamlı:

" O buza gidelim, kayalım" diye diye, köyün ismi de "Obuz" olarak kalmıştır.

Mustafa Sait ASLAN

66. ARINDIK

Poyraz nahiyesine bağlı bir köydür.

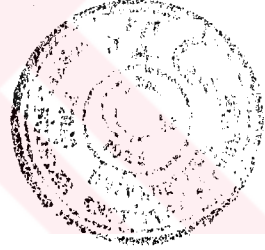
Biz çocuktuk; büyüklerimiz anlatırlardı:

Bu köyün halkı, eskiden vurmayla, kırmayla ; eşkıyalık-
la uğraşmış. Tövbe edip:

"Bu işlerden el etek çektik" demişler. Bütün kötülük-
lerden arınmışlar.

Onun için köyün adı da "Arındık" olarak kalmıştır.

Abdullah ŞAHİN

67. BASKIL

Baskil'in köyleri umûmiyetle oğullu-uşaklıdır.

Canbegler geldiklerinde, burada bir müddet kalırlar.

Bizim memleketimiz önceden Bizanslılar'ın elinde imiş. Canbegler buraya oğullu-uşaklı olarak yerleşmişler. İleriye, Anadolu içlerine gitmek mecburiyeti hâsıl olunca, Başgil ailesi, bir oğulla bir uşağını burada vazifelendirip bırakır. Devamlı başkanlık yaptığı için, bu aileye, Başgil adı verilmiştir. Uşak, Başgil ailesinin hizmetinde çalışan kişi imiş. Ve onlar başlarlar burada vazife yapmaya.

Başgil adı söylene söylene "Baskil" olmuştur.

Oğlunun idaresine verdiği köyler oğulludur: Haroğlu, Karoğlu... Uşağına verdiği köylerin ismi de uşaklıdır: Milliuşağı, Tavşanuşağı, Rışvanuşağı, Bilâluşağı... Uşağın köyleri daha fazladır.

Emin OZEN

68. AĞIN

Ağın'ın kuzey-batısında, Ağın'a 7 km. mesafede Hastek Kalesi vardır. Halkın Ağın'a buradan gelerek yerleştiği söylenir.

Ağın'ın toprağı beyazmış. "Ak olan toprağa in" demişler ve buraya yerleşmişler.

Ağın ismi, buradan gelmektedir.

Mehmet Fahri ÖZDEMİR

69. SÜT KALESİ

Harput Kalesi'nin bir ismi de Süt kalesi'dir. Burasının Süt Kalesi olmasının hikmeti, şuradan gelmektedir:

Kalenin inşaatı sırasında, yarımşar-birer metre uzunluğundaki taşların ortasını hendek şeklinde karık yapmışlar. Harput'un kuzeyinde Çatalkaya denilen yerden, sütü yenmeyen hayvanların sütlerini sağmışlar. Süt yetmediği zamanlarda ise, sütü yenen hayvanların sütlerini de kullanmışlardır.

Sütleri böylece, Çatalkaya'dan kalenin inşaatına kadar, bu karıklarla getirmişler. Kalenin harcını, bu sütlerle yapmışlar.

Harcına süt katılı olduğu için de, bu kaleye Süt Kaleği denilmiştir.

Mustafa Sait ASLAN

B. Yeryüzü Sekilleri İle İlgili Efsaneler:

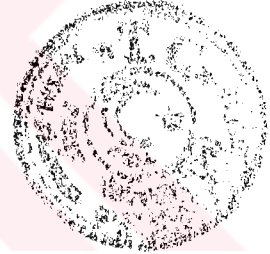
70. DUA DAĞI

Harput'a bakan yamaçta, kabristanlığın bulunduğu yere bu isim verilmektedir.

Eskiden, askerlerle Hicaz'a gidenler buradan dualarla uğurlanmış. Burada ayrıca, hâcet namazı da kılarlarmış.

Onun için bu dağa, Dua Dağı ismi verilmiştir.

Bedri YÜCESU

71. HAZAR DAĞI

Büyüklerimizden duyduğumuza göre, eskiden Hazar Dağı'ndan bin kişilik bir asker kafilesi geçiyormuş. Kışmış. Burada tipiye yakalanmışlar. Bin kişilik ordunun tamamı, burada telef olmuş.

"Hezar" aslında "bin" demektir. Bu dağ da ismini buradan almıştır.

Kemal SÜSLÜ

72. ÇİLE DAĞI

Akçiçek köyünün güneyindedir.

Çok eskiden,Allah'ın hâlis bir kulu varmış. Bu adam, çok temiz birisiymiş. O dağda, kırk gün çileye girmiş. Sonra bir savaşta şehit olmuş ve orada ölmüş.

Halk arasında bu şahıs Çile Baba olarak bilinmektedir. Mezarı da bu dağın üzerindedir.

Derviş, bu dağda çileye girdiği için, dağa,Çile Dağı ismi verilmiştir.

Ethem BATMAZ

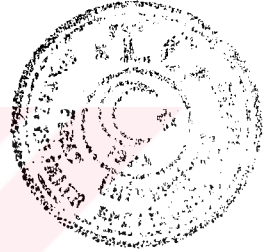

73. KARAGÖBEK DAĞI

Simsiyah, sipsivri, göbeğe benzeyen bir dağdır. Bilâhare bu dağın ismi "Muşar Dağı" olmuştur.

Simsiyah olması ve göbeğe benzemesi sebebiyle, dağa, Karagöbek Dağı denilmiştir.

Abbas FİDAN

74. KARINCA KAYASI

Keban Barajı'nın jeneratörlerinin bulunduğu yerde, eskiden bir kaya varmış. Nehrin ortasında büyük bir kaya imiş. Kayanın üzerinde de karıncalar yaşamakta imiş.

Herkes:

"Bu karıncalar gıdasını nereden alıyor acaba?" diye düşünmekte imiş.

Birisi: "Hiç olmazsa bunlara götürüp buğday dökeyim de karıncalar yesinler" diye düşünmüş. Bir kayığa binip oraya gitmiş ve karıncalara bir miktar buğday dökmüş.

Aynı gece, onun rüyasına bir ihtiyar gelmiş:

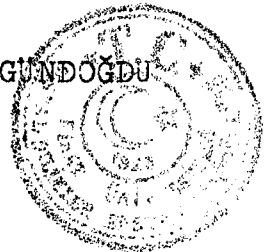
"Yaradan, Rabbü'l-Âlemîn, yarattığı mahlûkun rızkını vermekle mükelleftir. Sen Rabbü'l-Âlemîn'den daha mı merhametlisin ki, götürdün onlara buğday döktün?"

Uykusundan uyanmış. Tövbe, istigfar etmiş. "Allah'ın hikmetinden sual olunmaz" demiş.

O günden sonra da ahâli, karıncaların rızkını nereden temin ettiklerini bir türlü çözememiş.

Yıllar sonra da, bu kayanın olduğu yerde, Keban Barajı'nın elektrik üretimi yapan jeneratörleri kurulmuştur.

Fuat GÜNDOĞDU

75. BUZLUK(I)

Harput'tan 5 km. kadar ilerde olup, kuzey-doğu taraflarına düşmektedir.

Bir düğün alayı oradan geçerken, o esnada, yağmur yağmaktadır. Düğün alayındaki gelini korumak için, orada, kayaların dibine sitar olurlar. Orası karanlık olduğu için, gelinin ayağı kayar ve derin kuyulardan birinin içine düşüp kaybolur.

Buzluk'taki mağaranın bir ucunun Fırat'a kadar gittiğine inanılmaktadır. Gelini bulmak için, tâ Fırat sahiline kadar giderler. Nehrin kenarında gece, çırallar yakarak gelini ararlar. Onları bu vaziyette görenler, onların gece oyun oynadıklarını sanırlar. Çayda Çıra oyununun da bu vesileyle ortaya çıktığını söylerler.

Rivayete göre gelin, Fırat nehrinin oralardan bir yerden çıkmıştır.

Mustafa Sait ASLAN

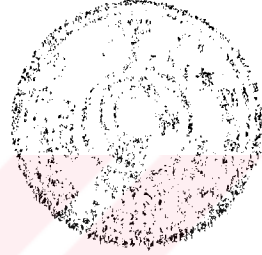

76. BUZLUK(II)

"Yıkılğan" demişler ve kayalar yıkılmış.

Orada mağaralar çöktür. Bir gelin oraya gitmiş. Ayağı sürçmüş, kaymış gitmiş. Tâ Deve Gölü'nden çıkmış.

Bedri YÜCESU

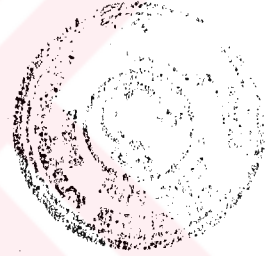
77. DEVE GÖLÜ

Vaktiyle Hüseyinik(Ulukent) , kervan yolu üzerinde büyük bir ticarî merkezmiş. Gelen develeri burada sularlar ve otlatırlarmış.

Göl, baharda bataklık haline gelirmiş. Devenin biri oraya batmış ve mahvolmuş.

Deve orada battığı için bu göle Deve Gölü denilmiştir.

Bedri YÜCESU

78. GÖLCÜK(I)

Gölün ortasındaki kilisenin papazı, gündüzleri kiliseden çıkar, arazisini gezermiş. Harman zamanı, harmanını çıkarır, akşamları geç vakitlerde kiliseye geri dönermiş.

Papazın çok güzel bir kızı varmış. Kıyı köylerindeki bir Türk gencine âşık olmuş. Delikanlı geceleri yüzerek kiliseye gelir, kızla buluşurmuş. Oğlan kıza:

"Gece pencereye bir mum yak bırak; ben uzaktan ışığı görüp geleyim" diye tembih etmiş.

Bu iş, uzun boylu böyle devam ettikten sonra, Ermeniler arasında duyulmuş. Papaza demişler ki:

"Yahu, senin kızın bir Türk delikanlısı ile geceleri buluşuyor; aşk yapıyor."

Papaz yine tarlasına gitmiş. Gece biraz geç dönmüş. Gelmiş ki, hakikaten kızı pencereye mumu koymuş. Gidip mu mu oradan kaldırmış.

O sıralarda âşığı kızla buluşmak için suda imiş. Adayı karnlıkta bulamamış. Dolaşmış, dolaşmış; nihayet yorgun düşerek suda boğulmuş.

Kız sabaha yakın bir zamanda oğlanın gelmediğini görünce, hemen yatağından kalkmış. "Seslenirsem belki canlı olarak kurtarabilirim" diye düşünmüş. Kiliseden uzaklaşmış. Geri dönerken de kaybolmuş. İkiisi birden gölde boğulmuşlar.

Bunların dünyada bitmeyen aşk oyunları, suyun altında devam etmekte imiş.

Ömer Fikri GÜLER

79. GÖLCÜK(II)

Gölün yerinde eskiden büyük bir şehir varmış. Şehre, dilenci bir kadın gelmiş. Belki de bu, Cenâb-ı Allah'ın gönderdiği Hızır A.S.'miş. Tuz istemiş, kimse tuz vermemiş. Sadece bir evden bu kadına tuz vermişler.

Kadın da orada beddua etmiş:

"İnşaallah, bu gece sabaha kadar şu evin dışında evlerinizi su keser."

Hakikaten de orasını sabahleyin su kesmiş. Suyun içinde sadece bir ev kalmış. Dilenciye tuz verdiği için o evi, su kesmemiş.

Kemal SÜSLÜ

C. Diğerleri:

80. LÂNET TAŞI

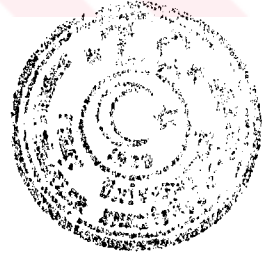
Ankuzu Baba türbesi, Gâvur Taşı'ndan 2 km. ileride olup, Karataş köyünün üst kısmındadır.

Ankuzu Baba, düşmanlarıyla savaşırken , düşmanları üzerine doğru hücum etmişler. Büyük bir kayayı düşmanlarının üstüne doğru yuvarlamış. Kaya düşmanlara isâbet etmeden yamaç bir yerde durmuş. O anda Ankuzu Baba:

"Tüh, lânet olsun!" demiş. Taşın ismi de Lânet Taşı olarak kalmış.

Hâlen gelip geçenler, "lânet olsun" diyerek Lânet Taşı'na bir-iki ufak taş atarlar.

Nail ÇORBACI

K A Y N A K   Ş A H İ S L A R

Efsane metinlerini derlediğimiz kaynak şahıslara ait bilgiler, kaynak şahısların soyadlarına göre alfabetik olarak dizilmiştir.

Derlemede, kaynak şahıslara aşağıdaki sorular soruldu:

- a. Adı ve Soyadı:
- b. Doğum Yeri ve Yılı:
- c. Tahsili:
- d. İşi:
- e. Verdiği Efsaneler:
- f. Efsaneleri Kimden/Kimlerden Öğrendiği:

(e) maddesinde, kaynak şahsın verdiği efsane numaralarından sonra parantez içinde verilen rakamlar, o kaynak şahıstan derlendiği halde bu çalışmada yer almayan efsane metinlerinin sayısını göstermektedir.

Yukardaki sorular, her kaynak şahıs için ayrı ayrı yazılmamış, sadece maddeler zikredilmekle yetinilmiştir.

- a. Reşat AKAT
- b. Harput-1907
- c. İlköğretmen Okulu
- d. Emekli İlkokul Öğretmeni
- e. 16(-2)
- f. Büyüklerinden

- a. Fevzi AKGÜL
- b. Modanlı Köyü/Ağın-1932
- c. İlkokul
- d. Berber
- e. 29,34,40
- f. Hadiseyi yaşayanlardan, Modanlı Hüseyin'den.

- a. Nedim AKPINAR
- b. Maden-1902
- c. Ortaokul
- d. Emekli Müezzin
- e. (-3)
- f. Büyüklerinden.

- a. Mustafa Sait ASLAN
- b. Harput-1948
- c. Lise
- d. Fırat Üniversitesi Kısım Şefi
- e. 49,64,65,69,75 (-5)
- f. Büyüklerinden, dedesinden, babasından.

- a. Halil ATEŞ
- b. Gözpınar/Hankendi-1901
- c. Yok
- d. Foytoncu
- e. (-1)
- f. Büyüklerinden.

- a. Osman AYDEMİR
- b. Bademli Köyü/Ağın-1911
- c. Yok
- d. Esnaf
- e. 22 (-1)
- f. Büyüklerinden

- a. Şevki AYDEMİR
- b. İkitepe/Mollakendi-1915
- c. Yok
- d. Çiftçi
- e. 3
- f. Annesinden.

- a. Hüsnü AYDOĞMUŞ
- b. Ağın-1912
- c. İlköğretmen Okulu
- d. Emekli İlkokul Öğretmeni
- e. 17,35,36,37,38,39,58(-4)
- f. Büyüklerinden, hadiseyi yaşayanlardan, Palu'lu Halit Bey'den, Kadıyoran lâkaplı Mehmet Usta'dan, avcı arkadaşından.

- a. Ethem BATMAZ
- b. Akçiçek Köyü/Karakoçan-1896
- c. Eski yazı okur ve yazar.
- d. Çiftçi
- e. 2,23,41,54,56,61,72(-7)
- f. Büyüklerinden

- a. Mehmet ÇETİNER
- b. Palu-1948
- c. Ortaokul
- d. Serbest meslek
- e. 9
- f. Babasından

- a. Salih ÇETİNER
- b. Palu-1923
- c. Ortaokul
- d. Emekli İşçi
- e. 13,15,26,27,28(-1)
- f. Babasından, büyüklerinden

- a. Nail ÇORBACI
- b. Harput-1951
- c. İlköğretmen Okulu
- d. İlkokul Öğretmeni
- e. 80(-2)
- f. Babasından.

- a. İbrahim DANIŞMAN
- b. Mollakendi-1914
- c. Yok
- d. Çiftçi
- e. 25(-2)
- f. Türbeyi yapan ustadan, büyüklerinden.

- a. Ali DENİZ
- b. Mollakendi-1933
- c. Yüksekokul
- d. Çiftçi
- e. 5(-1)
- f. Babasından

- a. Seyfettin ERDEM
- b. Palu-1927
- c. Lise
- d. Emekli memur, bakkal
- e. 12,14(-1)
- f. Büyüklerinden.

- a. Abbas FİDAN
- b. Kale Köyü/Baskil-1922
- c. İlkokul
- d. Muhtar, çiftçi
- e. 1,57,60,73 (-3)
- f. Büyüklerinden, babasından, dedesinden.

- a. Mahmut Nedim GENCOSMANOĞLU
- b. Ağın-1906
- c. İlköğretmen Okulu
- d. Emekli İlkokul Öğretmeni
- e. 52 (-3)
- f. Büyüklerinden

- a. Salim GİRAY
- b. Maden-1906
- c. Yok
- d. Çiftçi
- e. 21 (-2)
- f. Büyüklerinden.

- a. Mahmut GÜLBASAN
- b. Palu-1937
- c. Yok
- d. Çiftçi
- e. 48 (-1)
- f. Kadının kocasından, büyüklerinden.

- a. Bedia GÜLER
- b. Kesrik- 1927
- c. Yok
- d. Ev kadını
- e. 44
- f. Babaannesinden.

- a. Ömer Fikri GÜLER
- b. Sivrice-1923
- c. İlköğretmen Okulu
- d. Emekli İlkokul Öğretmeni
- e. 62,78,79 (-1)
- f. Büyüklerinden

- a. Ahmet Hıdır GÜNDOĞDU
- b. Poyraz-1905
- c. Yok.
- d. Çiftçi
- e. 19,20 (-3)
- f. Büyüklerinden

- a. Fuat GÜNDOĞDU
- b. Poyraz- 1953
- c. İlkokul
- d. Terzi
- e. 74
- f. Ustasından.

- a. Avni İBREK
- b. Odabaşı/Baskil-1942
- c. Ortaokul
- d. Memur
- e. (-1)
- f. Hadiseyi yaşayan şahıstan

- a. Ali Rıza İŞKIRIK
- b. Karakaş/Baskil-1921
- c. Eski yazı okur ve yazar.
- d. Çiftçi
- e. 24
- f. Büyüklerinden.

- a. Mehmet KAVURAN
- b. Harput-1902
- c. Yok
- d. Bahçeci
- e. 11,30 (-6)
- f. Büyüklerinden

- a. Nurettin OKTAY
- b. Maden-1942
- c. İlkokul
- d. Manifaturacı
- e. (-1)
- f. Babasından.

- a. Refik ÖZBAY
- b. Kürk Köyü/Sivrice-1932
- c. İlkokul
- d. Çiftçi
- e. 46 (-1)
- f. Hadiseyi yaşayan şahıstan.

- a. Mehmet ÖZBEY
- b. Tabanbükü/Baskil-1924
- c. İlkokul
- d. Çiftçi
- e. (-4)
- f. Büyüklerinden.

- a. Mehmet Fahri ÖZDEMİR
- b. Salkımlı Köyü/Ağın-1928
- c. Ortaokul
- d. Tüccar
- e. 68
- f. Babasından.

- a. Emin ÖZEN
- b. Baskil-1925
- c. Lise
- d. Emekli İlkokul Öğretmeni
- e. 4,51,63,67
- f. Büyüklerinden.

- a. Bedri SANCAKOĞLU
- b. Çiğdemlik Köyü/Baskil-1910
- c. Eski yazı okur ve yazar.
- d. Çiftçi
- e. (-1)
- f. Babasından.

- a. Mehmet SELÇUK
- b. Elâzığ-1930
- c. İlkokul
- d. Emekli işçi
- e. 42,43 (-1)
- f. Büyüklerinden.

- a. Fikret SELMANOĞLU
- b. Elâzığ-1920
- c. Ortaokul
- d. Av ve balık malzemeleri satıcısı
- e. 31,53 (-4)
- f. Büyüklerinden, avcı arkadaşlarından.

- a. Hüsamettin SEPTİOĞLU
- b. Palu-1941
- c. İlkokul
- d. Müteahhit
- e. 6,7,8,19,55 (-2)
- f. Babasından, büyüklerinden, Mustafa Bahtı Hz.'nden.

- a. Kemal SÜSLÜ
- b. Düzbahçe Köyü/Sivrice-1952
- c. İlkokul
- d. Terzi
- e. 71 (-2)

- a. Abdullah ŞAHİN
- b. Elâzığ-1933
- c. İlkokul
- d. Bakkal
- e. 66 (-2)
- f. Dedesinden.

- a. Abdülbaki TÜRKÖĞLU
- b. Elâzığ-1952
- c. Üniversite
- d. Fırat Üniversitesi Veteriner Fak. Öğr. Üyesi.
- e. 45
- f. Ninesinden.

- a. Zülfikâr UZUN
- b. Bahçedere Köyü/Maden-1956
- c. Yüksekokul
- d. İlkokul Öğretmeni
- e. 47
- f. Hadiseyi yaşayan şahıstan.

- a. Kemal YILMAZ
- b. Sivrice-1926
- c. Yok
- d. Arııcı
- e. 59 (-3)
- f. Babasından.

- a. Fikri YÜCEL
- b. Ağın-1905
- c. Lise
- d. Emekli İlkokul Öğretmeni
- e. (-2)
- f. Büyüklerinden.

- a. Halil YÜCEL
- b. Baskil-1904
- c. Yok
- d. Çiftçi
- e. (-1)
- f. Büyüklerinden

- a. Bedri YÜCESU
- b. Harput-1902
- c. İmam Hatip Lisesi(dışardan)
- d. Emekli İmam
- e. 18,32,33,50,70,76,77 (-8)
- f. Büyüklerinden, babasından.

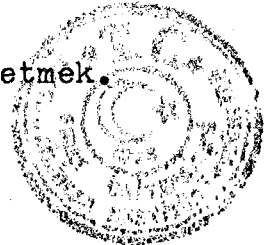

SÖZLÜK(x)

- aha : "İşte" manâsında bir ünlem.
- boğulup boğulup salın- : Sıkıntılı ve korkulu rüya görmek.
- camız : Manda.
- Canbeg : Selçuklular devrinde Anadolu'ya gelerek yerleşen eski bir Türk aşireti.
- cindar ol- : Cinlenmek, cinlerle haşır-neşir olmak.
- cıscıplak : Çırılçıplak.
- cini : İçine yağ konulan küp.
- dikme : Uzun ve düz kesilmiş ağaç.
- diyem : Diyeyim, söyleyeyim.
- düs- : Gelmek, olmak, bayılmak.
- egis : Demir çubuk.
- göğer- : Yeşermek.
- hacacık : Kırlangıç.
- Hazar Dağı : Hazar Gölü'nün güneyindeki dağ.
- hoflan- : Hayıflanmak, daralmak, korkmak.
- istop et- : Durmak, çalışmamak.
- kalkıp yetiş- : Kendimi bildim bileli.
- kalk- : Büyümek.
- kapos/kepoz : Kâbus, Al Karısı, Al Ruhü.
- keko : Büyük ağabey. (Efsanede kuşun ötüşünden hareketle ibibik kuşuna verilen ad.)
- kenger : Eşek dikenli.
- keven : Hayvan yemi ve yakacak olarak kullanılan dikenli bir dağ bitkisi.

(x). Sözlüğe, efsane metinlerinde geçen ve altları çizilerek belirtilen kelime ve deyimler alınmıştır.

- kırp- : Kırkmak.
- köm : kom, koyun ve keçiler için ahır.
- kösevi : Yanmış kuru ağaç.
- köstü : Köstebek.
- kuvvet : Malfî güç, zenginlik.
- merek : Samanlık.
- moz : Bal arısı dışında arı, kan emici sinek.
- muaf : Vergi alınmayan arazi.
- Musar Dağı : Baskil'e bağlı Kale köyünün doğu ta-
rafındaki dağ.
- nefis zor et- : Arzularına gem vuramamak.
- nekes : Mıkrız, cimri.
- nenin nesi : Her kim olursa olsun.
- odur budur : O günden beri.
- ol- : Olgunlaşmak, kemâle ermek.
- örken : Keçi kılından yapılmış örme ip.
- pepuk : İbibik kuşu.(Çıkardığı ses dolayısıyla
le bu isim verilmiştir.)
- pes : Örtü, elbise.
- postasını çekip git- : İşi bırakmak.
- rüyâsına gel- : Rüyasında görmek.
- sahan : Bakır tabak.
- sekban : Beyler adına vergi toplayan atlı
ve silâhlı kişi.
- sitâr ol- : Siper olmak, korunmak, gizlenmek.
- su kes- : Suyu dolmak.
- suvar- : İzin vermek, müsaade etmek.
- sivan : Çoban.

- taş kes- : Taşlaşmak, taş haline gelmek.
taşın gözüne ver- : Taşlamak.
- usak : Çocuk, hizmetkâr.
- üzerine git- : Ziyaret etmek.
- yan : Taraf.
yekten : Aniden, birdenbire.
yolak : Patika, keçi yolu.
- zembil : Kamıştan örülmüş küçük sepet.
zoğnak : Kapıların arkasına sürülen ağaç sürgü.

BİBLİYOGRAFYA

- AHUNDOV , Ehliman. (Türk çevriyazısına aktaran Semih Tezcan)
Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, Ankara 1978.
- AKBULUT, Ramazan. Tekeyler Köyü Folkloru (Mezuniyet tezi),
Fırat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Elâzığ 1981.
- ALP, Cahit. "Aşk ve Kahramanlık Diyarı", Sadırvan, s. 8(20 Ma-
yıs 1949), 8-9.
- ALPTEKİN, Ali Berat. "Silifke'de Kırtıl Dağının Efsanesi",
Türk Folkloru, c.I, s. 11(Haziran 1980), 6-7.
- _____ . Taseli Platosu Masallarında Motif ve Tip Arastırma-
sı, c.I(Doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fa-
kültesi, Erzurum 1982.
- _____ . "Yunus Emre Menkabelerinin Tip ve Motif Yapısı",
Türk Folkloru, s. 86(Eylül 1986), 6-8.
- ANLAROĞLU, Fehmi. Dilden Dile Nesilden Nesile Anadolu Efsane-
leri , Ankara 1968.
- ARAZ, Nezihe. Anadolu Evliyalari(7. baskı), İstanbul 1984.
- ARIKAN, Kadir . Elâzığ Efsaneleri (Mezuniyet tezi), Fırat Uni-
versitesi, Edebiyat Fakültesi, Elâzığ 1979.
- ARTUN, Erman . Tekirdağ Folklor Arastırması, İstanbul 1978.
- ATEŞ, Ahmed . "Menâkıp" Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, İstan-
bul 1970, c. VII, 701-702.
- AYDEMİR, Abdullah . Tefsirde İsrâiliyyât ,Ankara 1979.
- BALİ , Muhan . "Atatürk Üniversitesi'nde Fırat Havzası Folk-
loru İle İlgili Derleme ve Çalışmalar", Fırat Havzası Folk-
lor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, Elâzığ 1987,
27-31.
- BANGUOĞLU , Tahsin . Türkçenin Grameri ,İstanbul 1974.
- BARLOK , İsmet . "Elâzığ ve Folkloruna Kısa Bir Bakış", Türk
Folklor Arastırmaları, c. XII,s. 249(Nisan 1970),5592-93.

- BAŞ, Seyhan . Elâzığ Folkloru(Mezuniyet tezi), Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1974.
- BAYATLI, Osman . Bergama'dan Efsaneler, Âdetler, İstanbul 1941.
- BELEKOĞLU, Nebi . "Toroslar, Geyik Avcısı ve Ak Sakallı İhtiyar", Türk Folklor Araştırmaları, c.XV, s.299(Haziran 1974), 7018.
- BEYSANOĞLU, Şevket . "Diyarbakır'dan Beş Efsane", Türk Folklor Araştırmaları, c.XV, s.302(Eylül 1974), 7094.
- BORATAV, Pertev Naili . "Türkler'de Hızır", İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1950, c.V, 462-71.
- _____ . "Légendes vivantes d'Anatolie/ Ali Rıza Önder, Yaşayan Anadolu Efsaneleri", Oriens, c.X, s.1, 1957, 162-66.
- _____ . 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1969.
- _____ . Türk Halkbilimi, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul, 1973.
- _____ . "Türk Efsaneleri"(Çev. İsmail Tuğrul Şavkay), Folklorlara Doğru, s.35(Mayıs-Haziran 1974), 12-20.
- _____ . "Türkülerde İnsanların Sesi", Folklor ve Edebiyat (1982) II, İstanbul 1983, 340-43.
- BURAN, Ahmet . Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları(Yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ 1986.
- _____ . "Keban ve Baskil Yörelerinden Derlemeler", Türk Folklorundan Derlemeler 1986/1, Ankara 1986, 31-38.
- _____ . " 'Ağın' Yer Adı Üzerine", Erciyes, yıl 9, s.100 (Nisan 1986), 44-46.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Elâzığ, 1973 İl Yıllığı, Elazığ 1973.
- CUNBUR, Müjgân . "Folklorumuzda GEYİK Motifi Üzerine", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.c. Halk Edebiyatı, Ankara 1982, 71-94.
- ÇALIŞKAN, Mustafa . Yanardağ Efsaneleri(Mezuniyet tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1984.
- ÇETİN, Gülen . Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Yapılan Folklorla İlgili Lisans Tezleri Bibliyografyası (1940-1980), c.I, Ankara 1986.
- ÇETİN, Nebahat . "Baskil ve Çevresinde Yatırlar ve İnanışlar", Türk Folklor Araştırmaları, c.XIII, s.253(Ağus.1970), 5709-11.

- DEMİRCİOĞLU, Yusuf Ziya . Yörükler ve Köylülerde Hikâveler, Masallar, İstanbul 1934.
- DÖKMECİ, Cenâni . "Harput Çevresinde Bir Gezinti", Yeni Fırat, s.1(Temmuz 1962),8 ; s.2(Ağustos 1962),9 ; s.3(Eylül 1962), 11 ; s.8(Şubat 1963),19 ; s.10(Nisan 1963),18 ; s.18(Aralık 1963), 21.
- Efsane Derlemeleri . İstanbul 1975.
- Elâzığ 1967 İl Yıllığı, Elâzığ 1970.
- ELÇİN, Şükrü . Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara 1977.
_____ . Halk Edebiyatına Giriş, Ankara 1981.
- EMİR, Mehmet Zeki . Harmanpınar Köyü Halk Edebiyatı Ürünleri(Mezuniyet tezi), Fırat Üniversitesi, Edebiyat Fak., Elâzığ 1979.
- EREN, Ahmet Fatih . Perçenc Köyü Folklor Araştırması(Mezuniyet tezi), Fırat Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Elâzığ 1979.
- ERHAT, Azra . Mitoloji Sözlüğü(3. baskı), İstanbul 1984.
- ERÖZ, Mehmet . Doğu Anadolunun Türkleri, İstanbul 1975.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, İstanbul 1314, c.III.
- EVREN, Afif . "Mekke'ye Giden 'Yuanis'", Türk Folklor Araştırmaları, c.IV, s.73(Ağustos 1955), 1165-66.
- Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, Elâzığ 1987.
- GAZİMİHAL, Mahmut R . "Türkler'de Ağaç Kültü ve Çayda Çıra Oyunu", Türk Folklor Araştırmaları, c.VI, s.128(Mart 1960), 2101-2104.
- GENCOSMANOĞLU, Niyazi Yıldırım . "İlçelerimizden Ağın" , Yeni Fırat, s.17(Kasım 1963), 29-30.
- GOLDSTEIN, Kenneth S. Sahada Folklor Derleme Metotları, (Çev. Ahmet Edip Uysal), Ankara 1977.

- GÖKYAY , Orhan Şaik . Dedem Korkudun Kitabı , İstanbul 1973.
- GÖLPINARLI . Abdülbâki . Vilâyet-Nâme(Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâs-ı Velif), Ankara 1958.
- GÖZAYDIN , Nevzat . "Uç Uçar Hayvan Efsanesi" , Türk Folklor Araştırmaları, c.XII,s.244(Kasım 1969), 5466.
- _____ . "Harput'tan Bir Efsane" ,Türk Folklor Araştırmaları, c. XVIII, s. 354(Ocak 1979), 8558.
- GÜL , Yusuf . "Doğu Anadolu Efsaneleri", Türk Folklor Araştırmaları, c.XVII, s. 330(Ocak 1977), 7861-62.
- _____ . "Şavak'ta Hayvanlara Ait Hikâye ve Efsaneler",Türk Folklor Araştırmaları, c.XVII,s.341(Aralık 1977),8189.
- GÜLENSOY , Hatice . Tunceli'de Munzur Efsanesi, Ankara 1986.
- GÜLENSOY , Tuncer . Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası , Ankara 1981.
- _____ . "Hâtem-i Tâi(Tey) Masalı", Erciyes, c. IV,s.37 (Mayıs 1981) , 15-19.
- _____ . "Türk Mitolojisinden Kaynaklanan Bir Halk Oyunu ve Türküsü: Çayda Çıra" , Millî Kültür, s.44(Mart 1984),41-44.
- _____ . Doğu Anadolu Osmanlıcası(Etimolojik Sözlük Denemesi) , Ankara 1986.
- GÜNAY , Umay . Elâzığ Masalları(İnceleme) , Erzurum 1975.
- _____ . "Elâzığ Masallarının Muhtevası", Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri,Elâzığ 1987 , 109-41.
- GÜNEY , Emrullah . "Elâzığ Yöresinden Derlemeler:Şeyh Ahmedî Pekeyî", Türk Folkloru, c.VII,s.74(Eylül 1985), 32.
- GÜZELBEY, Cemil Cahit . Gaziantep Evliyalari,Gaziantep 1964.
- _____ . "Gaziantep'te Kimi Hayvanlara İlişkin Efsaneler", Türk Folklor Araştırmaları, c.XII,s.249(Nisan 1970), 5588-89.
- HİNÇER , İhsan . "İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV.c. Gelenek-Görenek ve İnançlar, Ankara 1976, 133-39.

- İNAN , Abdülkadir . "Türk Boylarında Dağ, Ağaç ve Pınar Kültü", Resid Rahmetî Arat İçin, Ankara 1966, 272-77.
- _____ . Makaleler ve İncelemeler ,Ankara 1968.
- _____ . Tarihte ve Bugün Samanizm(Materyaller ve Araştırmalar), (3. baskı), Ankara 1986.
- İslâm Ansiklopedisi , c. IV ,V ,V/I. İstanbul 1950.
- KABAKLI , Ahmet . Eiderha Taşı, İstanbul 1985.
- KAPLAN , Mehmet . Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3/Tip Tahlilleri, İstanbul 1985.
- KARA , Mustafa . "Kerâmet" Maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1982,c.V, 281-82.
- _____ . "Hızır" Maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1981, c.IV, 218-20.
- KARASAR, Niyazi . Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi(Kayramlar-İlkeler-Teknikler), (3. baskı),Ankara 1981.
- KARTAL , Numan . "Kocacık'ta Türk Efsaneleri", Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984, Ankara 1986, 201-14.
- KIRZIOĞLU , M. Fahreddin . "Pek Doğruluğundan Ermiş Hizmetkar, Kars'ta Bir Keloğlan Menkıbesi", Türk Folklor Araştırmaları, c.VIII,s. 170(Eylül 1963), 3164-65.
- KÖKSAL , Hasan . Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı,Ankara 1984.
- KÖPRÜLÜ ,M. Fuad . Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar(3. baskı), Ankara 1976.
- Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı(Meal), Ankara 1983.
- Koroğlu Destanı(Erzurum Rivayeti), (Derl. M.Kaplan,M.Akalın, M.Bali), Ankara 1973.
- MEMİŞOĞLU , Fikret . "Munzur, Harput ve Gölcük Turizm Bölge-miz", Yeni Fırat, s.15(Eylül 1963), 5-10,31-32.
- Meydan Larousse ,"Efsane" Maddesi, İstanbul 1979, c.IV,88-89.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Unver. Afyonkarahisar Efsaneleri,Ankara 1973.
- OCAK, Ahmet Yaşar. Bektâsi Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul 1983.

- OCAK, Ahmet Yaşar. Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Ankara 1984.
- _____ . İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Ankara 1985.
- _____ . "Menâkıbnâme" Maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1986, c.VI, 253-55.
- _____ . "Tarih ve Efsanenin Bir Kavşak Noktası:Türk Folklorunda Kesikbaş", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,I.c. Genel Konular,Ankara 1986,203-13.
- OR, Oktay . Arastırma Elkitabı I, İstanbul 1973.
- ÖGEL, Bahaeddin . "Türk Efsaneleri Üzerinde İncelemeler-Uygurların Menşe' Efsanesi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,c.IV,s.1-2(Ocak-Nisan 1948), 17-24.
- _____ . Türk Mitolojisi(Kaynaklar ve Açıklamalar İle Destanlar),c.I, Ankara 1971.
- ÖNDER, Ali Rıza . Yaşayan Anadolu Efsaneleri, Kayseri 1955.
- _____ . "Türkiye'de Mitoloji Çalışmalarına Toplu Bir Bakış", I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri ,Ankara 1974, 140-47.
- ÖNDER , Mehmet . Konya Efsaneleri, Konya 1963.
- _____ . Anadolu Efsaneleri, Ankara 1966.
- _____ . Bitmez-Tükenmez Anadolu(Hikâyeleri,Efsâneleri ve Destanlarıyla), Ankara 1970.
- _____ . "Konya Folklorunda Efsanelerin Oluşumu" ,Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I,Ankara 1985,31-37.
- _____ . "Türk Folklorunda Cengâver Kadınlar", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,I.c. Genel Konular, Ankara 1986, 233-39.
- ÖZER, Mustafa . Dil Tezlerindeki Türküler,Fıkralar,Ağıtlar, Efsaneler ve Tekerlemeler(Mezuniyet tezi),Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1978.
- ÖZÇELEBİ, Ali ; SAKAOĞLU, Saim. "Anadolu Efsaneleri İçin Eski Bir Kaynak", Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1976, Ankara 1976, 435-73.

- ÖZDEMİR, Ahmet Turan . Kulyan Mezraası (Beydeğirmeni Köyü, Ke-
ban-Elâzığ) Folkloru (Mezuniyet tezi), Fırat Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Elâzığ 1980.
- ÖZDEMİR, Hasan . "Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri", III. Mil-
letlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.c. Halk
Edebiyatı, Ankara 1986, 305-10.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat . Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İstanbul 1954.
- ÖRNEK, Sedat Veyis . 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat,
Efsane, İstanbul 1974.
- ÖZTÜRK, Ali . Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul 1985.
- _____ . "Fırat Havzası Anonim Edebiyatında Kudsîyet Kavramı
ve Kutsal Tip", Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sem-
pozyumu Bildirileri, Elâzığ 1987, 303-15.
- Palu Tanıtma Bülteni, yıl 4, s.16 (Ocak 1987).
- PLANA, Şefket . "Kosova ve Makedonya Efsanelerinde Önemli Folk-
lor Motifleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi
Bildirileri, II.c. Halk Edebiyatı, Ankara 1986, 331-39.
- POLAT, Necmi . Yılangeciren Köyü Folkloru (Mezuniyet tezi), Fı-
rat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Elâzığ 1979.
- SAKAOĞLU, Saim . Gümüşhane Masalları-Metin Toplama ve Tahlil,
Ankara 1973.
- _____ . "Bir Mitoloji Bibliyografyası Üzerine", Halkbilimi,
s.3 (Ocak 1974), 29-30.
- _____ . 101 Anadolu Efsanesi, İstanbul 1976.
- _____ . "Yılan Kayası-Munzur Dağı", Türk Folklor Araştırma-
ları, c. XIX, s.362 (Eylül 1979), 8770.
- _____ . Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve
Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara 1980.
- _____ . "Bir Kıbrıs Masalının Motif Yapısı", Journal of
Turkish Studies (Orhan Saik Gökyay Armağanı II), Harvard
Universty, 1984, 357-68.
- _____ . "İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri", Türk Halk Edebiyatı
ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Ankara 1985, 450-56.
- _____ . "Anadolu Folklorunda Göktürk İzleri", Belgelerle
Türk Tarihi Dergisi, s.7 (Eylül 1985), 32-34.

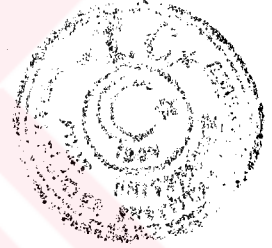
- SAKAOĞLU, Saim . "Erzincan Efsanelerinin Edebiyatımızdaki Yeri", Erzincan'ın 69. Kurtuluş Yıldönümü Semineri(11-13 Subat 1987). (Yayınlanmamış tebliğ).
- _____ . "Şahsa Bağlı Menkıbelerin Anonimleşmesi ve Bir Elâzığ Menkıbesi", Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Semineri Bildirileri, Elâzığ 1987, 335-40.
- SAYGUN, Ahmet Adnan . Karacaoğlan(Yeni Bilgiler-Bir Rivayet-Melodiler), Ankara 1952.
- SEPETÇİOĞLU, M.Necati . Türk-İslâm Efsaneleri(2.baskı), İstanbul 1975.
- SEYİDOĞLU, Bilge . Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Ankara 1975.
- _____ . "Mit, Masal, Legend" , Türk Folklor Araştırmaları, c. XVIII, s.338(Eylül 1977), 8055-56.
- _____ . "İki Gezgin Efsane Tahlili", Köz, yıl 2, s.5(Ağustos 1980), 1-3.
- _____ . "İki Gezgin Efsanenin Karşılaştırılması", Köz, yıl 2, s.6(Kasım 1980), 1-3.
- _____ . "Erzurum Efsaneleri", Kaynaklar, s.3(Bahar 1984), 66-68.
- _____ . Erzurum Efsaneleri(Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme), Ankara 1985.
- _____ . "Gezgin Efsaneler Üzerinde Bir Araştırma:Norveç ve Türkiye(Erzurum) Efsaneleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.c.Halk Edebiyatı, Ankara 1986, 359-65.
- SÖNMEZ, Zeki . "Ağrı Dağı Efsaneleri", Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984, İstanbul 1984, 457-75.
- SUNGUROĞLU, İshak . Harput Yollarında, c.I, II, III, IV, İstanbul 1958, 1959, 1961, 1968.
- SÜMER, Faruk . Oğuzlar(Türkmenler) Tarihleri-Boy Feskiyatı-Destanları (3.baskı), İstanbul 1980.
- SEMSEDDİN Sâmi . Kamus-ı Türkî, İstanbul 1978.

- ŞENTÜRK, Ahmet . "Dede Korkut Oğuznâmeleri'ndeki Yer Adlarından Biri: Malatya'da 'Altun Köpri' Efsanesi", Türk Folklor Araştırmaları ; c.XVIII,s.354(Ocak 1979),8554-55.
- TAN, Nail . Folklor(Halkbilimi)-Genel Bilgiler,İstanbul 1985.
- TANYU ,Hikmet . Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara 1967.
- _____ . Türkler'de Taşla İlgili İnançlar, Ankara 1968.
- THOMPSON,Stith . Motif-index of Folk-Literature, 6 c.,B.Bloomington, 1955-1958.
- TURGAY, Çiğdem-TURGAY, Atillâ. "Anadolu-Türk Efsaneleri Üzerinde Psiko-Sosyal Bir Çalışma", VIII. Millî Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi, Bilimsel Çalışmalar(25-30 Eylül 1973), İzmir 1973, 447-62.
- Türk Ansiklopedisi, c. XIV, Ankara 1966.
- TURKAY, Cevdet . Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak,Aşiret ve Cemaatlar,İstanbul 1979.
- Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası,c.I,II,III, Ankara 1971,1973,1975.
- TÜRKMEN, Fikret . Âşk Garip Hikâyesi, Ankara 1974.
- _____ . Tahir İle Zühre, Ankara 1983.
- UNAT, Faik Reşat . Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Klavuzu(5. baskı), Ankara 1984.
- UNAL, Mehmet Ali . XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566) (Doktora tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ 1986.
- _____ . "Molla Ahmed Peykericî ve Külliyesi,Vakıfları", Türk Dünyası Araştırmaları,s.43(Ağustos 1986),145-57.
- VURJCU, Ersoy . Yurdumuzun Efsaneleri(Mezuniyet tezi), Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,Erzurum 1984.
- YAVUZ, A.Fikri . Genis İslâm İlmihali, İstanbul 1978.
- YAZICI,Muharrem . Hasankale'de Velîler ve Kerâmet'leri(Mezuniyet tezi), Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1976.

- YILDIRIM, İsmet . Elâzığ-Sivrice, Dörtbölük Köyü Folkloru, (Mezuniyet tezi), Fırat Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Elâzığ 1981.
- YILMAZ, Mithat . "Elâzığ'da Elkarısı İnanması", Türk Folklor Araştırmaları, c.X, s.215 (Haziran 1967), 4131-32.
- YUND, Kerim . "Türk Folklorunda Eski Uygarlıklardan Kalma Sanıklar (Fabllar) , İnançlar", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I.c. Genel Konular, Ankara 1986, 297-308.
- YUVALI, Abdülkadir . "Fırat Havzasının Türk Tarihindeki Yeri", Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, Elâzığ 1987, 389-98.
- ZEREN, Mehmet . Harput Evliyalari ve Kerâmetleri (Mezuniyet tezi), Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1977.

"Efsaneler, bir inancı, bir hâdiseyi inandırmak maksadiyle açıklayan, tarihe bağlamaya çalışan ve belirli şekilleri olmayan anlatmalardır."

Bu derleme fişini hazırlamamızın gayesi, ^{ELÂZİĞ}..... il merkezi, ilçeleri ve köylerinde halen anlatılmakta olan efsanelerle ilgili ön bilgi toplamaktır. Verdiğiniz bu bilgiler, efsanelerin mahallinde bizzat veya dolaylı olarak teyple derlenmesine yardımcı olacaktır.

Ayrıca, efsaneyi anlatan şahısla temasa geçmeniz mümkünse, efsaneyi bu şahsın ağzından anlatıcının söylediği gibi, yöre ağzını muhafaza ederek yazabilirsiniz.

Soruları dikkatle okuyup, cevaplarını da ona göre vermenizi isteyeceğiz. Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

S O R U L A R

I)

1. Yörenizde dünyanın yaratılışı, insanların, hayvanların ve bitkilerin var oluşları ile ilgili hangi efsaneler anlatılmaktadır?

Adı	Hangi yörede anlatıldığı (il, ilçe, köy)	Ne ile ilgili?	En iyi anlatanın adı, soyadı, yaşı ve mesleği
-----	---	----------------	---

a.
b.
c.
d.

2. Tarihi olay ve kişilere ait destan ve efsaneler var mıdır?
(Belek Gazi, Genç Osman, Köroğlu vb.)

Adı	Hangi bölgede anlatıldığı	Ne ile ilgili?	En iyi anlatanın kimliği
-----	---------------------------	----------------	--------------------------

a.
b.
c.
d.

3. Peygamberler, din büyükleri, veliler ve yatırırlarla ilgili efsaneler var mıdır? (Battal Gazi ve arkadaşları ile ilgili vb.)

Adı	Hangi bölgede anlatıldığı	Ne ile ilgili?	En iyi anlatanın kimliği
-----	---------------------------	----------------	--------------------------

a.
b.
c.
d.

4. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçlerle ilgili efsaneler var mıdır?
(Cin, şeytan, peri, dev vb.)

Adı	Hangi bölgede anlatıldığı	Ne ile ilgili?	En iyi anlatanın kimliği
-----	---------------------------	----------------	--------------------------

a.
b.
c.
d.

5. Yer adları ile ilgili efsaneler var mıdır?
(Trabzon adının tuğra bozan'dan gelmesi gibi)

Adı Hangi bölgede anlatıldığı Ne ile ilgili? En iyi anlatanın kimliği

II) BİLGİ VERENİN/ EFSANEYİ DERLEYENİN CEVAPLANDIRACAĞI SORULAR

Adı ve soyadı:

Tahsili-işi:

Doğum yeri-yılı:

Efsaneyi derlediği yer ve tarih:

III) EFSENE DERLEYECEKLER İÇİN

1. Efsaneler nerede, ne zaman ve kimler tarafından anlatılmaktadır?
2. Efsaneler nasıl öğrenilmiştir?
3. Efsanelerde anlatılanlara halk inanıyor mu?

Efsaneyi anlatanın adı ve soyadı:

Doğum yeri ve yılı:

Eğitim durumu:

Efsaneyi nerede, ne zaman ve kimden dinlediği:

NOT: Efsaneler kesinlikle şahıslardan alınmalı, kitap, dergi ve gazete gibi yayınlardan faydalanılıp yazılmamalıdır. Ayrıca anlatıcının söylediği gibi, yöre ağzı muhafaza edilerek yazılmalıdır. Derlemiş olduğunuz efsaneyi ayrı bir kağıda yazarak, derleme fişi ile birlikte iade edebilirsiniz.

